

**Martina Tesařová
a kol.**

Jak na žáky

**Zvládání náročných
situací ve třídě**

portál

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Tesařová, Martina

Jak na žáky : zvládání náročných situací ve třídě / Martina

Tesařová a kol. – Vydání první. – Praha : Portál, 2016. – 168 stran

ISBN 978-80-262-1047-4 (brožováno)

373.3 * 373.3.011.3-052-056.49 * 37.064 * 371.311.5 * 37.064.2 *

371.5 * 37.018.26 * 316.772.4:37

- základní školy
- problémoví žáci
- klima školy
- školní třídy
- učitel a žák
- školní kázeň
- rodina a škola
- pedagogická komunikace
- případové studie
- příručky

37 – Výchova a vzdělávání [22]

Obsah

Předmluva	7
Pár slov úvodem	8
Jak pracovat s klimatem ve třídě	11
Poničení majetku	12
Negativista, který ovlivňuje ostatní	16
Rozdělení kamarádek	20
Negativistický žák – jak ho přežít či s ním dokonce vyjít po dobrém?	24
Kyberšikana	28
Vulgární a rasistické chování	32
Jak řešit individuální problémy žáků	37
Dítě pravidelně zapomíná úkoly a pomůcky	38
Dítě somatizuje – rodiče kryjí absenci	43
Vyjednávání s problémovými rodiči	48
Žák vyrušuje při hodinách	54
Krádež mobilu	60
Záškoláctví	64
Drogy na školní akci	70
Jak začlenit žáka do kolektivu	77
Nový žák ve třídě	78
Rasové předsudky ve třídě	83
Inkluze dětí se zdravotním postižením	90
Izolace dítěte mimo třídní kolektiv – nadané dítě	96
Jak sdělovat nepříjemné zprávy	103
Navýšení platby za družinu	104
Změna třídního učitele	108
Jak mluvit s žáky o globálních problémech	113
Onemocnění spolužáka (leukémie)	120
Umřelá učitelka	123

© Centrum dohody, s. r. o., 2016

© Portál, s. r. o., Praha 2016

ISBN 978-80-262-1047-4

Jak zacházet s problémy v rodině	127
Spolužačka s anorexií	128
Rodiče se rozvádí, kdo bude mít dítě v péči?	135
Zanedbání péče o dítě	141
Týrané dítě	147
Domácí násilí v rodině	153
Policejní výslech ve škole	157
O autorech	162
Příloha 1: Individuální výchovný program	164
Příloha 2: Adresy pomáhajících institucí (vládní i neziskové organizace)	166

Předmluva

Když jsem se po 12 letech vrátila zpět do školství, znovu jsem si uvědomila, že je to jedna z nejnáročnějších profesí, se kterou jsem se potkala. Nejnáročnější, a přitom tak zajímavá, naplňující a zábavná! Jak mi kdysi řekla moje kamarádka jako postřeh pro práci s dětmi ve škole: Je to ta nejtěžší a nejhezčí práce, kterou člověk může dělat.

Těžké na ní je množství změn, náročných interakcí, střet různých představ, vůlí, emocí a potřeb v jednom prostoru. S tím se jen tak někde nesetkáte.

A pokud na to nejste dobře vyzbrojeni, pak vás to dostane. Dostane vás ten jeden nesnesitelný žák ze třídy, který vaši několikahodinovou přípravu rozboří do pěti minut od začátku hodiny, nekonečné diskuse s příliš ochrannou matkou, vyřizování mailů s agresivním otcem, negativistický kolega vedle u stolu a v neposlední řadě ředitel, který nevidí, co všechno pro školu děláte.

Možností, jak se profesionálně vyzbrojit, je vícero. Kromě toho, že bychom měli pravidelně pečovat o svou duševní hygienu, čerpat inspirace v činnostech mimo školu a relaxovat, je také dobré o náročných situacích diskutovat a sdílet je. Je to lepší cesta než kvůli nim nespát nebo jimi zahušťovat atmosféru ve sborovně.

Při práci ve škole, ale i při diskusích s mnoha dalšími učiteli nakonec zjistíte, že se problémové situace často opakují, mají podobný vzorec.

V této knize je popsána a diskutována řada zkušeností z učitelského prostředí. Doufám, že vám zamyšlení a hlubší analýza těchto situací pomůže k úspěšnějšímu řešení těch, které potkáte v učitelské praxi vás.

Přeji vám hodně zdaru a příjemných chvil s vaší třídou.

Mgr. Jana Wills

Zástupkyně ředitele, ScioŠkola Praha

Pár slov úvodem

V práci učitele nejde jen o dobré porozumění vyučovanému předmětu a zvládnutí běžné práce v hodinách. Téměř každý učitel se někdy setkal s náročnou situací, kdy nešlo vše podle jeho představ. Ať chceme nebo ne, náročná situace se žáky jsou každodenní součástí učitelské praxe. Právě proto jsme se rozhodli věnovat jejich zvládání.

Přinášíme vám dvacet osm příběhů z učitelské praxe, ve kterých jsou doplněné možnosti řešení a odborný rozbor jejich dopadů a následků. Použití příběhů vychází z prostředí základních škol, a to jak prvního, tak druhého stupně.

Kniha navazuje na e-learningový kurz pro učitele, který vznikl v rámci projektu „Posílení profesních kompetencí pedagogů při zvládání náročných situací s žáky“, realizovaného za podpory ESF a Státního rozpočtu ČR v Kraji Vysočina.

V rámci tohoto projektu a dalších projektů zaměřených na vzdělávání učitelů lektorů Centra dohody pomáhali učitelům a ředitelům z celé republiky rozvíjet techniky, jak zvládat náročnou situaci se žáky i v rámci pedagogického kolektivu. Po zkušenosti ze školení a pozitivní odezvě učitelů jsme se rozhodli sepsat několik doporučení a doplnit je o příběhy z učitelské praxe. Vznikla tak kniha, která má ambici být příručkou či pomocníkem pro začínající i zkušené učitele. V reálném životě a své učitelské praxi se určitě setkáte s celou řadou z uvedených případů. Věříme, že zkušenosti z různých náročných situací, v této knize popsané, vás obohatí a pomohou vám lépe zvládat problémy se žáky.

Tato kniha vznikla na základě rozhovorů se stovkami učitelů. Vážíme si zkušeností lidí a jsme si vědomi, že reálné situace lze jen těžko obsáhnout do několika bodů řešení. Pokud máte zajímavou zkušenost z náročného situace se žáky, či jste postupovali jinak než v našem modelovém případě, napište nám. Vaše podněty uvítáme na e-mailové adrese jaknazaky@centrumdohody.com.

Jak se v knize orientovat

Kniha se skládá z dvaceti osmi příběhů z prostředí základních škol. Příběhy slouží k představení možných řešení různých náročných situací.

Příběhy, tedy případové studie, které v této knize najdete, jsou všechny strukturovány podobně, abychom usnadnili vaši orientaci. Tuto strukturu bychom vám zde chtěli představit. Každý příběh obsahuje následující části:

- Úvod do příběhu – nastínění problému, který vyžadoval zásah učitele.
- Možnosti řešení – shrnutí pod otázkou Jak byste v dané situaci postupovali vy? apod. vám dávají příležitost se zastavit a zamyslet se, jak byste situaci řešili vy, pokud byste se v ní ocitli.
- Rozbor možností – na základě praktických zkušeností rozebíráme pravděpodobné dopady různých řešení. Podobnou úvahu doporučujeme v jakékoli další situaci nebo u nového řešení, které se rozhodnete vyzkoušet. Promyšlete dopady, než se pustíte do realizace.
- Dokončení příběhu – naše příběhy mají nějaké zakončení, někdy dobré, jindy méně dobré. V reálném životě se samozřejmě setkáte s různými konci.
- Teorie – v této části doporučujeme postupy, které podle naší praxe pomáhají učitelům úspěšně zvládat nejrůznější náročné situace.
- Další možnosti na závěr – u některých příběhů najdete ještě další části příběhu, jako otázky k zamýšlení, doporučení na další zdroje apod.

Věříme, že pro vás struktura příběhů bude přehledná a že se v ní snadno zorientujete.

Témata a kapitoly

Pro usnadnění orientace v knize jsme se rozhodli příběhy uspořádat do pěti tematických kapitol. Jsme si vědomi, že se jedná spíše o pomůcku pro snadné hledání a že různé aspekty vlivů a řešení se v reálném životě často prolínají a nelze snadno vytvořit zcela jednotné kapitoly.

Při čtení knihy si možná také všimnete, že se nevěnujeme tématu šikan. Toto téma je závažné a důležité, avšak vzhledem k rozsahu našich příběhů a ke komplexnosti tématu šikany by příběh o šikaně byl ve značném nepoměru k ostatním. Také reflektujeme, že šikana je téma, o kterém existuje dostatek literatury. Rozhodli jsme se proto toto téma vynechat s výjimkou kyberšikan.

Jak pracovat s klimatem ve třídě

Poničení majetku

„Ne to, co mám, ale to, co vím, je mým bohatstvím.“

Thomas Carlyle

Žáci z 3.B jsou nejživější z celého prvního stupně. Jako třída mají vynikající výsledky při sportovních turnajích na škole, dokonce reprezentují školu i na okresních a krajských sportovních akcích. Ovšem živost většiny z těchto dětí dalece přerůstá hodiny tělocviku. Při vyučování si s nimi učitel ještě nějak poradí, kamenem úrazu jsou však přestávky. Mít dozor v blízkosti této třídy je pro učitele za test. Mohl by tam chodit každou minutu. Děti se honí po třídě, pokřikují, dokonce již několikrát samy o přestávce otevřely okna. Padlo za to pár napomenutí třídního učitele a dokonce jedna ředitelská důtka. Jenže dozor má především monitorovat situaci na školních chodbách, nemůže být všude.

Díky dotacím z EU bylo několik učeben prvního stupně vybaveno interaktivními tabulemi. Tabule se samozřejmě umísťovaly do tříd, kde se očekává jejich maximální využití a zároveň slušné zacházení žáků. Z těchto důvodů se o 3.B ani neuvažovalo. Jenže jeden z rodičů žáka této třídy je úspěšným podnikatelem a prohlásil, že pokud škola do třídy tuto tabuli z nejrůznějších důvodů neumístí, není pro něj problém ji sponzorsky zaplatit. Ovšem pouze v případě, že bude v této třídě k dispozici a učitelé ji budou využívat. Škola této nabídce využila, třídní učitelka spolu s ostatními kolegy ze školy absolvovala školení a tabuli při výuce využívala.

Děti připravené aktivity bavily a rády se jich účastnily. I když svým způsobem byly využívány jako motivace za dobré chování a spolupráci při běžné výuce. Vše se zdálo jako ideální řešení.

Jednoho dne se však během běžné desetiminutové přestávky stalo něco nepříjemného. Děti se honily, jak měly ve zvyku, když nebyl na dohled žádný učitel. Tentokrát však Tomáše, největšího siláka ze třídy, napadlo vzít do ruky židli a začít s ní šermovat v prostoru. Jak tak Tomáš pobíhal se židlí nad hlavou, zamířil i k vyvýšenému stupínku vpředu ve třídě, na kterém je katedra učitele a na zdi připevněná interaktivní tabule. Stačilo málo – pohyb zaškrbnutí o stupínek, následné vypadnutí židle z ruky a její krátký let mířící přímo na interaktivní tabuli. Dvě nohy židle, které do tabule přímo

narazily, po sobě zanechaly nepěkné šrámy. Jediné štěstí bylo, že letící židle nezranila žádné z dětí. Ovšem tabule v hodnotě 60 000 Kč byla zcela zničena.

Ve třídě okamžitě zavládlo ticho jako v hrobě. Žáci po sobě nejistě pokukovali a v tichosti vyčkávali příchodu učitele.

Obvykle se nám v první chvíli uleví, když zjistíme, že nedošlo ke zranění nikoho z dětí. Zároveň je poškození majetku školy – ať už se stal školním majetkem jakoukoli cestou – také závažná záležitost, kterou je třeba řešit. Nyní budeme zvažovat, s kým vším a jakým způsobem se na situaci zaměříme.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Zjistili byste, co se přesně stalo.
- Vymáhali byste škodu po rodičích žáka.
- Řešili byste situaci pouze s rodiči žáka.
- Svolali byste mimořádnou třídní schůzku.
- Svolali byste individuální konzultaci s žákem.
- Zvažili byste výchovné potrestání žáka.
- Uzavřeli byste písemnou dohodu mezi žákem a školou.

Rozbor možností

Zjišťovat, co se přesně stalo a kdo tabuli poškodil. V podobné situaci je potřeba zjistit co nejvíce informací. Záleží na vztahu učitele se žáky, na způsobu, kterým bude toto zjišťování probíhat. Jednou z možností je sednout si s žáky do kruhu, zejména pokud máte v části třídy koberce a jste zvyklí tímto způsobem řešit různé situace. Než se začneme vyptávat žáků, sdělíme jim, proč je důležité přesně zjistit, co se stalo. Jedná se o poškození drahé věci, která se bude muset nahradit nebo opravit. Pak jde také o to zjistit, co přístě máme dělat jinak či nemáme dělat vůbec, abychom se ve škole cítili bezpečně.

Svolat individuální konzultaci žáka s výchovným poradcem. Zvažování této možnosti závisí na věku a komunikačních schopnostech žáka. Určitě je

vhodné bezprostředně po incidentu probrat situaci samostatně se žákem, bez výčitek, spíše vysvětlovat, co se stalo a jaké to bude mít důsledky pro celou třídu, pro školu, pro rodiče. Při této konzultaci však obvykle stačí přítomnost třídního učitele, není nutné volat výchovného poradce. Pokud se však jedná o žáka s problémovým chováním, nebo je-li v úzkosti či panice, může mít výchovný poradce více zkušeností, jak podobný rozhovor citlivě vést.

Za školu vymáhat škodu po rodičích žáka. Zákonný zástupce nese v těchto situacích odpovědnost za škodu způsobenou jeho dítětem, je proto na místě domluva s rodiči, jak tuto situaci vyřešit. Ze schůzky s rodiči určitě pořídte písemný zápis, který podepíše všichni přítomní (tzn. ideálně třídní učitel, ředitel či zástupce, oba rodiče). V krajním případě, pokud by rodiče odmítli tuto odpovědnost převzít, je zde možnost soudního vymáhání nároku školy. Při této volbě by však rozhodně bylo vhodné zvážit s advokátem, zda se škole vyplatí do podobného sporu investovat čas a peníze.

Řešit situaci pouze s rodiči dotyčného žáka. Zcela jistě je potřeba informovat a pozvat do školy rodiče dotyčného žáka a řešit s nimi celou situaci. Zároveň je však užitečné informovat i ostatní rodiče (možno i e-mailem) s výzvou, aby vybědli své děti k opatrnosti, aby se situace neopakovala s jinými žáky a aby nedocházelo ke zkruslování informací.

Svolat mimořádnou třídní schůzku, kde se bude řešit chování dětí z celé třídy. Pokud je chování více žáků problematické, je vhodné svolat mimořádnou třídní schůzku a zde toto téma s rodiči řešit. Je důležité ji pojmout jako diskusi s rodiči a společné hledání možného řešení, stavět na společných zájmech. Formulace společného zájmu může vypadat třeba takto: „Nám učitelům záleží stejně jako vám rodičům na tom, aby škola byla při vyučování i o přestávkách pro děti bezpečné místo. Pojďme společně přemýšlet o tom, co pro to můžeme udělat.“ Naopak příští mentorský a poučovací přístup (i kdybyste měli stoprocentní pravdu) může rodiče nazlobit a vést k odporu proti učitelu a přehazování odpovědnosti za to, co se stalo.

Na pedagogické radě zvážit výchovné potrestání žáka. Pečlivě zvažujte možnost výchovného potrestání. Záleží na tom, jak se žák chová v jiných situacích a jak se k poškození tabule postavil. Pokud se jedná o ojedinělý

incident, žák se ke svému chování přiznal a snažil se ho napravit, je na zvážení, zda a jaké výchovné potrestání je na místě. Jedná-li se naopak o žáka, který při vyučování vyrušuje často, výchovné problémy jsou na denním pořádku a ještě zapíral, že židli držel on, je zcela na místě na pedagogické radě probrat adekvátní výchovný trest.

Trvat na uzavření písemné dohody mezi žákem a školou týkající se chování ve škole v době výuky, včetně přestávky. Uzavření písemné dohody mezi žákem a školou, případně mezi žákem, rodiči a školou je na místě zejména tehdy, jedná-li se o dlouhodobější výchovné problémy, které podobným incidentem pouze eskalovaly. Pro vedení podobného rozhovoru dobře poslouží metodický pokyn MŠMT a připravený formulář nabízející strukturu rozhovoru, který najdete na webu MŠMT.¹

Dokončení příběhu

Vzhledem k tomu, že Tomáš patřil k žákům, kteří často při vyučování vyrušovali a učitelé si stěžovali na výchovné problémy, rozhodla se třídní učitelka pro důkladnější a formálnější řešení. Spolu s výchovnou poradkyní se domluví, že pozvou do školy oba Tomášovy rodiče a nabídnou jim uzavření individuálního výchovného programu. U tohoto jednání bude přítomný i Tomáš, aby slyšel všechny důvody k tomuto opatření, mohl sdělit své připomínky a v nejlepším případě i spolupracovat na plnění výchovného programu. Svůj souhlas potvrdí také vlastnoručním podpisem.

CVIČENÍ

Zkuste si cvičně vyplnit formulář individuálního výchovného programu k této popsané situaci. Pokud vás napadá nějaká vhodná situace ze současnosti, je to ještě lepší. Můžete si uzavření individuálního výchovného programu vyzkoušet na živo. Vzor formuláře najdete na webu MŠMT² nebo v příloze č. 1 v závěru knihy.

¹ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-msmt-pro-praci-s-individualnim>

² <http://www.msmt.cz/file/32878/>

Negativista, který ovlivňuje ostatní

„Nezájem, nuda a lenost jsou zvykem odpočívat dříve, než se člověk unaví.“

To, že druhé poleťte deváté třídy žáci vypouštějí, už nikoho nepřekvapí. O nic už jim vlastně nejde. Ale to, že se podobná situace objevila v sedmé třídě základní školy v Protlakách, bylo podivné. Nezájem třídy jako celku, který souvisel s nástupem nového školního roku, překvapil i otrlé kantory. Učitelé nevěděli, čeho se přesně chytit a proč se klima ve třídě oproti minulému školnímu roku tak výrazně změnilo. Třídní učitel to dával do souvislosti s nástupem nového žáka Klímy, který se přistěhoval z Prahy na maloměsto. Ten se choval se shovívavou převahou světaznalého teenagera a místní kluci nijak nezakrývali svůj obdiv. Nejenže podle Klímy změnili způsob trávení svého volného času, ale radikálně se změnil i jejich přístup ke škole. Veškerá snaha o spolupráci s učiteli se vytratila a laxní přístup chlapců brzy převzaly i jejich spolužačky. Přestože ředitel školy zpočátku s názorem třídního učitele nesouhlasil, brzy mu dal za pravdu. Vliv nového žáka, který pocházel z velmi dobře finančně situované rodiny a dokázal si poslušnost druhých i vynutit, byl značný. Ačkoli k učitelům se žák Klíma choval relativně vstřícně a slušně, původní dobré vztahy mezi spolužáky se mu podařilo úplně rozložit.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Sešli byste se s žákem Klímou.
- Sešli byste se s Klímovými rodiči.
- Svolali byste mimořádnou rodičovskou schůzku se všemi rodiči.
- Uspořádali byste širší setkání vedené psychology.
- Podpořili byste ostatní žáky ve třídě.

Rozbor možností

Sejít se s žákem Klímou k jeho usměrnění a zmírnění ve vztahu k ostatním spolužákům. Promluvit si s Klímou je jistě žádoucí. Potřebujeme zjistit, co ho motivuje, na co „slyší“. Ať už v oblasti pozitivní motivace, nebo v oblasti sankcí. Ideální by bylo najít oblast, ve které můžeme být i s problémovým žákem spojení. Ne vždy se to však podaří.

Uskutečnit schůzku s Klímovými rodiči. Jedná se o žáka druhého stupně a můžeme zvažovat, kdy je vhodné o problematické situaci informovat jeho rodiče. Pokud jsou problémy s chováním žáka dlouhodobějšího charakteru a individuální promluva s ním nepomohla, je setkání s rodiči další logickou možností. Samostatná schůzka s rodiči by nám mohla pomoci rozkrýt více situací v rodině. Může se stát, že ani rodiče sami si se svým synem výchovně nevědí rady, takzvaně jim přerůstá přes hlavu. Toto by však před ním nikdy nemohli otevřeně přiznat. Pokud nám toto sdělí na samostatné schůzce, můžeme spolu s nimi hledat řešení, například nabídnout některou z neziskových organizací, které pracují s obtížně zvladatelnou mládeží, potažmo s celou rodinou (Střediska výchovné péče apod.).

Svolat mimořádnou rodičovskou schůzku a hledat řešení se všemi rodiči. Pokud jsme přesvědčení, že situaci ve třídě vyvolal jeden konkrétní žák, nebylo by vhodné řešit to na společné třídní schůzce. Rodiče Klímy by mohli po právu nabýt dojmu, že jsou veřejně pranýřováni. Na společné schůzce je vhodné otvírat situaci pouze v případě, kdy se týká větší části dětí. Variantou také je požádat část rodičů, zejména Klímovy a rodiče nejbližších Klímových kamarádů, aby zůstali po schůzce chvíli déle. Je lepší probrat nepřijemnou situaci v co největším soukromí, jak to situace umožňuje.

Pokud však situace dospěla tak daleko, že se ke Klímovi přidala velká část spolužáků, může být tato situace tématem pro mimořádnou třídní schůzku.

Uspořádat půdenní setkání vedené psychology s cílem zlepšit komunikaci a atmosféru ve třídě. Program zacílený na zlepšení vztahů a komunikace vedený odborníky je jistě vhodné řešení. Otázkou však je, zda jednorázové půdenní setkání bude v dané situaci stačit. Uspořádat sérii takovýchto odborně vedených seminářů či „dílů“ by mohlo pomoci problém lépe podchytit.

Ke změně atmosféry v třídním kolektivu by mohly pomoci i společné akce třídy a rodičů. Učitelé se mohou zkusit obrátit na okresní metodiky prevence s žádostí o radu či pomoc.

Podpořit ostatní žáky ve třídě, aby se Klíma nenechali tolik ovlivňovat. Nemělo by se nám stávat, že veškerou energii učitele „spolkně“ problémový žák. Pedagog se proto může zaměřit na povzbuzování talentů a ambic jedinců, a tím celé třídy. Díky tomu se naruší jednolitost třídy jako celku a každý jedinec bude veden k osobitosti, nikoliv k podléhání vlivu silného spolužáka. Pozornost bychom měli věnovat především submisivním žákům, podporovat jejich rozvoj a sebedůvěru.

TEORIE Podpora sebedůvěry

Nedostatek sebedůvěry je u žáků základní školy vcelku běžný jev. Může vést k tomu, že se nechají snadno ovlivnit jinými žáky – jako je v našem příběhu žák Klíma.

Podpořit něčí sebedůvěru je také běh na dlouhou trať. Jedna z možností, kterou u dětí končících základní školu můžeme využít, je vést je k tomu, aby sami hledali, v čem jsou dobří a učili se všimati si věcí, které se jim daří. K tomu jim pomůže následující cvičení (Šest otázek na podporu sebedůvěry). K přemýšlení a rozpracování těchto oblastí lze použít i další metody, například koláž z časopisů a barevných papírů na téma „Na co jsem ve svém životě nejvíce hrdý“.

CVIČENÍ Šest otázek na podporu sebedůvěry

Poctivě se zamyslete nad následujícími šesti otázkami, napište si své odpovědi pro sebe na papír.

1. Jaké máš schopnosti?
2. Které věci děláš / umíš lépe než většina tvých kamarádů, lidí, které znáš?
3. V čem jsi se zdokonalil/a během posledního roku?
4. Co z toho, co jsi zvládl/a, bylo pro tebe nejnáročnější?
5. Na co jsi ve svém životě nejvíce hrdý/a?
6. Za co bys chtěl/a být oceněn/a nejraději? Od koho?

Dokončení příběhu

Pro třídu byl uspořádán mimořádný týdenní pobytový kurz typu „GO“ s účastí psychologů ze dvou důvodů: aby se ve třídě obnovily přátelské vztahy a aby se v neznámém prostředí mimo školu neprosadila pozice žáků, jakou šíří žák Klíma.

Pobyty se zúčastnil i školní metodik prevence a akce se moc povedla. Děti si zkusily jiné aktivity a situace, než jaké obvykle zažívají ve škole. Protože byly činnosti zajímavě připravené, všichni se aktivně zapojili a i Klíma bylo druhý den vidět, jak se s ostatními spolužáky plaví stří z provazů tak, aby nepoškodil týmově vyrobené origami.

Snad ještě důležitější bylo povídání s dětmi o tom, co je baví, co je štve a kdy se jim nechce nic dělat. Děti se dozvěděly, že řada z nich v kroužcích a mimoškolních aktivitách dělá velice zajímavé věci a na kurzu si vyzkoušely další činnosti, které je bavily.

Po skončení pobytu se některé věci vrátily do starých kolejí. Kluci si udrželi „nadhled“ světáků a do práce se moc nehrnuli. Mnohem výraznější změna nastala u dívek, které chlapce postrkovaly k tomu, aby se něco dělo. Jak řekla jedna z nich, Pavla: „Když ty naše mutanty k něčemu nedokopeme, tak tady snad snad shnijou.“ Učitelé si ale všimli, že kluci někdy jen čekají na se- bemenší pobídku, aby se vrhli do aktivit, které je vlastně baví. Klíma zapadl do skupiny kluků, kteří zapáleně hrají počítačové hry a ostatní ho přestali napodobovat.

Rozdělení kamarádek

„Skutečná přátelství jsou věčná.“

Marcus Tullius Cicero

Pátý ročník v malotřídní škole v Kosářích uběhl dětem rychle. Tento ročník se sešel dobře – děti byly komunikativní a snaživé, vlastně samé studijní typy. Školní rok byl završen nebyvalými studijními úspěchy. Z osmi žáků páté třídy se jich šest dostalo na osmiletá gymnázia, což se v historii školy ještě nestalo. Zůstaly tak pouze dvě žákyně, Jitka a Lenka, které měly od 1. září nastoupit do šesté třídy do větší základní školy ve vedlejší vesnici. Jitčiny rodiče však chtěli, aby jejich dcera chodila do školy v obci, kde oba pracují. Je to sice trochu dál, ale budou ji ráno moci vozit do školy autem a vůbec, může to být výhodné, kdyby se třeba Jitce udělalo ve škole špatně a bylo by potřeba ji předčasně vyzvednout z vyučování. Jitka bere tuto zprávu jako velkou ránu. S Lenkou se kamarádí již od školky a má ji ráda jako svou sestru. Když Jitka přání svých rodičů Lence oznámila, obě děvčata se rozplakala. Vydaly se za třídní učitelkou s požadavkem, aby „to škola nějak zařídila, že se jim zde líbí a chtějí pokračovat ve školní docházce společně, třeba zase formou malotřídky, prostě ony dvě chtějí zůstat spolu...“

Jedná se o velmi citlivý problém. Obě žákyně mají pocit, že na ně dospělí neberou ohled, vůbec jim nenaslouchají a jejich pocity podceňují. Současně je potřeba vzít v úvahu, že rodiče mají právo rozhodnout o tom, kde se jejich dítě bude vzdělávat.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Promluvili byste si s rodiči žákyně ohledně jejich rozhodnutí.
- Nezasahovali byste do dění.
- Dali byste si s dívkami schůzku a situaci řešili.
- Řešili byste situaci ve spolupráci s psychologem.

Rozbor možností

Promluvit s rodiči obou žákyně ohledně jejich rozhodnutí. Pokud máte již z dřívějšíka s rodiči dobré vztahy, můžete s nimi o nastalé situaci promluvit. Spíše než ovlivňovat jejich rozhodnutí můžete ovlivnit způsob, jakým o tom budou se svými dcerami mluvit. Společným zájmem rodičů i učitelky může být, že všichni chtějí, aby se děvčatům ve škole dařilo a aby spolu dále Jitka a Lenkou zůstaly v kontaktu. Rozhovor s rodiči může napomoci tomu, aby se všichni společně zaměřili na hledání způsobů, jak spolu Jitka a Lenka mohou trávit čas. Mohly by mít společnou mimoškolní aktivitu, nebo by se mohly navštěvovat o víkendech, třeba i s občasným přespáním, aby jejich vztahy neochladly.

Nezasahovat do věcí, které se přímo netýkají vyučování. Je pravda, že učitelka není tím, kdo by v dané situaci mohl nebo měl jakkoli mluvit do rozhodnutí rodičů, a obvykle ani nemá k dispozici žádné řešení, které by bylo pro dívky vyhovující. Přesto, pokud si dívky vybraly učitelku, které důvěřují, je vhodné zastat roli blízkého dospělého člověka a děvčata vyslechnout. To, jak se chováte ke svým žákům, je pro děti příkladem toho, jak se k sobě lidé mají chovat. Jedněte tedy alespoň tak, jak byste reagovali na problém nebo nepříjemnou situaci někoho ze svých kolegů či známých.

Dát si s dívkami schůzku a situaci s nimi řešit. Určitě se vyplatí, tak jak to bylo v tomto příběhu, aby si učitelka našla čas a se žákyněmi situaci v klidu probrala. Nemůžete jít proti rozhodnutí rodičů dívek, ani se jich příliš výrazně zastávat – to by měla děvčata pocít, že jste také proti nim, stejně jako jejich rodiče. Pomocí vám může být využití profesního štítu (viz teorie). Je na místě sdílet s děvčaty své zkušenosti a názory. Můžete jim vysvětlit, že odchod do jiných škol nemusí znamenat konec přátelství. Ba naopak. Někdy překážky přátelství naopak upevňují. Zážitky z různých škol a jejich vyprávění se mohou stát příjemnou stránkou jejich setkávání. Vždyť se mohou o víkendech vidět i bez školy. Budou se vidět rády, protože se chtějí setkat a ne jen proto, že chodí do stejné třídy.

Při tomto společném setkání učitelky a žákyně je vhodné empaticky zdůraznit, že jsou věci, které je prostě nutno v životě respektovat. Nelze vždy jít vlastní cestou. Je nezbytné dělat kompromisy. A toto je jeden z nich.

Kompromis ale znamená, že já sice budu chodit do jiné školy než kamarádka, ale naše přátelství budu pěstovat dál. A navíc si budeme říkat věci, které ta druhá prožila beze mě. A to je vlastně obohacení našeho vztahu.

Spojit se s psychologem a s jeho pomocí situaci a kamarádství spolužáček řešit s ohledem na možný stres obou. S velkou pravděpodobností není nezbytné, aby situaci řešil psycholog. Je obvyklé, že mezi dětmi ve škole vznikají silná přátelství. Zároveň je běžné a v pořádku, že se v průběhu života s měnícími se okolnostmi učíme navazovat i nové kontakty a přátelství. Odborná pomoc psychologa by byla na místě až v situaci, kdy by jedna z dívek nebyla schopna se na běžnou změnu adaptovat. Mezi signály větších psychických problémů patří například nespavost, nadměrná obava z nového prostředí, úzkosti až deprese, problémy v oblasti příjmu potravy (přílišné hladovění nebo naopak nezřízené přejídání). Jiná situace by nastala, pokud je v rodině jedné z dívek nestabilní prostředí. Možná zrovna probíhá rozvod rodičů nebo rodiče dlouhodobě příliš nepečují o citové potřeby dítěte. Pak by mohla ztráta nejbližší kamarádky znamenat ohrožení citové rovnováhy, což může být obzvláště na prahu puberty nebezpečné.

TEORIE Profesní štít

Mnohdy se v profesní roli dostaneme do situace, kdy je nám řešení, které máme předložit žákům, osobně nepřijemné a je pro nás těžké ho před třídou prezentovat přesvědčivě.

Profesní štít znamená, že stručně, jasně a racionálně řekneme pravdu. V tomto příběhu je možné říci:

„Vím, že byste si přály pokračovat na škole spolu. Rodiče však mají právo rozhodnout, kde jejich dítě bude studovat. Naše škola zajišťuje pouze povstupňovou výuku a já jako učitelka ovlivňuji to, jak se seznamujete s učivem a jak fungují vztahy ve třídě. Rozhodovat o vaší budoucnosti a dalším směřování není na mně, ale na vašich rodičích. Ráda si s nimi o tomto tématu popovídám, když budou chtít. Jejich rozhodnutí je však potřeba respektovat. Jak vaše rodiče znám, určitě jim záleží na tom, abyste se v životě měly dobře. Tato změna vám dokonce může přinést příležitost k posílení vašeho vztahu. Záleží jen na vás, jak ji uchopíte.“

Důležité je odlišit empatii („Rozumím tomu, že tak blízké kamarádky, jako jste vy dvě, spolu chtějí trávit co nejvíc času. Také bych vás ráda obě viděla, jak dál chodíte do školy spolu...“) od osobní obhajoby („Já pro to nemůžu nic udělat, kdyby bylo na mně, určitě byste pokračovaly spolu, ale uvědomte si, že to není v mých/našich silách.“)

Osobní obhajoba, byť myšlená upřímně, vnáší pochybnosti, zda by to opravdu při vyvinutí dostatečného úsilí nešlo nějak zařídit. Nebo může přivodit myšlenky protistrany (žáků), že nic nemá cenu, že někdo rozhoduje o všem a my nemůžeme nic podniknout, jen se podřítit. Tento způsob uvažování je pro budoucí profesní roli demotivující. Platí zásada: Jsou pravdivá, která nelze překročit, ale na druhou stranu lze hodně věcí vlastním rozhodnutím či postojem ovlivnit.

Dokončení příběhu

Učitelka znala rodiče obou dívek z třídních schůzek, věděla, že jsou rozumní a spolupracující. Po nejbližších třídních schůzkách si s oběma domluvila krátkou schůzku. Rodiče Lenky učitelce sdělili, že jejich dcera těžce nese i fakt, že jsou s Jitkou jen dvě, kdo nechtěl přejít na osmileté gymnázium. Nevylučují tedy, že se Lenka vynasnaží ve škole přidat a bude za dva roky zkoušet přijímací zkoušky na šestileté gymnázium. Jitčina maminka naopak potvrdila, že Jitka je moc milé děvče, ale rozhodně není studijní typ. Bude ráda, když základní školu zvládne s průměrnými známkami a bez větších problémů. Rodiče mají rodinnou a oblíbenou cukrárnu a počítají s tím, že i Jitka se vyučív v oboru a bude se s nimi podílet na jejím provozu. Tak jako tak by tedy děvčata šla za pár let každá do jiné školy. Zároveň se rodiče obou kamarádek shodli na tom, že tomuto přátelství fandí a budou ho podporovat. Nabídnou deera, aby si našly společný kroužek, na kterém se pravidelně budou potkávat. Víkendové návštěvy včetně přespání nejsou ani pro jednu stranu problémem. Učitelka s rodiči promluvila o tom, jak své dcery mohou slovně podpořit a trpělivě reagovat na jejich stesky, i když jejich přání nevyhoví. Od září Jitka s Lenkou začaly chodit dvakrát týdně do kroužku aerobiku v místním Sokole, často se scházely už dřív u jedné z nich doma a společně chodily venčit psy. I když si každá našla v nové škole další kamarádky, tím, že bydlely blízko sebe a měly společné zájmy, zůstalo jejich kamarádství zachováno.

Negativistický žák – jak ho přežít či s ním dokonce vyjít po dobrém?

„Lenost je strach před očekávanou prací.“

Marcus Tullius Cicero

Učitel Mareš učí na základní škole s rozšířenou výukou jazyků již hodně let. Jeho přístup k žákům se s přibývajícím praxí tvaroval podle chování studentů, a tak by leckdo řekl, že se z něj postupně stal poněkud kategorický a přehlíživý morous. Čím déle učil, tím více se uzavíral a vzdaloval světu svých žáků. Nejvíce ho rozcilovala současná situace ve školství – na výběrové škole, kde učí již léta, jsou nyní i žáci, kterým na vzdělání nezáleží. Někteří jím dokonce pohrdají a chovají se podle toho. Škola je však ze studia nevyloučí, protože v dnešním systému financování škol podle počtu žáků si to zkrátka nemůže dovolit. Studijně zaměření žáci odcházejí na osmiletá gymnázia, a tak je jazyková škola ráda i za nepřítis studijní typy.

Letos mu zvlášť leží v žaludku žák osmé třídy Petr. Nemá vyučovací hodiny, aby nedošlo k nějaké konfrontaci. Ale nepředstavujeme si debatu s chytrým chlapcem, který má pouze svou hlavu a chce obhájit svůj názor. Petr je jiný šálek čaje. Vyučování často doslova prospí, absolutně se nevěnuje domácí přípravě, učitel Mareš ho dokonce začal podezírat z užívání drog. Nedovede si jinak vysvětlit jeho pomalost a apatii.

Petr chodí do školy, kterou mu vybrali rodiče, sám by asi dal přednost normální základce. Stejně nestojí o žádná velká studia. Chtěl by dělat něco praktického, kde si brzy může vydělat příjemné peníze. Baví ho auta a motory, do budoucna by se nejraději viděl jako majitel malého autoservisu. Jenže rodiče chtějí, aby pokračoval gymnáziem a následně vysokou školou. V rodině zatím žádný vysokoškolák není, tak mu to prý chtějí umožnit. Jako by o to nějak zvlášť stál! Rodiče Petrovi nedovolí hlásit se na jinou střední školu, pokud to nebude předem bezpodmínečně. Tak Petr může aspoň doufat, že díky špatnému vysvědčení z 8. a 9. třídy rodiče přihlášku na gymnázium předem vzdají.

Situace dospěla tak daleko, že se učitel Marešovi zásadně zhorší nálada vždy, když má jít učit do Petrovy třídy. A sám si uvědomuje, že mu to někdy nedá a na Petrovi se trochu „povoří“. Kdyby záleželo čistě na jeho rozhodnutí, takový žák by na výběrové škole už dávno nebyl.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Snažili byste se o pozitivní motivaci žáka.
- Nastavili byste jasná pravidla a tresty za jejich nedodržování.
- Snažili byste se o vyloučení žáka ze školy.
- Změnili byste vlastní postoj k situaci.

Rozbor možností

Snaha o žáka pozitivně motivovat, najít oblast, která mu sedí, zaujme ho a bude v ní moci vyniknout. Toto je určitě první možnost, kterou se většina učitelů pokusí uskutečnit. Ať už se jedná o možnost referátu na téma, které si do jisté míry může žák určit sám, nebo podchycení aktivity, ve které je úspěšný, a dát mu prostor ji provozovat co nejčastěji. Manuálně zruční žáci mohou vyniknout nejen při pracovních činnostech nebo tělesné výchově. Své dovednosti mohou dobře uplatnit také při instalování různých pomůcek do vyučování, při pomoci s možnými drobnými opravami, jako je např. zaseknutá tabule, při práci s různými modely nebo při provádění pokusů a praktických experimentů. U některých žáků je ale možné, že se nepodaří v žádném z předmetů, které učitel vyučuje, najít pro žáka téma, které ho zaujme a nijak se nezmírní jeho apatie. Určitě se setkáte se žáky, u kterých tento proces nebude nijak snadný.

Vyzkoušet cestu sankcí – nastavovat pravidla a trestat jejich nedodržování. Při volbě této cesty je potřeba důslednost, jinak pravidla postrádají smysl. Pokud zajistíme, aby byly jasně nastavené hranice a aby žák rozuměl jejich smyslu, je šance, že povedou ke zmírnění dopadů negativismu a apatie žáka na jeho chování. V našem případě se jedná například o jasné a konkrétní dopady v případě, že žák neplní domácí úkoly a přípravu na vyučování. Pro atmosféru ve třídě je důležité, aby stejná pravidla platila pro všechny žáky, v případě výjimek musí být všem jasné, proč je výjimka udělena. Lze například pochopit občasné pozdní příchody, pokud žák dojíždí zdaleka a je zvlášť na konkrétním dopravním spoji, který může mít zpoždění. Domácí příprava je však povinnost pro všechny žáky, v tomto až na velmi výjimečné

Žáci ve třídě jsou trochu jako karty. Nikdy nevíte, koho vám „rozdali“ do lavic. V nejrůznějších životních situacích hledáme různá zdůvodnění – některá nás oslabují, jiná posilují. Mluvíme o postoji oběti a tvůrce.

Oběť	Tvůrce
Soustředí se na faktory, které nemůže jednoduše ovlivnit.	Zaměřuje pozornost na ty faktory, které může ovlivnit.
Stále se utvrzuje o své nevinnosti – vždy hledá viníka (samozřejmě mimo sebe).	Vnímá sám sebe jako člověka schopného reagovat na vnější vlivy.
Má pocit, že s problémem nemá nic společného, nijak k němu nepřispívá.	Uvědomuje si, jak a čím k dané situaci přispěl. V případě obtíží se snaží zjistit, co může udělat pro nápravu.
Hledá „sebechlácholici“ vysvětlení, která podporují jeho iluzi nevinnosti.	Vybírá si zdůvodnění, která ho posilují a dávají mu do rukou vliv.

Postoj tvůrce nám umožňuje být odpovědnými – tedy schopnými uvážlivě odpovídat (reagovat) na nejrůznější životní situace a zodpovídat za důsledky svého rozhodnutí.

Dokončení příběhu

Jak už to bývá, ani v našem případě se žádné zázračné řešení neobjevilo. Hrodiče nezměnili názor ani po naléhání učitele Mareše. Ten si zase uvědomil, že pokud nelze Petra ze školy vyloučit, nemá smysl vnitřně s touto variantou polemizovat. Z hlediska duševní hygieny se ukázalo nejvýhodnější cestou vzít Petra a jemu podobné žáky jako nástroj k posílení vlastní trpělivosti, nikoli jako narušitele a provokatéry.

Svým klidem a nadhledem přestal učitel nevědomě vyvolávat v Petrovi potřebu být ještě přehlíživější a arogantnější. A učitel Mareš si plně uvědomil, že při tak emočně náročné práci, jako je pedagogická činnost, se svou vnitřní energií hospodář jen on sám a nenechá se už zbytečně rozčítit.

situace nelze očekávat úlevy. Nemůžeme přece žákovi odpustit domácí úkoly určitý den v týdnu, protože má odpoledne trénink a nestíhá je vypracovat.

Zasadit se o vyloučení žáka ze školy. Krizová situace popsaná v příběhu učitele Mareše má dva kořeny – profesní vyhoření učitele a apatii a nespokojenosti studenta. V tuto chvíli se jedná o vzájemně se posilující vzorec chování. Možná s učitelem Marešem souhlasíte v tom, že by v ideálním světě bylo nejlepší ne-motivovaného žáka z výběrové školy vyloučit. V době povinné školní docházky není technicky možné žáka „vyloučit“. Pokud navíc rodičům žáka na vzdělání dítěte hodně záleží, mohli by v případě vyloučení žalovat školu nebo ji nahlasit na České školní inspekci, což není příjemná situace pro žádnou školu.

Promluvit si s rodiči Petra. Určitě je vhodné promluvit s rodiči, vysvětlit jim celou situaci a doporučit přeložení žáka na jinou školu. Apelujte na společný zájem o Petra, jeho prospěch a spokojenost. Můžete zkusit navrhnout rodičům školu v okolí, která je méně náročná nebo zaměřená směrem, který je pro Petra atraktivní.

Zaměřit se na vlastní změnu postoje (učitele). Podobné Petry potkávají učitelé mezi studenty často. Víme, že měnit chování druhých (ať už to jsou naši studenti, přátelé, partneři...) je extrémně náročná disciplína s nejistým výsledkem. Zamysleme se raději, jak můžeme místo chování druhých změnit svůj postoj k dané situaci. Naučme se přistupovat k vlastním problémům v aktivní roli „tvůrce“, neupadneme do pasivní role „oběti“ špatných okolností.

TEORIE Oběť a tvůrce

„Když hrajeme karty, nemáme žádný vliv na to, jaké karty dostaneme. Jestliže si po celou dobu budeme stěžovat a budeme se vymlouvat na špatné karty, budeme se cítit bezmocní a pravděpodobně hru prohrájeme. Když si však uvědomíme, že si můžeme vybrat, jak s rozdanými kartami hrát, budeme se cítit jinak. I v případě, že nevyhrajeme, můžeme se svými kartami vždycky uhrát to nejlepší, co jde.“³

Kyberšikana

„Šikanou si člověk dokazuje, že nic nemá.“

Když přišla učitelka dějepisu do budovy školy, všimla si, že se po ní několik žáků (zejména ze sedmé, osmé a deváté třídy) divně dívá. Došla do svého kabinetu, kde už seděl kolega Zdeněk.

„Pavlo, už to víš?“ zeptal se.

„Ne, co se stalo?“

„Děcka si prý posílají nějaká nevhodná videa a ty tam taky hraješ nějakou roli.“

V průběhu následujících hodin a dnů ve spolupráci s ředitelem a výchovnou poradkyní zjistila, co se stalo. Falešný uživatel „Sam Utajený Maskáč“ dal na facebookovou stránku studentů školy odkaz na stránku plnou „vtipných obrázků a videí.“ Kromě obrázků převzatých z jiných serverů jsou tam také obrázky a videa ze školy – některá z oficiálních stránek a jiná očividně natočená na mobil. Některé obrázky jsou poměrně nevinné (k fotografii ředitele, který mluví, přilepili stojící superhrdiny, kteří jakoby mu přizvukovali). Z žáků školy je na videích nejčastějším terčem Honza ze 7.B, který je nejmenším chlapcem ve třídě. Na jednom videu je Honza při zkoušení z fyziky, která mu moc nejde. To by nebylo tak hrozné, kdyby do videa nebyly vloženy komiksové komentáře typu: „Šprt dneska nic neví!“ Za komiksovou bublinou, v níž stojí: „Holčička, nám při zkoušení moc nezapívala“, je sůl na koncert školního sboru, který Honza navštěvuje a ve kterém zpívá soprán, protože ještě nepřemutoval. V poslední době začala přibývat i videa na hrané přípustnosti. Na posledním videu, které bylo na stránku přidáno minulý týden, se objevuje i učitelka dějepisu. Ta Honzu chválí a on odpovídá svým vyšším nepřemutovaným hlasem: „Děkuji!“ Následuje záběr na turecký harém s eunuchy a komentářem: „Vykastrovanéj Honza zpívá, jak mu dějepi- sáčka řekne.“

Mezi učiteli zavládlo podráždění. Takle legrace už byla moc silná na to, aby nad tím mávli rukou. Vědí, že co se začne šířit na facebooku, už není možné zastavit. Zavládá jasný názor: „Musíme zjistit, kdo za tím stojí, a musíme s tím něco udělat!“

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Podali byste podnět na policii.
- Požadovali byste stažení po správci stránky.
- Nechali byste vyhlásit, ať viník okamžitě obrázky stáhne.
- Domysleli byste, kdo mohl fotky na internet vyvěsit.
- Chránili byste především chlapce, který je na fotkách a videích.

Rozbor možností

Podat podnět na policii. Je možné, že bude třeba řešit situaci i trestním stíháním. Nakonec, zatím ani nevíte, jestli fotky nedává na server dospělý člověk. V takovém případě doporučujeme podat ohlášení buď pomocí aplikace k tomu určené,⁴ anebo kontaktem s Policií ČR. V první chvíli je ale dobré hledat méně invazivní způsob zásahu a využívat znalost vztahů ve škole.

Požadovat stažení po správci stránky. Zejména na zahraničních serverech administrátoři lecky reagují s velkým zpožděním a až po nashromáždění stovek stížností. Můžete využít služeb projektu Safer internet,⁵ kde mají pří- mější kontakt s administrátory. Toto řešení může běžet paralelně s hledáním žaka, který obrázky vyvěsil. Počítejte ale s tím, že IT expertíza by ani neměla být hlavní silnou stránkou školy. Škola je a má zůstat místem, kde se děti a mladí lidé vzdělávají, nikoli výzvědnou službou.

Nechat vyhlásit, že podobné chování je nepřijatelné a viník ať okamžitě obrázky stáhne. Anonymita daná prostředím internetu umožňuje lidem bezostyšně přesahovat hranice vlastní svobody. Toto ohlášení může ještě podpořit sledovanost obrázků a vznik nezávislých stránek, které jen obsah zkopírují v „zájmu svobody slova“. Výhodnější strategie je deanonymizovat celou záležitost, tedy zjistit, kdo za vkládáním videí skutečně stojí.

⁴ <http://aplikace.policie.cz/hotline>

⁵ <http://www.horkalinka.cz/index.asp>

Snažit se domyslet, kdo mohl fotky na internet vyvěsit. Není vůbec jednoduché něco takového „domyslet“, nicméně na vaší straně je výhoda znalosti reálných vztahů žáků, jejich osobností a chování. Bude patrně potřeba pohledu více pedagogů, výchovné poradkyně, psychologa, ale můžete vytipovat okruh žáků, kteří obrázky mohli vyvěsit. Počítejte s tím, že jeden mohl akci iniciovat, druhý obrázky vytvořit, třetí je vyvěsit, nebo vše udělal jeden člověk. Zatím nevíte, ale diskrétně hledáte odpovědi, aniž byste okatě vyslýchali a pátrali.

Chránit především chlapce, který je na fotkách a videích. Péče o „oběť“ je důležitá, určitě pomůže s chlapcem citlivým způsobem pohovořit, vyjádřit mu svou podporu a ujistit ho, že takovéto chování není v pořádku. Uvozovky – okolo slova „oběť“ dáváme proto, že úkolem školy je ochránit všechny žáky – i ostatní se nyní mohou bát, že si je v nestřežené chvíli někdo natočí. Je třeba chránit i svědky, kteří vědí, kdo to udělal, ale nechtějí „práskat“, dokonce i „pachatele“, který se také může bát o svou budoucnost či lynčování ze strany učitelů, spolužáků či rodičů onoho chlapce.

Pokračování příběhu

Učitelka dějepisu situaci dlouho probírala s výchovnou poradkyní a ředitelkou. Jedním vytipovaným okruhem byla partička tří chlapců ze stejné třídy jako chlapec na videích, která se proti němu už dříve vymezovala, druhým někdo ze žáků z vyšší třídy, kteří si často dělali legraci z Honzovy výšky – brali mu věci a dávali je na pro něj nedostupná místa. Učitelka s ředitelkou se rozhodli, že nyní nebudou řešit roli učitelky na videu, která byla očividně v podružné úloze.

Po rozhovoru s Honzou se zjistilo, že se začal s jedním ze spolužáků ze třídy kamarádit více, protože spolu zpívají ve sboru. Ostatní dva ho sice pořád nemusejí, ale už se to prý zlepšuje a nevěří, že by ta videa vytvářeli oni. Byl hodně rozrušený z toho, co se děje, uváděl, že opakovaně žádal na facebooku, aby fotky spolužáci přestali sdílet, ale intenzita se naopak stupňovala a on neví, kdo to může být. Je mu to nepříjemné i proto, že si z něho teď častěji utahují spolužáci ze třídy.

Poradil učitelům, aby se podívali na profily žáků z účtu někoho ze studentů, protože jinak neuvidí všechno. Vstup na svůj profil učitelům umožnila

jedna z dívek z vyššího ročníku, která se proti obrázkům vymezovala hned od začátku a volala po dopadení „pachatele“. Po prozkoumání profilů se zjistilo, že jeden chlapec o třídu výše než Honza dával opakovaně videa nejprve na svůj profil a až potom se objevovala na stránce žáků školy.

Učitelé s chlapcem chtěli promluvit, on pouze mlčel a říkal, že nic neudělal. Pozvali tedy do školy i jeho rodiče. Přišla maminka, která hned pohrozila advokátem a žalobou na školu. Ředitel a výchovná poradkyně, kteří rozhořor vedli, dokázali ovládnout svůj hněv a probírali situaci znovu a znovu, včetně detailů a dopadů, které by tento postup měl. Opakovaně uváděli smysl jednání, aby bylo možné situaci porozumět a nebylo nutné ji předávat dále orgánům činným v trestním řízení. V jednu chvíli došlo ke zlomu, kdy se zdálo, že matka připustila, že možná její zapírající syn udělal více, než říká. Ředitel udělal krátkou pauzu a nechal matku se synem na chvíli o samotě, aby věc probrali. Když se vrátili, oba plakali a chlapec se přiznal.

Dostával krátká videa od jednoho ze spolužáků ze třídy chlapce, upravoval je a dával je na web. Video s tímto chlapcem měla největší počet ohlasů a „lajků“, takže přidával na intenzitě. Zpočátku mu nepřišlo, že dělá něco špatného, později se bál, že když se to řeší na škole, přijde na něj policie. Učitelka dějepisu se zeptala: „A proč sis vybral mě?“ „Protože to bylo jediné video, na kterém Honzovi doopravdy přescočil hlas a já to nemusel nijak dále upravovat.“

Nakonec se ve škole rozhodli pro následující řešení:

1. Zajistili stažení fotek a omluvu na webu výměnou za anonymitu pachatele.
2. Promluvili s chlapcem a ujistili ho o konci této události, domluvili se s ním, co potřebuje k tomu, aby se ve škole a mezi spolužáky cítil bezpečně.
3. Za využití externích přednášejících a učitelů uspořádali cyklus besed o internetové bezpečnosti a pravidlech slušného chování na internetu, umožnili žákům hovořit o svých pocitech a dohodli si hranice, které nechtějí, aby byly překračovány.

Vulgární a rasistické chování

„Nespravedlivost na jednom místě zeměkoule
ohrožuje spravedlnost na celém světě.“

Martin Luther King

Do 2.A chodí chlapec původem ze střední Afriky. Když přišel do české školy, pro řadu dětí to bylo poprvé, co mohly mluvit s někým černé pleti. Robert přijel do Česka těsně před první třídou a tehdy neuměl česky ani slovo. Jediné, co uměl říci, bylo, aby mu ostatní řekli Bob, což se ve třídě a mezi učiteli rychle ujalo. Ve třídě je silná klukovská partička ještě ze školky. Paní učitelka se dětem hodně věnovala a dbala na dobré vztahy mezi nimi. Kluci se s Bobem spřátelili, jazykové bariéry jim až tak nevadily. Samozřejmě docházelo ke spoustě strkanic a pranic, jak už to mezi kluky bývá, nešlo však o nic výjimečného. Kluci měli legraci z toho, že Boba učí všelijaká sprostá slova, kterým mnohdy sami pořádně nerozuměli. Nyní Bob už česky poměrně dobře rozumí. S mluvením je na tom hůř, ale postupně se zlepšuje. Letos se vztahy mezi kluky trochu zkomplikovaly. Nejsou už jednolitá parta, je tu spíše několik skupinek a dvojic kamarádů. Bob se asi nejvíce kamarádí s Martinem. Martinův nejlepší kamarád byl ale vždycky Honza a ten nese těžce, že už není pro Martina tím nejdůležitějším. Martin by klidně kamarádil s oběma chlapci, ale Honza Boba nemá moc rád. Šarvátek ve třídě tak přibýlo a občas dojde i na ostrá slova. Jednou šel Bobův tatínek pro Boba do šatny a vyslechl hádku, ve které Honza s Martinem Bobovi nadávali, že je černá huba a ať se vrátí na stromy. Tatínek si pak stěžoval paní ředitelce, že je ve škole rasismus a že pokud se mu kluci neomluví, bude si stěžovat výše. Paní učitelka celou situaci pečlivě vyšetřila (mluvila se všemi zúčastněnými a dokonce i s nezaujatými svědky) a zjistila, že se Honza s Bobem poprali kvůli nějaké drobnosti. Rvačka však skončila slovní přestřelkou, ve které Bob vynadal Honzovi do debilů a použil i další mnohem vulgárnější slova, která se od kluků naučil a kterým moc nerozuměl ani on sám, ani kluci. Honza se našel a křičel na něho to, co slyšel Bobův tatínek, totiž, že je černá huba a ať se vrátí na stromy. Tentokrát se přidal i Martin, který měl pocit, že Bob to vůči Honzovi přehnal. Učitelka ale také zjistila, že rasistické nadávky vůči Bobovi už zněly ve třídě vícekrát, nepodařilo se jí však dopátrat, od koho pocházejí.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Řešili byste situaci pouze se zúčastněnými chlapci.
- Řešili byste situaci s celou třídou.
- Zavolali byste do školy rodiče Martina a Honzy.
- Řešili byste situaci jen se třídou, rodiče zapojili až na třídní schůzce.

Rozbor možností

Řešit situace pouze se třemi zúčastněnými. Často nám může připadat jako nejvhodnější to nejjednodušší, tedy řešit vše pouze s přímými účastníky. V tomto případě je nutné vysvětlit klukům, že překročili určitou mez běžného a přijatelného chování mezi lidmi. Je rozdíl mezi obyčejnou a vulgární nadávkou, o rasistické ani nemluvě. Na závěr je možné je požádat, ať se navzájem omluví a podají si ruce. Toto řešení má tu výhodu, že nikoho nepranířuje, kluci to opravdu nemysleli nijak zle a pořádně nevěděli, co říkají. Neřeší to však to, že se takovéto nadávky objevují v celé třídě a za čas je nepochybně použije i někdo jiný. I pro tatínka Boba může být toto řešení nedostatečné a může mít pocit, že učitel udělal proti rasismu málo. Proto je vhodné zařadit také aktivitu na širší vzdělávací a výchovné rovině zaměřené na celou třídu.

Řešit situaci s celou třídou, například na koberci v kruhu. Z popsaneho jednání je zjevné, že problém se týká celé třídy. Řeší-li se výchovný problém před celou třídou, dodává to situaci na vážnosti, zdůrazňujeme tím její důležitost. Zároveň by mělo být jasné, že to řešíme s celou třídou právě proto, že to nebylo ojedinelé a podobné výrazy se ozývaly i odjinud. Ostatní děti by měly pochopit, že nemají odsuzovat jednání Honzy, Martina a Boba s tím, že ostatní přece nic neudělali. Cílem je naopak, aby se každý zamyslel nad tím, kdy může svým chováním druhé zraňovat víc, než by možná sám chtěl. Je to také příležitost k tomu, aby si každý uvědomil, kdy druhí ublížili jemu a proč mu to bylo tak nepříjemné. Děti si ze sebe často dělají legraci kvůli věcem, které nemohou ovlivnit, ať už se jedná o barvu vlasů, oči nebo pleti, o vzrůst nebo nadání k určitým činnostem.

Zavolat si do školy rodiče Martina a Honzy. Toto řešení by bylo vhodné v případě, že s Martinem a Honzou je více problémů a toto nebylo první pochybení podobného druhu. Vhodnou cestou je to také tehdy, pokud máme pocit, že rasistické výrazy slyšeli doma. Musíme se ale na jednání velmi pečlivě připravit – pokud jsou pro rodiče rasistické výrazy na denním pořádku, jednání s nimi na toto téma bude velmi obtížné. Při rozhovoru s oběma rodiči je vhodné nebyť jako učitel sám, ale mít pro vyváženost rozhovoru někoho „do páru“. Může to být například výchovný poradce, zástupce ředitele nebo přímo ředitel, nejlépe někdo, komu jako učitel věříte a máte na situaci stejný pohled. Rodičům vysvětlíte, proč je dotýčný jednání přitomen – zastupuje stanovisko školy, vy jako třídní jste hlavním zodpovědným za řešení situace.

Řešit situaci se třídou, rodiče do školy nevolat, ale na třídní schůzce (pokud bude brzy) to s rodiči probrat. Tento postup je obzvláště vhodný, pokud opravdu nevíme, kdo s rasistickými nadávkami přišel. Vzhledem k nízkému věku dětí je velmi pravděpodobné, že ve škole reprodukují to, co slyšely doma. Samozřejmě je nutné s rodiči mluvit citlivě, nenapadat je, spíše vysvětlovat podobně jako dětem rozdíl mezi obyčejnou a vulgární či rasistickou nadávkou. A také zdůraznit náš společný zájem s rodiči – snahu o to, aby z dětí vyrostli ohleduplní lidé.

Pokračování příběhu

Paní učitelka situaci řešila důkladně. Nejdříve situaci probrala se třemi zúčastněnými, dosáhla jejich vzájemné omluvy a zdálo se, že z kluků jsou zase kamarádi. S celou třídou pak probírala zásady slušného chování nejen ve škole, zvláště se pak zaměřila na to, aby děti pochopily, že některé výrazy opravdu nemohou beztržně používat a že každá nadávka je špatná, ale některé jsou výrazně horší než jiné. Nakonec promluvila i s rodiči na třídní schůzce a měla z toho docela dobrý dojem. V polovině roku přibyla do třídy nová spolužačka Sára. Sářin tatínek je Rom, maminka Češka, podobně Sára ale spíš po tatínkovi. Sára se jevila jako celkem milá dívka, průměrně nadaná. Paní učitelka se pochopitelně snažila, aby ji děti mezi sebe přijaly a zpočátku se zdálo, že by s tím nemusel být problém. Až jednou náhodou zaslouchla, jak si Lucka s Petrou z její třídy povídají, že už mají ve třídě dvě

černé huby. Aby toho nebylo málo, objevil se na dívčích záchodcích nakreslený kosočtverec se Sářiným jménem. Paní učitelka ihned začala vyšetřovat, kdo to na záchod nakreslil a napsal a podařilo se jí zjistit, že to byly právě Lucka s Petrou.

Otázky k zamýšlení

- Jak by bylo podle vás vhodné situaci řešit teď?
- Jak může učitel dál pracovat se třídou, když domluva a řešení „po dobrém“ selhaly?

Dokončení příběhu

Při opakovaném nevhodném chování je na místě už přísnější potrestání, učitelka si rozhodně chtěla promluvit s rodiči a uvažovala i o třídní důtce. Je zřejmé, že dívky už věděly, co dělají, co přesně nadávky znamenají a chovaly se tudíž velmi nekamarádsky. Navíc to nebyla nadávka pojící se s konkrétním konfliktem, ale prostá nesnášenlivost. Potrestání děvčat by tentokrát mělo být zveřejněné, aby bylo jasné, že takové chování učitelka ve třídě opravdu trpět nebude. Zároveň je potřeba s třídou pracovat pozitivně. Znovu se vrátit k tomu, co již bylo řečeno, možná využít nějakou aktivitu pro stmelení kolektivu. Jedna z věcí, která se v podobných případech osvědčuje, je spolu s dětmi vytvořit jakési Desatero třídy – pravidla ohleduplného chování.

TEORIE Jak dobře sestavit třídní „Desatero“

Nastavovat si s dětmi ve třídě pravidla komunikace je dnes již běžným zvykem. Jak to však udělat, aby děti skutečně pravidla respektovaly a považovaly je za svá, nikoli nadiktovaná učitelem? Doporučujeme držet se následujících kroků:

Tvorby desatera se účastní všichni – např. každý za sebe napíše své desatero, případně mohou pravidla zpracovat děti v malých skupinách (po třech až pěti žácích). Pak s pomocí učitele vyberou ta, která se shodují a jsou nejdůležitější.

Pravidla stanovit pokud možno pozitivně, tj. co děláme, nikoli co neděláme. Vhodné formulace znějí například „Chováme se k době kamarádsky, pomáháme si, posloucháme, co druhý říká...“ Dowsvětlující formulace typu „rasistické a sprosté urážky NE“ v závorce však vhodně zdůrazní nepřipustnost takového jednání.

Výsledné desatero všichni společně ozdobně napíší na arch, otisknou své ruce, podepíší – tímto osobním stvrzením dochází k pevnějšímu přijetí závazku vůči pravidlům.

Jak děti rostou, je možné vždy na začátku školního roku pravidla revidovat či vytvořit znovu a poté porovnat s těmi z loňského roku. Je přirozené, že s věkem se mění i chování dětí, takže bude velmi pravděpodobně dávat důraz na jiné projevy chování.

Jak řešit individuální problémy žáků

Dítě pravidelně zapomíná úkoly a pomůcky

„Paměť slábně, pokud ji necvičíš.“

Marcus Tullius Cicero

Třída 4.B dostala novou paní učitelku. Předchozí kolegyně ji upozorňovala na žáka Matěje, který soustavně nenosí úkoly. Ve škole je nastaven systém, v němž si žák za deset zapomenutí úkolů či pomůcek za čtvrtletí „vykoleduje“, napomenutí třídního učitele, za dvacet zapomenutí důtku třídního učitele, za třicet důtku ředitele školy. Paní učitelka ve třetí třídě postupovala podle tohoto scénáře. Na Matějovi je ale vidět, že i když z hlediska spravedlnosti žákova postihu bylo učiněno zadost, žádný výchovný efekt to nepřineslo.

Matěj je průměrně nadaný žák, má pouze pomalejší tempo. Při soustavné domácí přípravě by mohl být dobrý dvojkář, ale s tímto přístupem měl na vysvědčení ve třetí třídě už tři trojky a pět dvojek. Teď na konci září je zjevné, že se situace ještě zhoršila a že mu pomalu „ujíždí vlak“. Kromě špatných známek už stihl devětkrát nepřinést domácí úkol a sedmkrát zapomenout jinou pomůcku. Paní učitelka dohlíží na to, aby si pravidelně zapisoval úkoly do úkolníčku, ten ale Matěj velmi často vůbec nemá, nebo ho má zahrabaný kdesi v hlubinách neskutečně rozházené aktovky. Již dvakrát psala rodičům e-mail, aby více dohlíželi na Matějovu přípravu. Po takovémto upozornění se vždy situace na chvíli zlepšila, ale po pár dnech je vše ve starých kolejích. Paní učitelka by ráda našla efektivnější způsob, jak Matějovu domácí přípravu řešit.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- S Matějem byste si promluvili a pozitivně ho motivovali.
- Vyhlásili byste skupinové či individuální soutěže ve třídě.
- Informovali byste rodiče.
- Uskutečnili byste společnou schůzku s rodiči a s Matějem.

Rozbor možností

Promluvit si s žákem a snažit se ho pozitivně motivovat. Mluvit se žákem o jeho problému je jistě nutné. Nejen apelovat na jeho zodpovědnost (je přece už čtvrták, a tudíž velký), ale také v rozhovoru s ním zjišťovat důvody daného stavu. Následně se s ním domluvit, v jakých krocích se bude zlepšovat, jak ho v tom podpořím já jako učitel a jak si má říci o podporu rodičům. V této fázi, kdy je problém dlouhodobý, to však již asi nebude stačit a bude třeba zkombinovat s dalším z řešení.

Vyhlásit skupinovou soutěž, která by zahrnovala i to, jak děti plní domácí úkoly a jak nosí pomůcky. Tato varianta je dobrá v případě, že se podaří děti dobře motivovat a zahrnuje více aspektů, ve kterých mohou být jednotliví žáci úspěšní. Vyžaduje ale hodně času a hlavně citlivou pedagogickou práci se třídou. Docela jednoduše by se mohlo stát, že například právě Matěj bude selhávat, děti na něj budou našívané, ocitne se v izolaci a přibude mu další problém. Na druhou stranu, vhodné zvolené skupiny dětí tak, aby byly ve skupině promíchané děti s různými schopnostmi a zájmy a aby síly skupin byly vyrovnané, mohou podpořit nejen snahu o úspěch a angažovanost dětí, ale i vzájemnou spolupráci a lepší poznání mezi spolužáky. Je však potřeba, aby učitel opakovane zdůrazňoval, že pro úspěch skupiny je důležité nejen svědomitě plnit své úkoly, ale také pomáhat a podporovat ty, kterým to nejde snadno.

Vyhlásit individuální soutěž (o zlaté jedničky, razítka apod.) v plnění povinností. I v tomto případě je velmi důležité pracovat s pozitivní motivací a možnostmi úspěchu. Pokud by Matěj nebyl schopen alespoň někdy dosáhnout na vítězství, mohlo by to pro něj být spíše demotivující. Je dobré se zamyslet nad možnostmi vyhodnocování takového soutěže. Například je možné hodnotit nejen absolutní vítěze (ten, kdo má vše v pořádku, neměl žádné zapomínání), ale i zlepšení, třeba v porovnání oproti minulému měsíci.

Informovat Matějovy rodiče. Je samozřejmě nutné na problém upozornit rodiče. Nicméně předchozí paní učitelka je jistě informovala a zapomínání zaznamenává v žákovské knížce je také již dostatečná informace. To, že Matěj opakovane neplní své povinnosti i přes všechna možná kázeňská opatření, ukazuje, že rodiče jsou přinejmenším laxní. Bude tedy spíše potřeba pozvat je do školy a mluvit s nimi osobně.

Při takovémto schůzce je důležité navodit atmosféru spolupráce, zdůraznit, že Matějův dobrý prospěch a pomůcky v pořádku jsou naším společným zájmem. Cílem je, aby si rodiče uvědomili, že Matěj není schopen se o své pomůcky starat sám, že potřebuje pomoc rodičů a jejich pravidelný dohled. Pomocí může stanovení konkrétních pravidel, co a jak často mají rodiče Matějovi kontrolovat.

Domluvit se s rodiči na společné schůzce s nimi i s Matějem, na které bychom stanovili pravidla spolupráce. Tato varianta je vhodná, protože zdůrazňuje zodpovědnost všech. Není to jen problém Matějův nebo jen rodičů nebo jen školy, jak mají někteří rodiče tendenci říkat. Výstupem takového setkání by měl být písemný závazek všech stran. Například, že si Matěj bude každý den zapisovat do úkolníčku, doma udělá úkoly a připraví tašku podle rozvrhu. Rodiče podepíší úkoly a zkontrolují tašku. Paní učitelka bude kontrolovat, zda si Matěj zapsal vše do úkolníčku.

Bylo by dobré, aby se rodiče s Matějem domluvili na nějakých odměnách za splněné úkoly. Matěj by měl mít možnost si odměny navrhnout sám, aby pro něho byly dostatečně lákavé. Učitel může poskytnout případnou korekci, pokud by z jeho pohledu a znalosti Matěje byly nastavené odměny zjevně nepřiměřené (ať už příliš velké, nebo příliš drobné).

Dokončení příběhu

Učitelka zvolila rozhovor s rodiči bez Matěje, aby viděla, jak na situaci zareagují. Matějovi rodiče velmi dlouho rozhovor odkládali. Vždy se dohodli na nějakém termínu a na poslední chvíli schůzku odřekli. Když se to nepodařilo ani po měsíci, učitelka zvolila variantu osobního rozhovoru s Matějem a dále korespondovala s rodiči – stále naléhavěji.

Osobní motivační rozhovor na Matěje zapůsobil – úkoly teď častěji má než nemá, i když stále dost zapomíná. Velkým problémem je stále to, že Matěj má ve velkém nepořádku aktovku, často mu chybí úkolníček i další pomůcky. Zjevně potřebuje každodenní dohled, který mu však doma chybí.

Po dalším měsíci se konečně podařilo schůzku s rodiči uskutečnit. Na ní se naplno projevilo to, co již bylo zřejmé z dosavadní e-mailové komunikace s rodiči. Domluva s nimi je velmi těžká a rodiče nemají zájem či energii a čas se Matějovi pravidelně věnovat. Oba podnikají, mají pocit, že Matěj

už je přece velký a měl by zvládnout přípravu do školy sám. Nejsou ochotni přijmout svůj díl odpovědnosti, stěžují si na Matěje, že jim doma o úkolech neříká a žákovskou knížku jim neukazuje.

Učitelka proto situaci řešila sama. Vyhlásila soutěž a na Matěje více dohlížela, aby zažil ze začátku nějaký úspěch. Po měsíci zavedla s Matějem tabulku na plnění úkolů, kterou měl Matěj napevno přilepenou ke své šatnové skřínce. Situace se začala trochu zlepšovat, i když má Matěj před sebou stále ještě velký kus cesty.

Otázky k zamyšlení

Jak dále pokračovat v rozhovoru?

Je důležité udržet i v této situaci partnerský tón, ale zároveň být dostatečně důrazný, aby rodiče byli ochotni přijmout alespoň základní zodpovědnost.

Je možné projevít pochopení pro jejich zaměstnanost a navrhnout doučování. Celý problém by to nevyřešilo, ale mohlo by to pomoci. Matěj by tolik nezaostával za spolužáky, čímž by se zvýšila jeho motivovanost. Také by doučující mohl alespoň dvakrát týdně dohlédnout na úklid aktovky a pomoci mu tak vybudovat určitý návyk. Ostatní dny by ale měli zodpovědnost za kontrolu a školní přípravu převzít rodiče.

Jak v této situaci pracovat dále s Matějem?

Vzhledem k tomu, že osobní motivační rozhovor učitelky s Matějem částečně pomohl, bylo by dobré Matějovi stanovit osobní plán – něco jako soutěž sám se sebou. Například s ním každý týden hodnotit úspěšnost v nošení pomůcek a úkolů – týden bez zapominání či jiné zlepšení ohodnotit malou odměnou. Tato varianta je samozřejmě náročná na čas učitele.

Jinou možností by bylo využít pomoci kamaráda. Na to ale musí být vhodná situace, musí tu být kamarád, který je schopen a ochoten pomoci, aniž by úkoly dělal za něj.

TEORIE Motivace skrze ocenění – Typy pochval aneb jak dobře chválit

Typy pochval si popíšeme na konkrétní situaci inspirované naším příběhem. Matěj donese včas příspěvek na návštěvu divadla, i když tento týden již třikrát něco zapomněl. Učitel může reagovat následujícími způsoby:

1. Pochvala minus – poukázání na možná negativa situace.

„To jsem rád, že jsi to přinesl a vyběhání peněz se kvůli tobě nebude protahovat.“

2. Pochvala minus plus – poukázání na možná negativa situace a ocenění.
„To jsem rád, že jsi to přinesl a vybírání peněz se kvůli tobě nebude pro-
tahovat. Vidím, že se zlepšuješ.“
3. Pochvala plus – ocenění.
„Díky Matěji, vidím, že se zlepšuješ.“
4. Pochvala plus (dvě plus) – ocenění podpořené zdůrazněním vlastního
vstupu či aktivity druhého, nejlépe položením vhodné otázky.
„Díky Matěji, vidím, že se zlepšuješ. Jak se ti podařilo na to nezapomenout?“
Bez ohledu na odpověď má Matěj možnost znovu prožít úspěch. Otázka
„Jak se ti podařilo na to nezapomenout?“ ho k tomu vyzvala. To je velmi
důležité, protože znovuprožitím úspěchu si upevňuje sebevědomí a sou-
časně si v podvědomí vytváří vzorec, že systematickou prací se dojde
k úspěchu.“

Dítě somatizuje – rodiče kryjí absenci

„Duševní bolest je horší nemoc než tělesná.“

Publilius Syrus

Šarlotka je drobná holčička, která chodí do druhé třídy. V předškolním věku byla často nemocná, v první třídě se však situace výrazně zlepšila. Tehdy ji učila starší paní učitelka, která je proslulá svou trpělivostí a empatickým přístupem k dětem. V tomto školním roce dostala třídu na starost mladší učitelka, která je náročnější ve svých požadavcích a předpokládá vysokou dávku samostatnosti dětí při plnění školních úkolů. Při výuce často využívá skupinovou práci, což většinu dětí velmi motivuje.

Šarlotka však má s tímto způsobem práce a s vyžadovanou samostatností trochu problémy. Její maminka se o Šarlotku v době, kdy byla často nemocná, starala až příliš pečlivě. I v první třídě jí hodně pomáhala, Šarlotka nechodila ani do školní družiny, maminka s ní psala úkoly, doprovázela ji do školy, vařila jí obědy. Šarlotka nenavštěvovala ani žádné zájmové kroužky, neboť se matka obávala, že přílišná námaha opět přivodí onemocnění.

V říjnu letošního školního roku začala Šarlotka „postonávat“, často ji bolelo břicho, někdy i zvracela. Matka ji vždy nechala doma, omluvila absenci, která nepřesahovala dva dny. Když se nevolnosti opakovaly, prošla Šarlotka několika lékařskými vyšetřeními, ale všechna byla negativní.

Při individuální konzultaci s matkou se učitelka domluvila, že zameškanou látku maminka s Šarlotkou vždy doplní doma, což se opravdu děje. Učitelka však postřehla, že pokud je Šarlotka ve škole, zůstává často mimo kolektiv osamocená. V takovém případě ji obvykle „rozbolí břicho“ při vyučování, volá se mamince, ta si pro Šarlotku dojde, učební látku doma doplní a za dva dny se Šarlotka vrátí do školy.

Učitelka se domnívá, že je čas situaci řešit, protože zaslechla i od spolužáků, že Šarlota se „ulejvá“ a nechce chodit do školy, a proto nemá cenu se s ní ani bavit.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- V souladu se školním řádem byste rodiči omlouvali pouze jednoduchou absenci.
- Promluvíte se s třídou bez nebo za přítomnosti žáka.
- Uskutečnili byste individuální konzultaci s matkou.
- Uskutečnili byste konzultaci za přítomnosti výchovné poradkyně.
- Poslali byste žáka do pedagogicko-psychologické poradny.
- Doporučili byste domácí vzdělávání.

Rozbor možností

Rázné sdělit matce, že podle školního řádu je možné omlouvat pouze jednodenní absence, jinak je nezbytné potvrzení lékaře. Toto řešení je velmi problematické, protože matka má představu, že pro dceru i pro školu dělá to nejlepší. Všechnu učební látku s dcerou dožene a ze vzdělávajícího hlediska nejsou ve škole komplikace. Je výrazně pravděpodobné, že po tomto rozhovoru se obrátí na ředitele školy nebo Šarlotku přehlásí na jinou školu, kde budou shovívavěji nastavena pravidla.

Promluvit se s třídou a domluvit žákům, aby Šarlotu „vzali do party“. Mohli bychom to udělat například takto: „Všichni jsme jeden kolektiv, jedna parta a chceme, aby se nám ve třídě dobře pracovalo. Každý máme nějaké slabé místo a potřebujeme v něčem podpořit. Někomu nesedne běhání nebo míčové hry, někdo má potíže s čtením nebo matematikou, někomu nelezí do hlavy angličtina. Přesto se snažíme všichni spolu dobře vyjít a mít vzájemně k sobě trpělivost. Je důležité naučit se spolupracovat s každým, najít si k němu cestu. Šarlotka je často nemocná, a tak když přijde do školy, budeme se ji snažit vzít do party, aby se cítila dobře a podpořila ji to.“

Záleží však na konkrétních dětech ve třídě, jak se tohoto úkolu do každou zhostit. Výsledkem tohoto řešení může být i znejistění Šarlotka, v níž převládá pocit, že je chudáček a je potřeba ji hodně opečovávat. Nadměrnou péčí pak může vyžadovat, což bude prohlubovat propast mezi ní a ostatními.

Promluvit se s třídou ve chvíli, kdy tam „nemocná“ Šarlotka není, o rozdílnosti lidí. Lze uvést příklady, kdy zbytečné vnímání rozdílností může mít až tragické následky. Lze použít příklad pohádky, příběhu či filmu (pro 1. a 2. třídu je k tomuto tématu vhodný např. film Hledá se Nemo). Vede žáky k tomu, aby o tématu sami uvažovali. S odstupem nejméně jednoho dne lze toto téma konkretizovat na naší třídu (vhodnější je, když Šarlota u toho není přítomna). Důležité je na děti netlačit, nekárát a nevyzývat je ke konkrétní akci vůči Šarlotě.

Když se Šarlota vrátí do školy, je vhodné zahrát s celou třídou hru na posílení týmového ducha a Šarlotu zapojit (např. hru Erby nebo DIXIT).

Pozvat si maminku na individuální konzultaci a promluvit s ní o důležitosti pravidelné školní docházky a vazeb v dětském kolektivu. Dobře připravená individuální konzultace, ve které zazní příběhy dětí, které se díky vysokým absencím dostaly do izolace od třídy, může být pro matku podnětem k zamyšlení a motivací pro řešení situace.

Jedním z možných řešení je domluva matky a učitelky, že Šarlotku matka pošle do školy i v případě drobných zdravotních obtíží. Zároveň zavolá učitelce, že si Šarlotka stěžuje například na bolení břicha. Učitelka by se ten den měla zvláště zaměřit na dobré zapojení Šarloty a snížení míry jejího stresu (například pokud to nebude nezbytně nutné, nebude ji zkoušet). Cílem je, aby Šarlota zjistila, že škola není „strašák“, a začala ji brát jako samozřejmost.

Pozvat si výchovnou poradkyni a společně probrat celou situaci se Šarlotkou. Toto řešení je velmi rizikové. Šarlota se nejspíš ještě více utvrdí v přesvědčení, že škola je pro ni nepřijemností, že je opravdu nemocná a že jí nikdo nerozumí. Čím více budeme mluvit o tomto problému, tím více se může Šarlota utvrzovat ve své „nemoci“ (somatizace).

Doporučit matce, aby vzala Šarlotku do pedagogicko-psychologické poradny. V podobných případech tento krok nebývá funkčním řešením. Pedagogicko-psychologická poradna řeší spíše otázky školního vzdělávání, případných poruch učení či chování. Pro řešení nechtí ke škole a somatického problému je vhodnější navštívit dětského psychoterapeuta a domluvit se s ním na dlouhodobější terapeutické práci s dítětem. U mladších dětí je však pro umožnění změny obvykle potřeba získat ke spolupráci i jejich rodiče.

Doporučit matce, aby zvězila domácí vzdělávání. Toto řešení není v praxi ojedinělé. Byla by to samozřejmě cesta, jak se vyhnout obtížím při navazování vztahů se spolužáky. Zároveň se však dítě dostává do sociální izolace (zvlášť v případě, že nemá ani mimoškolní zájmové aktivity), ze které bude obtížné se do kolektivu vrstevníků vrátit. Ani zájmové kroužky obvykle v plné míře nenahradí společný prožitek při práci, která je někdy nepřijemná, krásný pocit, když se věci podaří, atd. Školní kolektiv je dobrá příprava na pracovní kolektiv a schopnost naučit se spolupracovat s různými typy lidí je jednou z klíčových sociálních dovedností, které se děti ve škole učí.

Dokončení příběhu

V tomto případě se situace velmi zklidnila, když učitelka promluvila se třídou bez přítomnosti Šarlotky. Následně zapojovala dívku do týmových aktivit. Současně promluvila s matkou o rizicích situace častých absencí dcery. Nyní se třída chystá na společnou školu v přírodě, kam po intervenci učitelky pojede i Šarlota.

TEORIE Zásady vedení empatického rozhovoru

Učitel je často v situaci, kdy potřebuje se žáky nebo s jejich rodiči mluvit o citlivých tématech, jako jsou rodinné vztahy, zdravotní stav, nespokojenost s chováním či prospěchem dětí apod. Aby byl takový rozhovor přenosný a užitečný, je zapotřebí projevit velkou míru vnímavosti a citlivosti vůči emocím druhého, tedy jednat empaticky.

Jak postupovat

- Vytvořit atmosféru důvěry, tedy zajistit soukromí, příjemné prostředí, např. v kabinetu.
- Zjistit podstatu problému, nejlépe pomocí kladení otevřených otázek.
- Přezkoumat možnosti, které jsou v dané situaci použitelné.
- Vybrat nejlepší řešení.
- Vytvořit konkrétní plán pro řešení, včetně nabídky své podpory.
- Ukončit rozhovor, povzbudit k prvnímu kroku.

Co funguje

- Nechat druhého mluvit, klást mu otevřené otázky. („Jak vidíte tu situaci vy?“ „Co by podle vás mohlo pomoci, aby si dcera našla nějakého kamaráda?“)
- Zapomenout na sebe, svůj názor na situaci, svou pozornost zaměřit na pochopení pohledu z druhé strany.
- V řeči druhého hledat pocity a pojmenovat je. („Slyším, že jste z toho smutná. Vnímám to správně?“)
- Vyjadřovat svoji účast. („Rozumím tomu, že je pro tebe nepřijemné o tom mluvit přede všemi.“)
- Nesnažit se „tlačit“ rozhovor jedním směrem, ale naopak dát prostor druhému, ať mluví jen o tom, o čem sám chce. („Souvisí to ještě s něčím dalším?“)

Čeho se vyvarovat

- Newslechnutí a netrpělivosti.
- Rychlé rady a doporučení.
- Hodnocení, tedy vyjádření svého postoje, pohledu.
- Uvádění příkladů ze svého života, srovnávání.
- Obviňování („Kdybyste se trochu snažil, ono by to šlo.“)
- Zlehčování sdělovaného („To snad není zas takový problém! Nedělejte z toho takovou vědu.“)
- Varování, vyhrožování („Ty chceš, aby s tebou nikdo nechtěl spát v pokoji na škole v přírodě nebo na školním výletě?“)
- Planého utěšování („To bude dobré, to se spraví, neboj!“)

Vyjednávání s problémovými rodiči

„Je mnoho milujících rodičů, ale málo milujících dětí.“

Čínské přísloví

Kryštof byl již od počátku školní docházky specifickým žákem. Na první pohled působil spíše tišším dojmem, ale dokázal si na svou stranu získat některé spolužáky, kteří mu potom „sloužili“. Měl často konflikty s dětmi, které se mu nechtěly podřizovat. Učitelů si většinou nevnímal a choval se ryze účelově. Zapojoval se jen tehdy, kynul-li mu z toho rychlý prospěch. Dokázal však velmi pohotově komentovat a shazovat učitele před celou třídou. Kryštof byl nadprůměrně inteligentní. Jeho rodiče byli se školou v čas-tém kontaktu. Přicházeli si stěžovat na různé učitele, jejich přístup a posto-
 upy. Tatínek, který sám pracoval ve vzdělávání, zahrnoval školu různými návrhy, co by škola měla změnit, aby Kryštof prospíval lépe. Odvolával se na Kryštofův bystrý intelekt. Učitelé se shodovali v tom, že Kryštof je chytrý a učivo zvládá s přehledem. Musí ovšem přihlídnout i k jeho naprosto ne-vhodnému chování, které mu známky snižuje minimálně o jeden stupeň. Díky velkému tlaku rodičů se Kryštofovi zatím podařilo projít do 7. třídy „jen“ s důtkou třídního učitele.

V sedmičce ovšem situace ve třídě eskalovala. Došlo k incidentu, při kte-rém Kryštof kopl svou spolužačku do břicha. Zvedl se odpor nejen jejích rodičů, který vyvrcholil v žádost o přeřazení Kryštofa do jiné třídy, a ještě lépe – do jiné školy. Kryštofovi rodiče se zásadně postavili proti jakémukoli přeřazení. Třídní učitelka se ocitla v nelehké situaci.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Posoudili byste trestně právní odpovědnost Kryštofova incidentu.
- Promluvili byste si individuálně s Kryštofem.
- Promluvili byste si znovu s Kryštofovými rodiči.
- Diskutovali byste se třídou téma porušování práv, agresivity atd.
- Doporučili byste rodičům rodinnou terapii.
- Vyloučili byste Kryštofa ze školy.
- Přivolali byste školního poradce, externího psychologa.
- Vytvořili byste písemnou dohodu s Kryštofovými rodiči.

Rozbor možností

Posoudit trestně právní odpovědnost Kryštofova incidentu. Pro další ko-munikaci s rodiči je dobré mít jasno, zda Kryštof porušil trestní zákon. Učitel by měl být v tomto směru dobře informován, situaci by měl možná kon-zultovat dopředu s policií nebo právníkem. Speciálně rodiče, jako jsou ti Kryštofovi – dobře informovaní, prosazující se a důrazní – budou mít na situaci jednoznačný pohled.

I přesto, že dítě mladší 15 let není trestně odpovědné, může se v někte-rých případech na návrh státního zastupitelství dostat před soud pro mládež, kdo platí zvláštní režim. Jedná se o případy, kdy se dítě mladší 15 let dopus-tí činu, který by byl u dospělých posuzován jako závažný trestný čin. Více o tom pojednává *Zákon o odpovědnosti mládeže (§ 89–96): Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let*. U mladších dětí mnohdy svou výchovnou roli se-bráje samotné projednávání případu na policii. Klíčové však je, jak se k situ-ací postaví rodiče dítěte. Pokud budou jeho chování bagatelizovat a svalovat vlnu na napadenou dívku, těžko lze očekávat, že Kryštof svůj přístup a cho-vání změní.

Promluvit si individuálně s Kryštofem o tom, jak by situaci teď řešil on. I když je pravděpodobné, že jste s Kryštofem již situaci několikrát řešili, měli byste opět promluvit nejprve s ním. Je nutné fakticky mu shrnout situaci:

jaká je jeho trestní odpovědnost, jaká pravidla dřívějších dohod porušil. Zeptat se ho, jak situaci vidí on, shodnout se na faktech, a teprve poté se ho zeptat, jak by chtěl danou situaci napravit vzhledem k tomu, že dřívější dohody neplní. Návrh dohody by měl být co nejkonkrétnější, datumově ohraničený, měřitelný (např. do Vánoc na něj nebude žádná stížnost ohledně jeho chování od spolužáků). Důležitý je i přesný popis toho, co konkrétně Kryštof udělá pro vyřešení situace se spolužačkou. Nelze se spokojit s tím, že se „bude snažit“. Uzavřít takovou dohodu bude vyžadovat dostatek trpělivosti ze strany učitele a ochotu spolupracovat ze strany žáka, včetně podpory jeho rodičů.

Promluvit si znovu individuálně s Kryštofovými rodiči. Mluvit s rodiči je náročnou zkouškou profesionality každého učitele. Obzvláště s rodiči, kteří se snaží hledat chyby na škole. Ukazuje se, že čím více na ně budete tlačit, „vychovávat“ je, tím větší bude jejich odpor a budou se oni snažit vychovávat vás. Tlak vyvolává protitlak. To neznamená, že máte rodičům ustupovat. Ujasněte si pro sebe, co je cílem takové konverzace s rodiči. Je to smysluplná dohoda, kterou všechny zúčastněné strany budou plnit. A k tomu potřebujete spolupráci s protistranou. Pro tu zas potřebujete, aby se s vámi cítili bezpečně a partnersky. Bez ohledu na to, co jejich dítě udělalo, nikdo si nechtě připadat jako špatný rodič.

Držte se pár klíčových zásad: nebojujte s nimi, odsuňte své emoce stranou, nehodnoťte je, držte se faktů, školního řádu, zákonů.

Předtím, než se s rodiči potkáte, zkuste se vžít do jejich kůže, vidět situaci z jejich perspektivy. To vám velmi pomůže k úspěšnému vyjednávání. To neznamená, že by vás to mělo obměkčit k ústupu. Vidět situaci z jejich úhlu, znamená pustit si protistranu do hlavy, nikoli do srdce. Pochopení jejich situace vám může pomoci najít správné argumenty, které je přimějí spolupracovat. Opakovaně zdůrazňujte společný zájem, všichni přece hledáte dlouhodobě dobré řešení pro jejich dítě. Buďte „mediátorem“ problémové situace – dostaňte se z pozice „škola bojuje s vámi“ do pozice „škola chce společně s vámi najít řešení této situace“.

Otevřít s dětmi ve třídě diskusi na téma porušování práv, agresivity atd. Začlenit do vyučování aktivity a diskusi nad tématy, která incident otevřel, je jistě vhodnou cestou. Jsou to témata jak řešit konflikty, respektovat lidská

práva, bránit se šikaně a další. Můžete tím vyjasnit mnohé otázky, které děti mezi sebou stejně řeší a trápí je. Aktualizujte pravidla spolupráce a chování ve třídě. Sledujte děti, povzbuzujte je v samostatném nastavení pravidel. Nabídku aktivit i s reflektivními otázkami rozdělenou podle dostupného času i věku dětí najdete na: <http://www.vychovakobcanstvi.cz>.

Doporučit rodičům rodinnou terapii. Efekt kvalitní rodinné terapie by mohl být velmi prospěšný. Pokud je chování dítěte problémové, může být problém často nějak spjat i s rodinou, ve které dítě žije. Často, když začnete komunikovat s rodiči, jako by se vám najednou otevřely oči a začnete chápat, proč se žák chová právě tímto způsobem. Ale zpět k rodinné terapii. Rodiče k terapii z role učitele můžete přimět jen obtížně (pokud by tak ovšem nenařídil soud). Můžete pracovat pouze na úrovni doporučení. Přesto záleží na vaší schopnosti přesvědčovat druhé, a pokud byste rodinou terapii viděli jako vhodný doplněk řešení problému, rozhodně se o to pokuste. Netlačte, doporučujte, nejlépe je na to nechte přijít vhodně položenými otázkami („Co jste už vyzkoušeli? Napadají vás nějaké další možnosti? Neslyšeli jste od někoho dobrou zkušenost?“) a doporučte jim kvalitního odborníka. Sestavte si ve škole seznam kvalitních, vyzkoušených odborníků, o který víte, že je můžete doporučit.

Doporučit řediteli vyložení ze školy. U žáků, se kterými mají učitelé problémy, se může zdát, že by jim na jiné škole bylo lépe. Může to vést k doporučení přearať žáka do jiné školy.

Je ale třeba si uvědomit, že tímto krokem se k zátěži problémů, které si v současnosti žák nese s sebou, přidá ještě stres a obtíže spojené se změnou školy a další adaptací. Spíše než konstruktivním řešením může tento krok být příznáním pedagogů k neochotě tuto situaci řešit. Existují však i specializované školy např. pro žáky s poruchami chování, kde je díky menšímu množství žáků umožněn individuální přístup ke každému, a učitelé mají specializovanou práci, jak si s náročnými situacemi poradit co nejlépe. Rodiče se však často přeražením svého dítěte na tento typ školy brání. Znamená to totiž, že uznají problém v chování dítěte.

Pokud nemáme jasné vodítko, že jiná škola je lépe vybavena pro poskytnutí vhodného prostředí tomuto žákovi, je povinností pedagogů využívat dostupné zdroje a hledat cestu, jak žákovi pomoci v rámci současného kontextu.

Jednou z praktických možností, jak lépe ohlídat problémové chování, je ve spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou zajistit asistenta pedagoga nebo asistenta žáka.

Nastavit, podpořit dlouhodobou spolupráci se školním poradcem, externím psychologem. Nebuďte na to sami, využijte a konzultujte náročné dítě s výchovným poradcem, se školním psychologem, či s experty z pedagogicko-psychologické poradny. Neměňte tyto odborníky často, spíše pečlivě vybírejte a zkuste udržet určitou kontinuitu, pokud se vám daří dosahovat alespoň nějakých pokroků. K tomu také potřebujete s kolegy nastavit měřítko toho, co vůbec, vzhledem k povaze žáka, budete považovat za úspěch. Nebuďte příliš ambiciózní, ale důvěřujte, že se věci mohou pohnout.

Vytvořit dohodu mezi učitelem, rodiči, školou, případně dalšími zainteresovanými stranami. Vytvořte písemnou dohodu, které všechny zúčastněné strany rozumí, každá v ní má svůj úkol, tedy ví, co bude dělat s danou situací, jaká je role a odpovědnost každého zúčastněného. Tuto dohodu následně všechny strany (žák, učitel, škola) stvrdí svým podpisem. V dohodě musí být rovněž vysvětleno, co se stane, pokud ji některá ze stran nebude dodržovat.

Pro vedení podobného rozhovoru dobře poslouží metodický pokyn MŠMT a připravený formulář nabízející strukturu rozhovoru, který najdete na stránkách MŠMT.

Pokračování příběhu

Naše situace nakonec pro Kryštofa skončila změnou školy, a to dokonce hned dvakrát. Až ve třetí škole se Kryštofovi podařilo najít kombinaci spolužáků, vstřícného učitele a prostředí, kde byli dospělí více zaměřeni na řešení problémů než jejich odsouvání. Rodiče navíc absolvovali rodinnou terapii a díky ní se více zaměřili na to, co mohou změnit oni. Dostat rodiče na rodinnou terapii bylo důležitým momentem posunu. „Nalomení“ rodičů k tomuto přístupu pomohla spolupráce mezi učitelkami jejich tří dětí. Učitelka z prvního stupně znala rodinnou situaci, Kryštof a jeho dva bratři prošli jejím rutině, a byla v kontaktu s paní učitelkou z druhého stupně. Společnou strastí a argumenty podněcovaly obě učitelky rodiče k zvolení této cesty. Jejich

argumenty, proč s rodinnou situací něco aktivně dělat, zůstaly na úrovni doporučení, nikoli nátlaku. Jednaly s rodiči jako s partnery, s nimiž se společně snaží vyřešit vzniklou situaci.

TEORIE 7 zásad pro emočně vypjaté rozhovory

Při jednání s rodiči se někdy dostanete do opravdu vypjatých situací, kdy už se nediskutuje o argumentech, ale převládají pouze emoce. V takovém případě doporučujeme použít následujících sedm zásad:

1. Připravte si pozitivní záměr.
2. Projevujte vřelost vůči člověku...
3. ... a věcnost vůči problému.
4. Ptejte se a naslouchajte, zjišťujte zájmy a nepředpokládejte.
5. Nebojte. Budujte.
6. Říkejte jednoduše, co potřebujete.
7. Sledujte vědomě své emoce a uklidňujte je návratem k pozitivnímu záměru.

Žák vyrušuje při hodinách

„Ze všech nejvíc mluví ten, kdo nemá co říct.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Ondra chodí do 3. třídy základní školy. Baví ho především fotbal a pohyb všeho druhu, a to i během vyučování. Dodržování nastavených pravidel chování jako by pro něj bylo nadlidským úkolem. Nezvládá např. mluvit, jen když je vyvolán, sedět na místě a dělat, co říká učitel, nepokřikovat na děti, když ho zrovna něco napadne apod. Občas v zápalu „boje“ okřikne spolužáka, který s ním nechce spolupracovat. Pan učitel tomu říká, že nadává. Podle Ondry to není tak zlé. Jeho táta, když se rozčílí, mluví prý ještě úplně jinak.

Ondrův třídní učitel je pár let po škole, toto je jeho první třídnictví. A hned má takový oříšek! I zkušební kolegové říkají, že Ondra je opravdu číslo. Paní učitelka, která měla třídu v prvním a druhém ročníku, si s ním nějak poradila. Byla přísná, děti ji respektovaly. Sama však říká, že Ondra s věkem zlobí čím dál víc. V první třídě se přece jen rozkoukával, ve druhé začal vystrkovat růžky, ale ještě se to dalo korigovat. Po pololetí třetí třídy je Ondrovo chování natolik neukázněné, že se pro svého učitele stává noční můrou.

Většina dětí je nadšená, že má na prvním stupni pana učitele, to je přece pecka! S Ondrou si ale pan učitel už neví rady. Zkouší nejrůznější tresty a sankce – poznámka do notýsku, konzultace s rodiči, přesazení na samotné místo vzadu ve třídě. Celá třída už vnímá Ondru jako potíživistu. Dětem vadí, že na sebe pořád strhává pozornost, nevybírávě je okřikuje a halasně komentuje, když se náhodou někomu něco nepovede. To se přece může stát každému! Postupně už nikdo z dětí nechce s Ondrou spolupracovat. Když se mají rozdělit na skupinovou práci, musí učitel Ondru k někomu direktivně přidělit, jinak by zůstal sám. Což se ostatně už párkrát stalo. Ondra raději pracoval za celou skupinu, než aby se přizpůsobil.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Vytvořili byste pozitivní motivaci k dodržování pravidel.
- Zavedli byste sankce a tresty za nepřipustné chování.
- Svolali byste schůzku s rodiči.
- Otevřít diskusi s celou třídou.

Rozbor řešení

Vytvořit pozitivní motivaci pro všechny žáky k dodržování pravidel. Zkuste i na problematické dítě podívat jako na aktivního žáka, který v tuto chvíli svou aktivitu dává najevo nežádoucím způsobem. Pochvala a odměňování dětí motivují více než tresty. U konkrétního dítěte je třeba hledat, v čem je dobré a co ho baví, a to mu umožnit za odměnu dělat. Např. „Až budeš mít hotové příklady, můžeš si jít sednout na koberec...“.

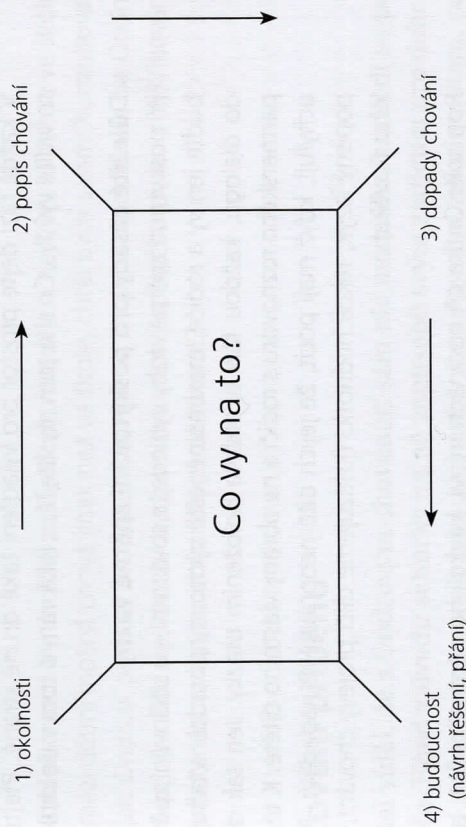
Uvažujte o tom, jak například každý týden ocenit ty, kdo se chovají podle nastavených pravidel, případně poukázat vždy na zvládnutou situaci u dětí, které s tím mají potíže. Malé děti na prvním stupni ocení také drobné odměny – samolepky, razítka, obrázky, bonbony... Případně výsadu, které si budou vážit, jako je třeba pomoc učitelů s nějakou činností – chystání pomůcek, vyřízení vzkazu hospodářce apod.

Nabízíme vám osvědčené konkrétní příklady, jak lze žáky motivovat k dodržování pravidel chování ve třídě:

- týdenní pochvala před třídou za úspěch, mimořádnou aktivitu nebo mimořádné nezlobení;
- při pravidelném čtvrtletním hodnocení a navrhování známek nechat mluvit nejdřív děti, aby samy zhodnotily své chování a prospěch;
- drobná věcná odměna za dobré chování (bonbóny, razítka, diplom, obrázek);
- mimoškolní akce za odměnu (návštěva bazény, spaní ve škole, turistická vycházka);
- možnost rozhodovat o něčem, demokratické zapojení v situacích, kdy je to možné – například jak vyzdobíme nástěnku ve třídě nebo jaký druh školního výletu uspořádáme.

TEORIE Čtyři rohy zpětné vazby

Sdílet kritiku tak, aby druhého neurazila ani nevyvolala konflikt, je umění. Naučit se mu nám pomůže následující struktura poskytování zpětné vazby.

Metoda Čtyři rohy zpětné vazby pracuje se čtyřmi fázemi, ve kterých sdělíte postupně informace k chování, na které dáváte zpětnou vazbu.

Okolnosti, tedy uvedení do širšího kontextu situace, můžeme zde více pohovořit o tom, jak Ondru známe, v jakých situacích ho můžeme pozorovat.

Popis chování, tedy co nám na chování druhého přijde problematické. Klíčové je v tomto bodě držet se co nejkonkrétnějšího popisu, nezevšobecnovat. Prakticky to tedy znamená, že popíšeme, jak Ondra vykřikuje v hodině a jakými slovy reaguje na spolužáky, místo abychom to shrnuli do hodnotícího výroku, že je nevychovaný a neslušný.

Dopady chování na spolužáky, na atmosféru ve třídě i na práci učitele mohou druhé straně lépe pochopit, v čem je situace problematická. Tedy že to není jen váš učitelský rozmar, že jste si na nikoho nezasedli, ale snažíte se ve třídě zajistit dobrou atmosféru pro všechny.

Zavést sankce a tresty za nepřípustné chování. Je-li vhodně nastavena pozitivní motivace a atmosféra ve třídě, mohou dobře plnit svou úlohu i sankce. Dejte si pozor, aby trest nezpůsobil ještě větší vyloučení dítěte nebo jeho znechucení k dané činnosti. Zde nabízíme několik příkladů vhodného použití sankcí:

- Stimulovat angažovanost tím, že ostatní dostanou odměnu, nevhodně se chovající dítě ne. Toto funguje v případě, že malé odměny dostává většina dětí a není nereálné jich dosáhnout.

- Dítě nezapojit do zábavných činností (učení hrou), je v roli pozorovatele nebo rozhodčího, bez aktivního zážitku. S tímto trestem je potřeba zacházet opatrně, z výuky nelze děti jednoduše vyloučit.
- Zmínit hrozící pohovor s rodiči. Tato „pohrůžka“ platí jen na děti, jejichž rodičům záleží na tom, aby se ve škole chovaly přijatelně, a uznávají zodpovědnost dětí z jejich chování, tedy nesvalují vinu na školu.

Svolat schůzku s rodiči. Je vhodné svolat schůzku s rodiči žáka a podat jim zpětnou vazbu na nevhodné chování Ondry při vyučování. Při déle trvajících obtížích s chováním dítěte je určitě namístě informovat o situaci rodiče a zapojit je do řešení situace. V případě Ondry bude záležet i na tom, jestli již v předchozích letech učitelka jeho chování s rodiči řešila, nebo zda situaci zvládla bez spolupráce s rodinou. Pokud nezáročující chování přetrvává déle než tři měsíce a má tendenci se zhoršovat, je to určitě impuls pro rozhovor s rodiči. Ten je však třeba začít celkovým vstupem do situace, tedy zmínit i Ondrovy přednosti, neřešit hned jen problémové chování. Pro doporučení k podávání zpětné vazby si přečtete rámeček „Čtyři rohy zpětné vazby“.

Otevřít společnou diskusi se třídou. Diskuse může proběhnout během třídnické hodiny nebo v hodinách prvouky, a má za cíl vést žáky ke vzájemné spolupráci a porozumění. V některé vhodné tematicky orientované hodině zaveďte s dětmi diskusi na téma vztahů a atmosféry ve třídě. Vedte děti k otevřené diskusi o problémech a vyjádření vlastních názorů.

Poslouchajte a poznamenajte si, co děti říkají, i to, co je mezi řádky. Udělejte si obrázek o vztazích ve třídě na základě pečlivého pozorování. K detailnějšímu vhledu do vztahu mezi dětmi můžete využít i některý ze sociometrických dotazníků. Se znalostí vztahů ve třídě potom můžete pracovat v dalších hodinách a napomáhat zapojování žáků, kteří jsou z nějakých důvodů vyloučení.

Řešení do budoucnosti je to hlavní, čeho chcete docílit. Nezapomínejte na tento svůj cíl, pomůže vám to nenechat se unést emocemi. Do hledání vhodného řešení je užitečné zapojit co nejvíce druhou stranu, hledat přijatelný kompromis nebo ještě lépe, dohodu k oboustranné spokojenosti.

V každé fázi dejte prostor pro vyjádření také druhé straně. Ptejte se: „Jak to vidíte vy?“, „Co si o tom myslíte?“, „Říká vám o tom vaše dítě doma?“

Důležité zásady pro poskytování zpětné vazby

Při poskytnutí zpětné vazby vyhledejte soukromí – u sdělování zpětné vazby buďte jen vy a rodiče, maximálně ještě výchovný poradce. Vtahujte rodiče do dialogu, každou fázi ukončete položením otázky. Jen tak dosáhnete partnerského rozhovoru s rodiči a ne obrany vlastního dítěte. K té se rodiče uchylují, když mají pocit, že jejich dítě neoprávněně napadáte. Používejte popisný jazyk, nikoli hodnotící (kritizujeme dílčí projevy chování, nikoli celého člověka).

Popisné: Ondra při hodinách mluví, kdykoli ho něco napadne, aniž by se hlásil o slovo.

Hodnotící: Ondra se chová neukázněně, nezvládá své emoce.

Zpětná vazba žákovým rodičům podle této struktury by mohla vypadat například následovně:

Okolnosti: Vašeho Ondru učím, jak víte, od září. Je to velmi živý a pohybově nadaný chlapec a na všechno si umí rychle udělat názor. Máte s ním takovou zkušenost i doma?

Popis chování: Při vyučování se tato jeho schopnost projevuje i tím, že mluví, kdykoli ho něco napadne, aniž by se hlásil o slovo. Také rád komentuje veškeré dění ve třídě a práci svých spolužáků, často velmi kriticky. Dnes při výtvarné výchově například prohlásil, že Petr a Honza mají motýly jako vrány, jako by drželi pastelky v ruce poprvé. Kluky to samozřejmě mrzelo. Ve třídě je 18 dětí, takže není možné, aby každý mluvil, kdykoli cítí potřebu něco říci. Souhlasíte se mnou?

Dopad: Ondra věnuje hodně pozornosti tomu, co se děje v jeho okolí, a pak se nesoustředí na vlastní práci a zbytečně dělá chyby z nepozornosti. Děti ve třídě jsou otrávené z toho, že neustále komentuje jejich práci, a to obvykle dost kriticky. Také s ním nechtějí spolupracovat ve skupině. Říkal vám o tom Ondra někdy?

Budoucnost: Vy, rodiče, znáte Ondru nejlépe a nejlépe. I když se ve škole mezi dětmi možná chová jinak než ve škole, chtěl bych s vámi konzultovat, jak Ondrovi pomoci zvládnout chování ve škole. Co podle vás na Ondru funguje? Jak myslíte, že bychom mu mohli společně pomoci vykrýkování v hodinách a kritizování druhých zvládnout?

Pokračování příběhu

Když učitel viděl, že s Ondrovým chováním sám nic nezmůže, rozhodl se pozvat rodiče. Hned v úvodu schůzky na ně zapůsobil svým zaujetím pro dobré fungování třídy. Ondru ocenil jako aktivního a nadšeného žáka a potom, pokud možno bez emocí, předeslal problém s vyrušováním v hodinách.

S Ondrovou maminkou i tatínkem se shodli na tom, že Ondrovo chování je někdy obtížně zvladatelné. Při společné diskusi narazili na Ondrovu velkou soutěživost a matka navrhl, že by Ondrovi určité pomohla pozitivní motivace.

Mladý učitel zavedl ve třídě týdenní drobnou odměnu pro tři nejhodnější žáky. Tatínek doma promluvil s Ondrou a motivoval ho k většímu snažení, takže se i Ondrovi povedlo několikrát tuto odměnu získat.

Krádež mobilu

*„Získávat peníze není neúčinné,
ale získávat je nespravedlivě je nade vše horší.“*

Démokritos z Abdér

Pavlaína chodí do čtvrté třídy. Už je samostatná, zvládá chodit odpoledne ze školy sama domů. Dvě hodiny tam vydrží sama, pak se vrací maminka z práce. Aspoň si stihne trochu odpočinout, něco si přečíst, nakreslit, někdy dokonce udělat úkoly. Samozřejmě po návratu ze školy musí vždy mamince zavolat, aby měla jistotu, že je vše v pořádku. Proto také dostala první školní den ve 4. třídě mobil. Na družinu je už velká, tak to zvládá perfektně sama. A mobil je dobrá věc, nejen na telefonování. Dají se na něm hrát i zábavné hry. Využívá toho s kamarádkami o velké přestávce nebo při čekání v dlouhé frontě na oběd.

Jenže jednou se jí to velmi nevyplatilo. Spěchala s kamarádkami na oběd, chvilku to vypadalo, že bude velká fronta. Proto si vyndala mobil, že si budou hrát. Jenže pak zasáhla učitelka, která měla zrovna dozor, a fronta se urychleně posunula. Pavlaína musela rychle odložit tašku v šatně a pokračovat s kamarádkami směrem k výdeji jídla. Co teď rychle s mobilem? Pavlaína ho hodila do přední kapsy školní tašky a běžela za kamarádkami.

Po obědě si v šatně před jídelnou vzala tašku, vyšla před školu a hledala mobil, že dá vědět mamince jako vždy, když odcházela ze školy. Jenže ouha, mobil v přední kapse batohu není. Kapsa je dokonce otevřená! Zavírala ji Pavlaína vůbec? Nemůže si vzpomenout, seběhlo se to dnes tak rychle. To je hrůza, rodiče se budou zlobit! Vždyť jí tolik kladli na srdce, aby si na mobil dávala pozor! Prý stál skoro sedm tisíc... Zmatená a uplakaná Pavlaína běžela za paní učitelkou, která měla dozor v jídelně, a všechno jí vylíčila.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Zjišťovali a vyšetřovali byste celou situaci.
- Řekli byste Pavlaíně, že za mobil škola neodpovídá, je to tedy její problém.
- Řešili byste situaci s rodiči žákyně.
- Vyhlásili byste pátrání po ztraceném mobilu.
- Doporučili byste Pavlaíně vyrobit plakátek a slíbit odměnu za nález.
- Informovali byste třídního učitele Pavlaíny.
- Informovali byste policii, protože se jedná o krádež.

Rozbor možností

Zjišťovat, co se přesně stalo a kdo všechno byl v té době na obědě. Škola sice nemá hmotnou odpovědnost za cenné předměty, které si žáci nosí na vyučování, přesto však může v daný okamžik zasáhnout. Je možné, že pokud někdo mobil vzal, je ještě v jídelně. Možná také mobil vypadnul z otevřené kapsy a je někde pod lavičkou. Dozorující učitel může v danou chvíli využít své autority a vyzvat žáky, kteří jsou ještě v jídelně, aby se zapojili do hledání. Tím případně umožní tomu, kdo mobil vzal, aby ho nenápadně vrátil.

Říci Pavlaíně, že za mobil škola neodpovídá, je to tedy její problém. Čistě z právního hlediska je to pravda. V rámci prohlubování důvěry a dobrého vztahu se žáky je však na místě, aby škola vyvinula nějakou aktivitu k případnému zachycení mobilu.

Řešit situaci s rodiči dotyčného žáka, dát jim vědět, co se stalo. I když škola právní odpovědnost za krádež osobních cenných předmětů nenese, bylo by vhodné informovat rodiče o tom, co se stalo. Přinejmenším z toho důvodu, že budou očekávat od Pavlaíny zprávu o tom, že jde ze školy. V případě krádeže telefonu může být také důležité, jak rychle rodiče zablokují dané číslo, aby nedošlo k provolání vysokých částek. Současně je ve spolupráci s operátorem u některých typů mobilu možné zjistit, kde se přístroj nachází, pokud v něm byla zapnuta funkce lokalizace.

Vyhlásit pátrání po ztraceném mobilu. Informace celé škole (např. formou školního rozhlasu) může napomoci nalezení mobilu v případě, že ho vzal někdo jen tak říkajíc ze sportu. To znamená, že to nebyla promyšlená akce a nešel hned telefon zpeněžit. Spíše využil příležitosti, a možná brzy zalitoval, že telefon vzal. Na patřičnou výzvu telefon vrátí přímo do třídy Pavlínky, nebo lze určit neutrální místo, kam by telefon mohl být „v případě nálezu“ odevzdán. Takovým místem může být například vrátnice nebo kancelář hospodářky školy.

Doporučit Pavlíně vyrobit plakátek s obrázkem mobilu, kontaktem na sebe a slibem odměny za nález. I toto lze za školu jako možnost nabídnout. Doporučili bychom však dohodu s rodiči, mimo jiné i proto, aby věděli o slibované odměně a případně byli připraveni ji vyplácet.

Informovat třídního učitele Pavlínky. Je užitečné, aby třídní učitel – zejména na 1. stupni – o podobných věcech věděl. Může pak s dětmi v rámci tematicky vhodných předmětů zmínit, jak dbát o své věci a minimalizovat ztráty. Některé školy také spolupracují s policisty, kteří se věnují prevenci kriminality. Zvlášť dojde-li na škole k takové situaci, může přizvání policistů k besedám o možných důsledcích a dopadech kriminálního chování pomoci. Nejde o to děti zastrašit, ale zvýšit jejich informovanost a ukázat jim, jaké dopady a důsledky může mít takovéto chování na toho, kdo věci bere, i na toho, kdo o ně přichází. Kromě získávání informací jde i o prohloubení či změnu postojů.

Informovat policii, jedná se o krádež. Pokud selžou všechny předchozí možnosti, mohou se rodiče Pavlínky obrátit na policii. Je však málo pravděpodobné, že ta telefon najde. Doporučujeme proto řešit situaci s rodiči a s mobilním operátorem – pokud mobil vzalo jiné dítě, je málo pravděpodobné, že by hned vyňalo SIM kartu a baterii. Telefon tedy může být nějakou dobu lokalizovatelný.

Pokračování příběhu

Vzhledem k tomu, že Pavlína nahlásila ztrátu telefonu okamžitě, mohli učitelé i rodiče rychle jednat. I toto je užitečné poučení pro další žáky. Měli by vědět, že i nepříjemné zprávy je potřeba předávat rychle někomu dospělému. Může se tak předejít dalším komplikacím, v tomto případě například vysokému provolanému účtu díky včasné blokaci telefonního čísla.

Otázky k zamýšlení

- Jak by se situace měla řešit dále?
- Jak byste v podobné situaci zareagovali vy? Proč?
- Kde je hranice toho, co se ještě týká učitelů a toho, co se jich už netýká?

Záškoláctví

"To, co postavíme na jedné malé lži, je jedna velká lež."

Patricie Holečková

Jedna ze studentek tercie osmiletého gymnázia měla čím dál tím vyšší absenci ve škole. Jednalo se o talentovanou studentku, která velmi dobře prošla náročným přijímacím řízením a jejíž předpoklady ke studiu byly velice dobré. Nepomáhaly domluvy, nařizování kontrolních zkoušek, ani dopisy matce. Matka zjevně dívku kryla a omluvenky jí potvrzovala. Studentka se nakonec dostala nejen do kázeňských problémů, protože nedokázala všechny absence omluvit, ale i do problémů prospěchových, protože se nezvládala látku sama doučit. Navíc se vyhýbala společnému setkání s matkou a třídní učitelkou.

Ředitel školy uložil třídní učitelce, aby pozvala do školy matku a časté „kryté“ absence s ní probrala. Třídní učitelka skutečně s matkou mluvila, její sliby ohledně řešení situace však výše naprázdno. Nic se nezlepšilo. S přibývajícím časem a množstvím zanedbaného učiva se naopak situace zhoršovala. Nakonec ředitel rozhodl o svolání schůzky, na které budou přítomni vedle zákyně, matky a třídní učitelky i ředitel a výchovná poradkyně.

Jedná se pravděpodobně o nejčastější případ porušování školního řádu a nejčastěji řešené kázeňské přestupky. S podobnými případy se potýká každá škola bez ohledu na intelektovou či mravní vyspělost žáků. Rozdíl bývají pouze v tom, že některým žákům je jasné, co porušují a jaké to bude mít důsledky, jiným žákům je to zjevně jedno. Z toho pak musí vyplývat i řešení. Nutno dodat, že ne ve všech případech je konec dobrý. Na střední škole takové případy často končí ukončením studia, dobrovolným odchodem žáka ze školy, či jeho vyloučením. Na základní škole je administrativních možností méně, nicméně je zde silný „strašák“ zákonem dané povinné školní docházky. Důležité z pohledu školy je pokusit se odhalit příčinu absencí.

Možnosti řešení

Jak byste se v dané situaci postupovali vy?

- Dohodli byste schůzku zákyně s ředitelem.
- Sešli byste se s matkou a vysvětlili jí její povinnosti ohledně školní docházky dcery.
- Řešili byste situaci s příslušným odborem sociální péče.
- Navrhli byste přeložení dívky na jinou školu.
- Dívku byste ze školy vyloučili.

Rozbor možností

Bylo by dobré pozvat žákyni na schůzku s ředitelem a vysvětlit jí, že do školy chodit musí. Vzhledem k tomu, že s žákyní mluvila třídní učitelka i výchovná poradkyně několikrát, bylo jasné, že dívka si je vědoma toho, že porušuje školní řád, ale že nechce situaci řešit. Další informace o tom, že se jí situace vymkla z rukou, již nemá smysl. Dobrým důvodem by však mohla být snaha zjistit od samotné zákyně, proč opakovaně do školy nechodí. Forma vedení takového schůzky nicméně musí umožnit i zjištění informací. Otázkou je, jestli řediteli řekne studentka jiné informace, než byla ochotna sdělit třídní učitelce a výchovné poradkyni. Ředitelé i učitelé jsou navíc v dnešní době obezřetní a raději u schůzek nechtějí být sami. Zvlášť u dívek na druhém a třetím vzdělávacím stupni může být situace omezená. Nikdy nevíte, co pak může dívka, které je něco zásadního vytýkáno, o vaší schůzce vykládat. Neoprávněných napadení ze sexuálního obtěžování se již řešilo mnoho a je zbytečné se tomuto riziku vystavovat. I když by se nic podobného neprokázalo, na školu toto obvinění vždy vrhá špatné světlo.

Vysvětlit matce, že je její povinností dbát na řádné plnění školních povinností své dcery. Matka si je vědoma toho, že je její povinností dbát na řádné plnění povinné docházky. Unikají jí však další souvislosti a především fakt, že se jedná o případ zanedbávání povinné péče, což by mohlo být důvodem k řešení přesahujícímu rámec školy. Navíc škola zjistila, že matka má velmi

pravděpodobně problémy s alkoholem a na dívčinu výchovu nestačí. Nemí možné očekávat, že se v tomto případě může situace zlepšit. Je třeba hledat další možnosti řešení.

Řešit celou záležitost s příslušným odborem sociální péče. Takové situace mohou být výslovně ošetřeny i ve školním řádu. Jeden možný příklad citace ze školního řádu: „V případě deseti a více neomluvených hodin svolá ředitel školy výchovnou komisi, kde je přítomna i kurátorka ze sociálního odboru. Stává se, že rodiče se z nezájmu těchto komisí neúčastní, kurátorky tedy navštěvují rodiny. Pokud nedojde ke zlepšení, podává škola Oznámení o zanedbávání školní docházky, na jehož základě je vedeno přestupkové řízení proti rodičům.“

Škola může informovat příslušný odbor sociální péče, jak je při opakované absenci i její zákonnou povinností. Nemí však možné očekávat, že zásah odboru bude mít automaticky takový dopad, jaký by si škola přála. Odbor sociální péče může působit jen jako dohledový a represivní institut. Míra zodpovědnosti jednotlivých institucí je diskutabilní. Faktem je, že pouhá represe ze strany odboru sociální péče vyřeší problém stěží, škola má častokrát lepší možnosti hledat podstatu záškoláctví.

Odbor sociální péče je tudíž vhodné do spolupráce zapojit, protože může mít například další informace o rodině či prostředí, ve kterém žákyně žije. Je však především potřeba zamyslet se nad tím, z čeho problémy pocházejí a snažit se vyřešit příčinu, nikoli až její důsledky. Příčiny mohou být různé – nezvládnutí učiva, celková nespokojenost ve škole, vztahy ve třídě apod.

Navrhnout matce, aby dceru ze školy přehlásila jinam. Matka i dcera se ukončení studia na kvalitní škole brání a škola má omezené zákonné možnosti vymoci si toto opatření, vzhledem k povinné školní docházce (v tercií osmiletého gymnázia ještě dívku čeká více než jeden ročník povinné školní docházky). Matka si pravděpodobně nechce přidělovat starosti, dcera ne chce mít pocit, že studium nezvládá. Škola by se sice zbavila problému, ale dívka by patrně příliš nepomohla. Jenom by celý problém přenesla na někoho jiného.

Dívku ze školy vyloučit. Žákyně, která plní povinnou školní docházku, nemůže být ze školy vyloučena. Je proto třeba hledat řešení, které by vedlo

k tomu, že dívka splní své studijní povinnosti na stávající škole. Těžko očekávat, že to zvládne dívka sama. Zároveň v této modelové situaci není ani možné očekávat, že jí pomůže matka.

Pokračování příběhu

Do celého případu se zapojila školní psycholožka, která po několika sezeních odhalila příčiny. Jednalo se o několik problémů, které měly za následek nechuť studentky do školy chodit. Její problémy s matkou pramenily z toho, že si matky nevážíla, nerespektovala ji, matka skutečně měla problémy s alkoholem. Psycholožka zjistila, že má dívka mnohem lepší vazbu na babičku, která přislíbila pomoc. Nakonec se babička starala o dívku vzhledem ke svým možnostem pečlivě, kontrolovala její docházku do školy, podepisovala omluvky atd.

Další nechuť k cholení do školy pramenila z toho, že se dívka necítila dobře v třídním kolektivu, který tvořili převážně chlapci. Dívku přehlíželi, velmi často byli netaktní – nejednalo se o šikanu, spíše šlo o projev určitého věku. To byl úkol pro třídní učitelku. Bylo třeba, aby s chlapci promluvila a pokusila se jim situaci vysvětlit. Nakonec se to částečně povedlo a chlapci nevěnovali dívce negativní pozornost.

Do řešení se zapojila i výchovná poradkyně s psycholožkou. Dívku pravidelně kontrolovaly, ředitel školy určil termíny dodatečných zkoušek s velkou dávkou tolerance. Dívka na této škole alespoň dokončila povinnou školní docházku a odešla na jinou střední školu až po ukončení kvarty (povinné školní docházky).

TEORIE Zájmy a postoje, hledání společného zájmu (teorie ledovců)

Při hledání řešení v konfliktních situacích nám může pomoci rozlišení mezi postojem (tedy tím, co chci, na čem trvám) a zájmem (tedy vnitřní motivací, tím, čeho chci svým chováním dosáhnout, k čemu směřuji, co je pro mě důležité). Pro lepší porozumění tomuto konceptu si můžeme představit dva ledovce, které mají, jak už to u ledovců bývá, pouhých deset procent svého objemu nad hladinou, valná většina ledovce je skryta pod vodou.

Představme si dva ledovce vedle sebe. Jejich špičky jsou nad hladinou od sebe vzdálené desítky metrů, i když pod vodou se místy mohou tyto ledovce překrývat. Špičky ledovce nám demonstrují postoje, které mohou být vzdálené a protichůdné. Úkolem je při řešení konfliktu ponořit se pod hladinu a zkoumat, zda se v oblasti zájmů naše ledovce nepřekrývají, tedy zda můžeme najít i společné zájmy. S jejich pomocí, na jejich základě pak hledáme řešení a stavíme dohodu.

- Postoj Jany – uniknout matematice, bojí se špatné známky a selhání, proto chodí za školu.
- Postoj učitelky – chce mít jasná pravidla ohledně absencí a trvá na jejich dodržování.
- Postoj matky – chce, aby Jana dobře prospívala, proto omlouvá její absenci, aby neměla ve škole problémy.
- Zájem Jany – dobře prospívat ve škole (nemít špatné známky) a studovat školu, na kterou stačí.
- Zájem učitelky – dobré prospívání Jany a její uplatnění v budoucím profesním životě (střední škola, na kterou bude stačit).
- Zájem matky – dobré prospívání Jany a její uplatnění v budoucím profesním životě.

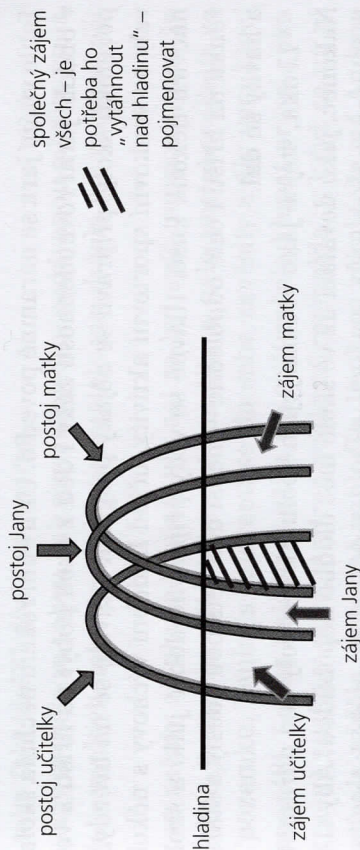
Zájem mají všichni společný, je ovšem potřeba, aby tento společný zájem, který je skrytý jako ledovec pod hladinou, někdo veřejně pojmenoval. V našem případě se této role nejspíše ujme učitelka, která se aktivně snaží situaci s matkou a dcerou řešit.

Postoje vidíme a často na ně reagujeme. Zapomínáme na to, že skryté zájmy neznáme a v mnoha případech mohou být společné. Pokud dokážeme společný zájem „vytáhnout nad hladinu“, tedy veřejně pojmenovat, je velká pravděpodobnost, že najdeme společnou dohodu.

Teorie ledovců

Postoje – to jsou části ledovců, které jsou vidět nad hladinou.

Zájmy – to jsou části ledovců, které jsou pod hladinou, nejsou vidět, ale je užitečné je hledat a mluvit o nich.

Drogy na školní akci

„Žádné otroctví není tak potupné jako otroctví dobrovolné.“

Seneca

Tohle vítání jara se náramně povedlo. Už třetím rokem nechala škola vřdycky v období jarní rovnodennosti žáky i děti z okolí pobýt na hřišti a venkovním pozemku školy, připravil se nějaký program – dívalo se na hvězdy, provzovaly se venkovní sportovní aktivity, učitel hudební výchovy s několika žáky nacvičil několik kusů. Hlavně se vždy připravilo dobré jídlo a škola trávila venku na hřišti i celé odpoledne – menší děti většinou odešly a starší zůstaly a bavily se dál.

Lenka, stejně jako většina jejích spolužáků, si celý den náramně užívala. Nakonec, jako devátáci už ve škole moc dlouho nepobudou. Aby si to se spolužáky co nejvíce užila, šla za keře na jejich obvyklé místo k tajným srazům. S úsměvem. „Ahoj!“ ji pozdravila kamarádka Andrea s plnou pusou koláče a zamávala na ni. Ve skupince byli taky kluci z vedlejší třídy a působili překvapivě normálně, ani neměli svoje obvyklé škleby. Minulý měsíc v téhle stavě byli na kopci nad koupalištěm, Lenka poprvé víc pila víno, které tam někdo přinesl, a přišla domů trochu veselá, našťastí to na ní nikdo nepoznal.

Chvilí se bavili o ničem a dívali se, jak v dálce učitel se dvěma kluky skládají dalekohledy, aby je odnesli dovnitř. Hodně lidí už odešlo a Lenka přemýšlela, že taky půjde, když se řeč stočila na to, kdo z ročníku kouří a kdo zkusil něco „tvrdšího“.

„Bratranec říkal, že na tanečních party je to k nepřežití, když si něco nezobneš. Jezdí vřdycky na festák a říká, že tam to jede ve velkém,“ řekl Milan z vedlejší třídy.

„Já nevím, byla jsem loni na Summer Rock Fest a bylo tam akorát všude bláto a hudba taky nestála za nic,“ řekla Andrea.

„Tak abys měla pořádný zážitek, nemusíš jezdit vůbec daleko,“ zareagoval Milan a ukázal malý pytlíček s několika prášky v kapse u mikiny. Kluci se začali smát, když viděli zaražené holky.

„Neboj, bratranec si takových kousků dá za večer třeba dvacet, je to prý jako slaboučké éčko a dokonce se to prý před třemi lety prodávalo v obchoděch úplně legálně.“

„A nebudeme z toho potom psycho?“

„Neboj, tohle je fakt jen čajíček, čistě rekreační záležitost.“

Lenka se podívala, jestli je nemůže někdo vidět – učitelé už odešli, v dohledu nebyl žádný dospělý. Sice se trochu bála, ale měla chuť taky něco vyzkoušet. Věděla, že dnes večer budou rodiče pryč, takže má ideální příležitost pro rejdy: „Tak sem jednu dej, jestli to myslíš vážně.“

„Ty do toho fakt jdeš?“ divila se Andrea.

Lenka, aby to měla za sebou, tak si rychle jednu podávanou pilulku vzala, polkla ji jako multivitamin. Andrea s tím otálela víc, držela ji v ruce asi pět minut.

Holky se začaly za chvíli hihňat, ale asi to byl spíš ten pocit, než že by cítily něco jiného na těle. Akce už končila a bylo potřeba odejít ze školního pozemku. Lenka s Andreou se do sebe zavěsily a šly ven, kluci to ještě opozdili. Lenka najednou cítila, že se jí začala klepat pravá ruka a měla strašně sucho v puse. Andrea vedle ní zpomalila, a když se na ni Lenka podívala, viděla, že hodně pobledla. Lenka si všimla, že má Andrea kromě náušnic v uchu ještě tři dírký a podívala se, že si toho ještě nikdy nevšimla.

„Ty máš strašně černé oči!“ řekla Andrea a Lenka si říkala, že má přece oči zelené.

„Tak co holky, jak se vám to líbilo?“ Lenka si s úlekem uvědomila, že před nimi stojí zeměpisárka a zkoumavě je pozoruje.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Nechali byste to být.
- Hned byste dívky vyzpovídali a zjistili, co se děje.
- Zavedli byste řeč na jiné téma a přitom je pozorovali, druhý den si je zavolali na individuální rozhovor.
- Konfrontovali byste dívky s tím, že si vzaly drogy, požadovali byste ukázání kapes a obsahu batohů.
- Zavolali byste na linku důvěry s otázkou, co dělat.
- Řekli byste to třídnímu učiteli nebo výchovné poradkyni, aby to řešili.

Rozbor možností

Nechat to být, nejsou cítit alkoholem, nedělají nic špatného – tak proč si hrát na policii? I když nevíte, zda dítě požílo drogy, je třeba si všimnout fyzických změn, ať jsou vyvolané drogou či nemocí, postupovat ve prospěch zdraví dítěte a prevence horších problémů. Když učitel nic neudělá, je to pro žáky jasná informace o tom, že drogy jsou tolerovány.

Důkladně dívky na místě vyzpovídat a zjistit, co se děje, proč má jedna rozšířené zorničky a druhá je tak bledá. Je možné, že okamžitý „všlech“ povede k informacím, které mohou být v daný okamžik užitečné. Dívky přepoví k informacím, které mohly například prozradit zdroj drog, následně kvapeně tím, co se děje, by mohly například prozradit zdroj drog, následně by mohlo dojít ke zjištění druhu látky, kterou děvčata i jejich spolužáci požíli. Tento přístup však vytváří od začátku rámec „policejní akce,“ která může snižovat ochotu žáků sdělovat další informace.

Zavést s dívkami řeč na jiné téma a přitom je pozorovat, následující den si je zavolat na individuální rozhovor. Je vhodné hovořit se žáky poté, co odezní účinek drog či alkoholu, nicméně je třeba zvážit, zda aktuálně nejsou žáci v ohrožení. Proto by chvilka konverzace mohla pomoci. Zejména v situacích, kdy má být Lenka večer sama doma, mohlo by být její zdraví ohroženo. Samozřejmě řešit večerní péči o žáky není starostí učitele. Pro svůj klid by však v případě takového zjištění mohla učitelka dívkám navrhnout, aby přespaly společně u jedné z nich. Následující den, pokud je to den školní, může učitelka děvčata vyhledat na chodbě a promluvit s nimi, aby viděla, v jaké jsou kondici.

Konfrontovat dívky s tím, že si něco vzaly, požadovat ukázání kapes a obahu batohů. Prohledávání osobních věcí je velice citlivou záležitostí. Učitel nemůže sám prohledávat osobní věci dětí, byť je zde podezření na možnost, že by žák u sebe měl drogy či lahev alkoholu. Může žáky vyzvat k vydání alkoholu, v případě vážného podezření může zavolat policii a požádat o prohledání osobních věcí. Doporučujeme dobře zvážit i mezilidskou stránku věci, aby učitel dokázal relevantně odůvodnit, co jej vedlo k této domněnce, a nevytvářel neopodstatněná obvinění. Jak lze vidět i na našem případě, ne vždy prohledání osobních věcí vede k úspěchu, v případě našich děvčat k nalezení drog.

Zavolat na linku důvěry s otázkou, co má dělat. Je v pořádku se poradit, když nevíte, jak správně postupovat, ať už s výchovným poradcem, kolegym, ředitelem, metodikou prevence či na lince důvěry. Konzultanti zde jsou připraveni i na odborné konzultace, jak v podobné situaci postupovat z titulu své profese, nejen radit dětem v krizových situacích.

Říci to třídnímu učiteli nebo výchovné poradkyni, aby situaci řešili. Formálně může být tento postup naprosto správný, je potřeba se v rámci pedagogického sboru koordinovat. Někdy je ale vhodnější řešit věci přímo, aby žák věděl, že jeho výchova je věcí všech, nejen jeho třídního učitele, rodičů nebo dokonce pouze jeho samotného.

Otázka drog, objeví-li se ve škole, by měla mít jasný postup řešení, který respektují všichni učitelé. Je vhodné dohodnout strategii, jak na výskyt drog reagovat dřív, než tato situace nastane. Učitelé pak nejsou zaskočení či překvapení, když se s nimi u žáků setkají, a dokážou vhodně reagovat.

CVIČENÍ

Jak dobře znáte svůj postoj a zkušenost s ohledem na drogy?

Přečtěte si následující – někdy provokativní – výroky a zamyslete se, jak vaše názory ovlivňují vaše jednání vůči žákům. Toto cvičení můžete udělat v rámci pedagogického sboru při vytváření společné strategie postupu vůči drogám na škole. Je klíčové, aby všichni učitelé sdíleli společná pravidla a zásady. Tato, možná místy náročná, diskuse k tomu může dopomoci.

Podněty pro diskusi:

- Alkohol a cigarety jsou také nebezpečnými drogami. Mělo by se s nimi ve škole zacházet stejně jako s jinými drogami.
- Myslím, že tolerantního přístupu jen zneužijí ti, kteří chtějí na uživatelích drog vydělat.
- Experimentování s drogami není nic špatného.
- Zažil jsem reálné dopady drog na uživatele a lidi okolo něj na vlastní kůži.
- Ve škole je třeba vystupovat proti drogám nekompromisně, aby se v žácích nastavily jasně uznávané hodnoty pro další život.
- Je hlavně nutné do puntiku dodržovat platné zákony, směrnice a metodická pravidla.
- Dokážu u legálních i nelegálních drog rozlišit, kdy přestává „užívání“ a začíná „zneužívání/nadužívání“.
- Hlásat úplnou abstinenci znamená být u mladých lidí nedůvěryhodný.
- Dokážu sám/sama napřáhnout beze zbytku to, co chci po žácích.
- Nejzávažnějšími negativními důsledky kouření marihuany jsou právní následky a tresty vyplývající ze zákonů.

Pokračování příběhu

Lenka se lekla, když s ní druhý den chtěla zeměpisárka mluvit. Bála se, že jí čeká nějaký trest, nebo si na ní „smlsne“, ale ten rozhovor byl všechno možné, jen ne vyčítající. Učitelka s ní mluvila klidně o tom, že má starost, protože zažila jednu událost s žákem, kterému někdo podstrčil marihuany nové koláčky a měl z toho potom nepřijemnosti včetně nějakých zdravotních lapálí. Nebylo to jako obvykle, kdy učitelé jen straší. Lenka si poprvé uvědomila, že zeměpisárka před dvaceti třiceti lety mohla zažívat něco podobného jako ona.

Lenka potom začala taky mluvit. Dala si pozor, aby nikoho nepotopila nebo aby se nepřiznala, ale povídkala o tom, že jí láká něco vyzkoušet, ale taky se bojí. I když si toho tolik otevřeně neřekly. Lenka odcházela a věděla, že učitelka ví, jak to je, a věří Lence, že už to nezkusí. Víc než jindy cítila svobodu si vybrat i odpovědnost, která ji s tím trochu tížila.

TEORIE Jak postupovat proti drogám ve škole

Pokud se domníváte, že v prostorách školy dochází k předávání drog, je potřeba zasáhnout a zamezit tomuto chování. § 283 trestního zákona jasně stanoví, že i takovýto „dýchánek“ mezi spolužáky je trestným činem s trestní sazbou 2 až 10 let odnětí svobody.

Je proto v zájmu školy, učitelů i samotných žáků, aby se učila přitřít jakékoli distribuci či předávání drog. Učitelé se nemohou zbavit oznamovací povinnosti ani povinnosti přezkoušet trestný čin. Je ale třeba vždy pracovat citlivě, s rozmyslem a s ohledem na aktuální situaci a předpokládané dopady.

Učitel může v rozhovoru „vést výslech“ o minulosti, anebo zjišťovat informace pro budoucí prevenci takovým způsobem, aby je mohl využít. Případá nám proto účelnější formulovat dotazy s ohledem na budoucnost: „Myslím, že někteří žáci naší školy ani nevědí, jak riskantní pro ně je, pokud někomu předají i sebemenší množství nějakých drog. Chtěla bych si s nimi promluvit, aby znali tahle rizika a neudělali do budoucnosti nějakou hloupou post. S kým bych podle tvého názoru měla mluvit? Čímž neříkáme, že něco takového udělali.“

Následně je možné si distributora „pózvat na kobereček“ a jasně nastavit limity a objasnit rizika. Pokud je škola připravena sáhnout po vyloučení hned při prvním případu chycení distributora, je spravedlivé o tom informovat dopředu.⁶

⁶ Užitečné odkazy:

<http://www.drogy.net/> – Drogový informační server, provozuje o.s. Sananím

<http://www.drogovaporadna.cz/> – Drogová poradna, provozuje o.s. Sananím

<http://www.policie.cz/narodni-protidrogova-centrala-skpv.aspx> – Národní protidrogová centrála Policie ČR

Jak začlenit žáka do kolektivu

Nový žák ve třídě

„Jsme vedeni přesvědčením, že lidská odlišnost je přirozenou a ničím a nikým nevymýtitelnou součástí lidského bytí, součástí, která doprovází lidstvo od samého počátku existence a bude lidstvo provázet až do jeho zániku. Jsme vedeni přesvědčením, že přirozené rozdíly mezi lidmi a vzájemné vztahy s nimi související nemůže žádný zákon uměle odstranit.“

Boris Šťastný

Horní Dolní je malé městečko obklopené vesnicemi. Do zdejší základní školy chodí nejen místní děti. Dost dětí dojíždí i z okolních spádových vesnic. Místní děti se obvykle znají již od školky a dojíždějící spolužáky obvykle rychle přiberou mezi své kamarády. V letošní druhé třídě je to však jinak. Do třídy od září přibyl nový žák. Jmenuje se Pepík, je to bezproblémový a nenápadný chlapec z jedné z přilehlých vesnic. Učitelka si všimla, že se Pepík o přestávkách s nikým nebaví, dokonce i na obědě v plné školní jídelně sedává stranou od ostatních dětí. Když se mají žáci rozdělit do pracovních skupinek, Pepík neví, kam by se přidal, a tak zůstává mezi posledními „nezařazenými“. Obvykle ho nakonec musí k někomu přiřadit sama učitelka.

O Pepíkovi učitelka ví, že jeho rodiče se na venkov přistěhovali teprve nedávno, krátce před jeho nástupem do školy. Mají ještě dvě mladší děti. Jsou ten typ rodiny, která se rozhodla opustit Prahu a začít hospodařit na polích, která podělila po příbuzných. Mezi místní však Pepíkovi rodiče zatím nepadli, mají je za naivní městské snílky, kteří brzy vystřízliví. A když ne, budou přinejmenším stejně nápadní a odlišní, jako jsou teď. Není tedy divu, že ani Pepík moc kamarádů ve škole nemá. Vlastně žádného. Učí se dobře a je v podstatě bezproblémový. Učitelka však cítí, že být bez kamarádů, izolovaný od svých vrstevníků, pro něj není dobré. Rozhodla se s ním tedy o tomto tématu promluvit. Řekla Pepíkovi, že je načase najít si kamarády a nestránit se ostatních. Tím považuje situaci za vyřešenou.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Vyzvali byste žáky, aby přijali Pepíka mezi sebe.
- Promluvili byste se žákem, jak situaci vidí.
- Promluvili byste s rodiči žáka.
- Přizvali byste výchovnou poradkyni.
- Doporučili byste rodičům návštěvu psychologa.
- Zapojili byste celou třídu do integrace, vedli byste děti k porozumění odlišnostem.

Rozbor možností

Vyzvat žáky, aby přijali Pepíka mezi sebe. Promluvit otevřeně s dětmi-spolužáky v nepřítomnosti vyloučeného dítěte může být jedním z prvních kroků. Oslovení třídy může vypadat například takto: „Všimla jsem si, že Pepík tu nemá žádného kamaráda. Byla bych ráda, kdyby nebyl pořád sám, kdyby se podařilo, aby se mezi vás začlenil. Jak byste mu s tím mohli pomoci? Jaké máte nápady?“. Tím posílujeme soudržnost a fungování třídy jako celku a jasně ukazujeme, že nám situace ve třídě není lhostejná. Proč je lepší, když o toho Pepík není? Nechceme na vyloučeného žáka zvyšovat tlak tím, že se budeme s jeho spolužáky bavit o tom, jak by ho více mohli zapojit. Buď můžeme podobnou debatu vést ohledně všech dětí ve třídě, tedy nejen Pepíka, nebo využijeme čas, kdy Pepík není ve škole, a oslovíme zbytek třídy bez něj.

Promluvit si o samotě s žákem, jak situaci vidí. Individuální rozhovor nám pomůže odhalit další informace o tom, jak situaci vnímá žák sám. Zjistíme, zda mu to, že nemá kamarády, vůbec vadí, kde on vidí příčinu toho, že kamarády ve škole nemá, s kým by se nejraději kamarádil, kdyby mohl... Můžeme zjistit, co zajímavého může dětem ukázat nebo je naučit, aby k sobě lépe otevřel druhým cestu. Učitel rovněž může takovéhoho stranou stojícího žáka podpořit, aby se sám aktivněji zapojil, nečekal na přímé vyzvání druhých, ale přidával se k hram a do dětských debat. Při vedení rozhovoru je užitečné

se zaměřit na empatii a porozumění situaci žáka, která pro něj může být velmi obtížná.

Promluvit s rodiči dítěte. Také od rodičů se můžeme dozvědět mnoho užitečných informací. Zaměřte se na formulování společného zájmu, tedy že vám stejně jako rodičům záleží na tom, aby se Pepíkovi ve škole líbilo a aby dobře prospíval. Pro naklonění rodičů ke spolupráci je klíčové, aby neměli pocit, že jejich syna vnímáte jako „divného“, ale že mu chcete pomoci, aby se ve třídě mezi spolužáky cítil dobře. Společně můžete probrat možnosti, jak mohou rodiče své dítě podpořit v začlenění do kolektivu (pozvat spolužáky na oslavu narozenin, na návštěvu, přinést do školy bonbony, když dítě slaví svátek či narozeniny a podobně). Možná objevíte i příležitosti, jak můžete informacemi a radou pomoci i rodičům při začleňování do místní komunity, pokud o to projeví zájem.

Přizvat výchovnou poradkyni, požádat ji, aby promluvila se žákem. Výchovná poradkyně se ve své praxi setkala s různými problémy žáků a je dobrou volbou, když si učitel neví rady s nějakým problémem s chováním žáků. Může například pomoci rozlišit běžný počáteční ostych a závažnější problém s vyčleňováním. Společně s výchovnou poradkyní lze nastavit další kroky práce se třídou nebo žákem a zvážit, není-li vhodné například doporučit návštěvu psychologa. Tato varianta připadá v úvahu až tehdy, máte-li obavu, že žákovo vyčleňování má hlubší kořeny, zdá se vám celkově užkostný, dezorientovaný, nejste si jisti, zda v rodině nedochází k nežádoucím chováním vůči němu a podobně. Při zapojování dalších učitelů do řešení této otázky postupujte citlivě, aby Pepík nezískal pocit, že je potíživista, na kterého je třeba volat specialisty. Takový pocit by mohl ještě posílit jeho nejistotu ve škole.

Doporučit rodičům návštěvu psychologa. Pokud je na straně žáka a jeho sociálních schopností hlubší problém a učitel se delší dobu nedaří jej vyřešit, doporučit rodičům návštěvu psychologa může být dobrá cesta. Je velmi důležité toto doporučení formulovat tak, aby nevzniklo negativně jako „vaše dítě je divné“. Pozitivně formulovaná informace může vypadat například takto: „Rád bych vašemu dítěti pomohl se začlenit, vyzkoušel jsem různé strategie, zatím však nezafungovaly. Věřím, že psycholog by

nám mohl pomoci a doporučit cesty, jak vaše dítě podpořit.“ Můžete rodičům vysvětlit, že jako učitel jste odborník na předávání znalostí a vědomostí, a neradi byste svým přístupem k uzavřenějšímu dítěti udělali více škody než užítku. I vám pomůže nezaujatý pohled psychologa a stručná zpráva, ve které by psycholog naznačil vhodný postup učitele v dané situaci. Můžete připravit i písemné zadání pro psychologa, své otázky k žákovu chování, který s rodiči otevřeně proberete a vysvětlíte jim tak svou obavu o žáka a jeho další zdravý vývoj. V tom nejlepším případě vám psycholog pošle písemně, že je vše v pořádku a nemusíte si dělat starosti. Obvyklý postup v takových situacích je, že si psycholog pozve samostatné rodiče, samostatně dítě, možná bude chtít pro lepší porozumění mluvit i s mladšími sourozenci.

Zapojit celou třídu do integrace, vést děti k porozumění odlišnostem. Integrace a přijímání odlišností je velké téma, které se netýká zdaleka jen Pepíka. Při vyučování lze využívat prostoru v různých předmětech (etická výchova apod.) k tomu, abychom mluvili s dětmi o tématu spolupráce a začlenění.

Například v kruhu na koberci je možné s dětmi otevřít diskusi na téma, co kdo máme každý z nás zvláštního, jedinečného. Je normální, že každý jsme něčím odlišný od druhých. Někdy to je nápadné na vzhledu (brýle, pihy, neobvyklá výška...) nebo na chování (drží se stranou, dělá si legraci z každého, má hodně kamarádů...). Jindy to může být nenápadná, skrytá věc (mateřské znaménko, vyoperované slepé střevo nebo mandle, příbuzní ve vzdálené zemi, chov hadů nebo jiných neobvyklých zvířat apod.). Když si každé dítě uvědomí, v čem se od ostatních liší, v čem je jedinečné, a co ho naopak s druhými spojuje, vede to jednak k lepšímu vzájemnému poznání dětí, jednak k větší toleranci. Na druhém stupni lze na toto téma zadat dětem slohovou práci, poté o tématu diskutovat.

Pokračování příběhu

Jelikož se Pepík během několika následujících týdnů stále s nikým neska-
marádil, změnila učitelka strategii. Uvědomila si, jak je pro práci ve třídě
důležité, aby děti spolupracovaly a tvořily více či méně partu. Proto se roz-
hodla promluvit si s Pepíkem ještě jednou. Tentokrát si učitelka dala za cíl
dozvědět se od Pepíka co nejvíc, jak situaci vnímá a jak by mu mohla ona
nebo někdo jiný pomoci se začleněním mezi děti. Vedla s ním empatický
rozhovor, takový, kdy se naladíme více na druhého než na své době minulé
rady a doporučení.

Rasové předsudky ve třídě

„Úsudek je možno vyvrátit, předsudek nikoli.“

Marie von Ebner-Eschenbachová

Filip se přestěhoval se svou rodinou do Jihlavy, což pro něj znamenalo
změnu školy. Stal se žákem 3.A na nejbližší základce u svého nového do-
mova. Avšak hned od první chvíle se ho spolužáci stranili. Filipovi k zapad-
nutí do party jistě nepomohlo ani to, že byl romského původu. Sám se ani
příliš nesnažil mezi děti zapadnout a na některé jejich otázky a poznámky
dokonce reagoval slovní agresí.

V hodinách se nezapojoval a paní učitelce na její výzvu, ať se neváří po
lavici, zamumlal něco jako, že ho „ty kecy nezajímají“ a že nic dělat nebude.

Nabídku třídní učitelky, jestli by nechtěl v odpoledních hodinách chodit
do fotbalového oddílu, Filip odmítnul. Přitom ho školník našel mimo trénin-
kové hodiny na školním hřišti, jak si kope do brány. Školník se tehdy velmi
rozzlobil, zeptal se ho, jestli neumí číst, že je vstup na hřiště mimo školní
hodiny zakázán, a nahlásil to paní ředitelce.

Třídní učitelka zaslechla diskusi dívek z 3.A, kdy jedna vyprávěla, že vi-
děla Filipa, jak pomohl starému pánovi, který bydlel ve stejném domě jako
on, když se mu vysypala taška s nákupem na chodník. Zaslechla také reakci
jiné dívky, která řekla že „mu chtěl asi něco z nákupu ukrást“ následovanou
výbuchem smíchu ostatních dívek.

Někdy stačí pár indicií a člověk si o druhém vytvoří rychlý názor. Někdy
jsou to bohužel dospělí, často i z řad učitelů, kteří nalepí žákovi na čelo
nálepku, které se nezbaví po celou dobu školní docházky. Často se o této ná-
lepkce nemluví veřejně. Přesto dítě, na tyto nálepky citlivé, pozná v okamžiku,
kdy se na něj podíváte, co si o něm doopravdy myslíte, zda ho respektujete
či ne. Jak s těmito nálepkami, stereotypy a předsudky pracovat se podíváme
dále.

Možnosti řešení

Jak byste v dané situaci postupovali vy?

- Promluvíli byste si s Filipem a zjistili, co potřebuje, aby se ve škole cítil dobře.
- Pracovali byste se třídou na lepším přijetí Filipa ve třídě.
- Řešili byste situaci s rodiči žáka.
- Řešili byste situaci na třídní schůzce i s ostatními rodiči.
- Vyhledali byste další techniky, jak komunikovat s žáky s vyšší hladinou energie.
- Svolali byste individuální konzultaci žáka s výchovným poradcem.
- Uzavřeli byste písemnou dohodu mezi žákem a školou týkající se chování ve škole v době výuky, včetně přestávek.

Rozbor možností

Promluvit s Filipem soukromě o jeho pocitech z prvních dnů a zjistit, co potřebuje, aby se ve škole cítil dobře a úspěšně. Je s podivem, že pokud k dětem přistupujete otevřeně a s respektem, jsou poměrně ochotné si s vámi povídat o tom, jak se cítí a co potřebují. Dozvíte se tak, jaké jsou Filipovy předchozí zkušenosti z jiných škol i z rodiny a pochopíte mnohé souvislosti. A ještě jedna věc je důležitá, pro romské děti je někdy velmi nezvyklé zažívat úspěch. Když se s ním pak někdy později potkají, může se dokonce stát, že ho neunesou. Snažte se najít i to málo, za co byste je mohli pochválit, snažte se zabezpečit ve třídě takové prostředí, aby se tam i ony cítily dobře. Zkuste najít jednu věc, ve které je Filip lepší či výraznější než ostatní a zorganizujte nějaké školní aktivity tak, aby se mohl „předvést“. U mladších dětí někdy musíte použít různé připodobnění a metafory, aby dítě pochopilo, o čem s ním mluvíte a co po něm chcete. Ověřte si, že vám dítě opravdu rozumí, nejen tím, že vám na něco přikyvuje. Chtějte slyšet jeho slovy, jak si vykládá to, co jste mu právě řekli.

To je někdy obtížné udělat tak, aby to nevyznělo, že ho zkoušíte. Můžete např. říci: „Rád/a bych měl/a jistotu, že si dobře rozumíme. Prosím, můžete mi svými slovy popsat, jak to bude probíhat?“ Případně: co vzkážete doma rodičům. Nezapomínejte jako učitelé na to, že když se dítěte ptáte před celou třídou, automaticky ho trochu uvádíte do rozpaků a cítí se být zkoušeno,

i když vy můžete mít pocit partnerské či přátelské komunikace. Proto osobní věci řešte s dětmi vždy stranou, bez účasti celé třídy.

Pracovat s třídou na rozvoji jejich přijetí Filipa ve třídě. Toto je klíčový moment možnosti změny postavení Filipa a nakonec i dalších „ohrožených“ dětí ve třídě. Se třídou je třeba pracovat dlouhodoběji, ale nikoli káráním a represí za nevhodné poznámky. Z konverzace dříve je zřejmé, že máme ve třídě co dočinit s předsudky a stereotypy. Označení někoho za zloděje je zásadně nebezpečná věc. Je potřeba s dětmi pracovat na rozvoji interkulturality, osobnostním rozvoji, pochopení lidských práv a respektu a přístupu k jiným kulturám, k menšinám. Čím dříve, tím lépe. Nemusíme témata nazývat odbornými názvy, spousta aktivit povede k pochopení a zažití, jaké to je, když se například ve třídě se mnou nikdo nebaví. Rozvoj empatie, pochopení a tolerance není věkově omezen. První stupeň je ideální věk, kdy je možné nad těmito tématy začít členěně diskutovat a pracovat s nimi. Možnosti rozmanitých aktivit a lekcí uspořádaných dle témat, věku dětí a času najdete například na portálu www.vychovakobcanstvi.cz a v dalších zdrojích.

Řešit situaci s rodiči dotyčného žáka. Toto je další z klíčových momentů zvládnutí situace ve třídě. A taky mnohdy pro učitele ten nejkrizovější. Učitelé často namítají, že rodiče do školy zvou, ale ti nikdy nepijdou, výuka dětí je nezajímavá. Romští rodiče, často jsou to matky, neradi chodí do škol na „popovídání o dětech“. Automaticky (a mnohdy oprávněně) čekají výtky nejen vůči dětem, ale i vůči sobě a svým výchovným metodám. Přitom přímět rodiče ke spolupráci je velmi důležité. Tady ale nestačí poslat po dítěti pozvánku. Dobré je například zkusit zajít za rodiči osobně na návštěvu, nebo rodiče oslovit zprostředkovaně přes někoho, kdo do rodiny dochází, například přes terénní sociální pracovníky. Dobré vztahy pomůže nastavit i pozvání rodičů na nějakou školní akci, kde se nebudou dozvídat jen negativní informace. Takovou akci mohou být školní trhy, výstava dětských prací, sportovní utkání školních týmů apod. Zažili jsme i situace, kdy první schůzky romského rodiče a zástupců školy zprostředkoval někdo, kdo má s jedním z Itomys profesionální zkušenosti. První schůzky nevypadaly příliš nadějně. Maminka se na paní učitelku vůbec nepodívala, paní učitelka o to více na matku tlačila. Až po třetí schůzce se podařilo nastavit spolupráci natolik, že nebylo mediátora třeba.

Řešit situaci na třídní schůzce i s ostatními rodiči. Tato schůzka se pro vás může stát velmi horkou facilitační chvilkou. Někteří rodiče budou – stejně jako jejich děti – plni předsudků a mohou na situaci ve třídě reagovat s nevolností, nebo dokonce slovní agresivitou. Záleží na tom, jak dobře rodiče znáte a nakolik jim můžete důvěřovat. Budete muset velmi citlivě volit slova, aby rodiče nebo pravděpodobněji jejich děti později nevyužili vaše výroky ke zhoršení celé situace. Otázkou je, zda vůbec schůzku s rodiči na začátku problému svolávat, zda ji nenechat jako jeden z dalších možných kroků, pokud nezaberou předchozí intervence.

Vyhledat další techniky, jak komunikovat s žáky s vyšší hladinou energie. Pro děti s vyšší hladinou energie je důležité zvolit specifický didaktický přístup. Pokud s takovými dětmi přijdete do kontaktu, nestačí zakládat svou komunikaci s nimi pouze na verbálním výkladu. Ukazuje se jako velmi účinné ukazovat slova pomocí svého těla, být výrazný jako trenér fotbalu, když ukazuje, co po svých svěřencích chce. Pomáháte tím těmto „živým“ dětem, aby vás mohly zaregistrovat, zastavit se, aby se na vás skutečně podívaly. Sdílejte často činnosti, zveďte děti z lavic.

Pomáhejte jim také naučit zvládat své emoce, zpočátku jim můžete pomoci řešit konflikty společně s nimi. Učte je věty, které mohou v konfliktu používat (například „Mrzí mě, že to bereš takhle, tak jsem to nemyslel“). Naučte je, že v konfliktu se musí nejprve někam stáhnout – uklidnit se, a umožněte jim to! Až pak lze situaci řešit verbálně. Vyměňte si s kolegy typy na to, jak zpestřit výuku, dívejte se, učte se a čerpejte od těch, kteří s kázní nemají většínou problémy. Dívejte se, jak učí a co dělají jinak než vy.

Svolat individuální konzultaci žáka s výchovným poradcem. Tuto variantu zvažte podle věku a komunikačních schopností žáka. Rozhodně je vhodné situaci s výchovným poradcem konzultovat a poradit se na dalších krocích. Na počátku spolupráce se žákem netlačte na individuální konzultaci s výchovným poradcem, aby dítě hned nemělo pocit, že ve škole začalo špatně a už mu přistála nálepka na čelo. Tuto možnost si ponechejte v záloze, možná se vám ještě bude během společných školních let hodit.

Trvat na uzavření písemné dohody mezi žákem a školou týkající se chování ve škole v době výuky, včetně přestávky. Uzavírání písemných dohod

mezi žákem a školou, případně mezi žákem, rodiči a školou je na místě zejména v případě, že se jedná o dlouhodobější výchovné problémy, které určitým incidentem pouze eskalovaly. Uzavírání písemných dohod se rozhodně ukazuje jednak jako účinná prevence eskalujících výchovných problémů, stejně jako dobrý nástroj pro řešení aktuálních situací. Pro menší děti je důležité ověřit si, že vědí, proč se dohoda dělá. Pro úspěch je klíčové, aby na dohodě mělo dítě svůj podíl a přijalo tak za ni spoluzodpovědnost. Pro vedení podobného rozhovoru dobře poslouží metodický pokyn MŠMT a připravený formulář nabízející strukturu rozhovoru. Obojí najdete na webových stránkách ministerstva školství.⁷

TEORIE Předsudky a stereotypy

Lidé jsou často definováni jako členové skupin v závislosti na jejich kultuře, náboženském přesvědčení, původu nebo vnějších rysech, jako například barvě pleti, pohlaví, typu účesu nebo stylu oblékání.

Často jde tato definice ruku v ruce s přiřazováním určitých vlastností lidem, stejně jako jsou konkrétním skupinám přiřazované specifické vlastnosti. Pokud jsou tyto představy zveličovány a zobecňovány, nazýváme je stereotypy.

Stereotypní, tedy zevšeobecněné a šablonovité myšlení se objevuje v nejrůznějších knihách, najdeme ho dokonce i ve školních učebnicích, v komiksech, v reklamě nebo ve filmech. Určitě sami od sebe dokážete najít spoustu takových stereotypů. Popřemýšlejte například o představě typické Afričanky. Dost možná nám naskočí obrázek ženy oděné jen do sukně z palmových listů, se silnými rty a malými kostmi napíchanými do nosu. Nakonec, pro stereotypní myšlení nemusíme chodit až do Afriky. Když někdo použije výraz „typická učitelka“, uchyluje se také ke stereotypu.

Od stereotypu k předsudku

Stereotyp můžeme nazvat zobecněnou zkušeností (ženy neumí dobře zaparkovat auto) a do jisté míry nám dokonce stereotypy usnadňují život. Pokud však druhé hodnotíme pouze na základě stereotypů a nikoli jako jednotlivce nebo skupinu jednotlivců, hovoříme o předsudku. V takovém

⁷ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-msmt-praci-s-individualnim>.

případě byl náš názor na člověka nebo skupinu vytvořen navzdory tomu, že je ve skutečnosti neznáme. Tyto názory a představy nemají většinou s realitou nic společného a jsou často nepříznivé nebo nepřátelské.

„Pozitivní“ stereotypy

Existují ale také pozitivní stereotypy. Například, pokud někdo řekne o černochích, že jsou rychlími běžci, můžeme to nazvat pozitivním stereotypem. Možná si pomyslíte: „Jasně, co je na tom špatného?“ Ale i v tomto případě dochází k chybné paušalizaci. Jen se zamyslete: je skutečně pravda, že všichni černochi dokážou rychle běžet?

K čemu jsou stereotypy dobré?

Zdá se, že díky stereotypům je svět jednodušší a méně komplikovaný. Pokud lidé potkají někoho, kdo vypadá zvláštně, mají často pocit nejistoty. V takových případech umožní předsudky lidem svoji nejistotu zakrýt, můžu předstírat, že všechno o ostatních vím a nemusím se na nic ptát. Následkem toho ale již od samého počátku není možné dosáhnout smysluplného setkání a skutečného porozumění.

Jaké účinky mají předsudky?

Předsudky jsou většinou urážlivé. Jejich úkolem je posílit naši sebejistotu a převahu nad druhými. Předsudky zbavují člověka příležitosti ukázat, kým skutečně je a čeho je schopen dosáhnout. Například zaměstnavatel nemusí dát práci tureckému žadateli o místo, protože někde slyšel, „že Turci přichází do práce vždycky pozdě“. Někteří lidé se těchto předsudků a zjednodušených názorů drží, třebaže neznají nikoho konkrétního, kdo by tyto negativní názory potvrzoval.

Co můžeme proti předsudkům dělat?

Předsudky se těžko odstraňují a boj proti nim je tedy velice obtížný. Není ale potřeba ztrácet naději: s předsudky se nikdo nerodí. Člověk se je v průběhu života naučil, může se je tedy i odnaučit. Přeučovat se špatný návyk je však dlouhodobé a pracné, jak vědí všichni učitelé, ať už se jedná o ne-
správné držení tužky, chybnou výslovnost, hygienické návyky nebo způsob myšlení. Je to tedy běh na dlouhou trať. Šanci máte, pokud se pro děti stanete inspirativní osobou, které jim stojí za to naslouchat. Důvěryhodní

budete, pokud vaše chování jako učitele bude v souladu s tím, co říkáte. Když dětem místo „řeči“ ne jednou, ale vícekrát nabídnete prostor, kde budou s vlastními předsudky zážitkově a přitom bezpečně konfrontováni a budou o nich moc diskutovat. Vaše snaha rozhodně stojí za to. Ani vy přece nechcete být vnímáni okolím na základě předsudků.

Pokračování příběhu

Filip měl štěstí, protože postupně začal vycházet dobře se svou třídní učitelkou, kterou si velmi oblíbil. Měla o děti skutečný zájem, nad rámec běžných pedagogických povinností. Občas dokonce zvala všechny své žáky na zahradu k sobě domů. Předpovědi kolegů, že jí děti jednou okradou, se naštěstí nikdy nenaplnily. Díky navázání dobrého vztahu s Filipem se jí postupem času podařilo nastavit i dobrou spolupráci s jeho rodiči, kteří byli vděční za její vstřícný přístup. Z pohledu integrace mezi ostatní spolužáky se dospělo do neutrálního bodu, kdy docházelo k méně incidentům, ale příliš karmátské interakce také neprobíhaly. Filip si našel kamaráda z paralelní třídy, kterým trávil hodně času o přestávkách.

Inkluze dětí se zdravotním postižením

„Vyspělost kultury společnosti se pozná podle toho, jaký postoj zaujímá ke svým nejslabším jedincům a jak se o ně umí postarat.“

Klárka ve třech letech zažila se svými rodiči vážnou autonehodu. Důsledkem těžkých zranění bylo celoživotní upoutání na invalidní vozík. K tomu se jí navíc ještě zhoršil sluch – na obě uši slyšela přibližně jen na 35 %. Rodiče se s blížícím začátkem školní docházky začali více zajímat o to, která škola je Klárku schopna přijmout a poskytnout jí odpovídající úroveň vzdělání. Ukázalo se, že najít školu s otevřeným postojem k integraci jejich dcery není jednoduché. Kvůli nedostatku financí na bezbariérovou úpravu školy či neuspokojujícímu postoji ke způsobu výuky dětí se specifickými potřebami, které Klárka měla, nepřicházela většina základních škol z okolí do úvahy. Nakonec měli rodiče na výběr ze dvou škol. Jedna byla blíž k jejich bydlišti, vybavená plošinou pro vozíčkáře. Druhá byla od domova vzdálenější, nebyla v současné době bezbariérově vybavena, nicméně přístup ředitele a učitelů byl velmi vstřícný. Rodiče se rozhodli z praktických důvodů pro lokální školu, ale po první třídě byli rodiče i Klárka dost nešťastní. Klárka během prvního roku získala ke škole jednoznačně negativní postoj, její motivace učít se byla minimální, do školy nechtěla chodit, nenašla si tam žádné kamarády. Rodiče se po dlouhém váhání a mnoha diskusích s odborníky nakonec rozhodli oslovit druhou školu z původního výběru, která byla naštěstí stále otevřená Klárku přijmout. Během prvních měsíců docházení do nové školy začala Klárka o škole mluvit bez odporu, někdy dokonce s radostí. Sem tam se doma objevila nějaká spolužačka a Klárka byla zvána spolu s ostatními na narozeninové oslavy. Škola vyšla co nejvíce vstříc s technickým zázemím. Rovněž přístup učitelky, pro kterou byla Klárka prvním integrovaným žákem, byl velmi vstřícný. Rodiče mají pocit, že po všech útrapách, kterými prošli, našli spřízněné prostředí podpůrné pro ně i pro jejich dceru.

Klíčové faktory úspěšné integrace

Co jsou podle vás klíčové faktory úspěšné integrace dětí se zdravotním postižením do třídy? Co vše je potřeba zabezpečit, aby se dítě ve třídě cítilo dobře a prospívalo? Především je to:

- zabezpečení bezpečného a stimulujícího prostředí ve škole;
- specifické chování a způsob vyučování učitele;
- zapojení dospělého se stejným handicapem do vzdělávacího procesu dítěte se zdravotním postižením;
- podpora a vzdělávání učitelů, kteří mají ve třídě děti se zdravotním postižením;
- úzká, dobře nastavená spolupráce s rodiči;
- flexibilita v úpravě IVP;
- spolupráce s dalšími institucemi – pedagogicko-psychologickými poradnami, lékaři, sociálními pracovníky a dalšími;
- podpůrná pomoc ze strany dětí.

Rozbor možností

Zajistit bezpečné a stimulační prostředí ve škole. Možnost pohybu dítěte po škole by měla být zajištěna podle jeho postižení. S tím souvisí i specifická úprava třídy, vyučovacích metod a pomůcek. Přizpůsobení se dítěti se specifickými potřebami bývá nakonec přínosem i pro ostatní děti. Existují různé způsoby, jak získat dotaci na vybavení třídy pro potřeby znevýhodněných dětí.

Více informací o dotacích na speciální pomůcky a asistenta naleznete například na www.msmt.cz v záložce „speciální vzdělávání“, „dotacioní a rozvojové programy“.

Klíčovým faktorem je samozřejmě přístup učitele. Ukazuje se, že učitelé, kteří jsou v integraci úspěšní, vykazují při výuce následující parametry:

- děti často zapojují do výuky pokládáním otázek;
- monitorují a sledují odpovědi jednotlivých žáků ve třídě;
- používají intuici k vybudování dobré atmosféry ve své třídě;
- zachovávají živé tempo při výuce;

- mluví stručně, jasně a konzistentně, mají vstřícnou neverbální komunikaci;
- učí strukturovaně v kratších úsecích, mají častější přestávky nebo odpočinkové aktivity;
- střídají při výuce způsob aktivity, vytahují děti z lavic, sedají si s nimi do kruhu tak, aby na sebe všichni dobře viděli a nikdo nebyl zastrčen vzadu;
- ve třídě není zbytečný hluk;
- u dětí sledují: jak se zapojují do společných aktivit, jak nesou prohru, když se dobře baví, jak řeší konflikty, jak komunikují s ostatními, jejich samostatnost, jak reagují na hudbu, sport a podobně; následně s těmito informacemi pracují;
- dělají hodiny zábavné;
- propojují vyučovanou látku s běžným životem;
- členě pracují na rozvoji vztahů ve třídě.

Zapojit dospělého se stejným zdravotním handicapem do vzdělávacího procesu dítěte se zdravotním postižením. Jedním z málo využívaných, a přitom efektivních momentů je zapojit do výuky dospělého se stejným zdravotním postižením. Dospělý může pomoci rodičům i učitelům lépe pochopit, čím dítě prochází a jaké mohou být jeho potřeby. Také je podpoří ve smysluplnosti vzdělávat dítě s postižením a může působit jako pozitivní vzor pro jejich dceru/syna. Můžete se obrátit na občanské sdružení, které se věnuje osobám s daným postižením. Zjistíte, zda by některý z členů sdružení mohl strávit určitý čas ve škole. I jedno společné dopoledne a sdílení svého příběhu s ostatními dětmi může být velmi cenné.

Podporovat a vzdělávat učitele, kteří mají ve třídě děti se zdravotním postižením. Aby se vám dařila náročná práce se třídou s integrovaným dítětem, je velmi důležité mít systémovou podporu ze strany školy. Sem v první řadě patří jednotný a pozitivní postoj ředitele, celého učitelského sboru i dalšího personálu školy k integraci zdravotně postižených žáků. Další nezbytnou podporou je zpřístupnění a nabídka speciálních tréninků pro učitele, zaměřených na specifické potíže u dětí. Praktičtější jsou kratší kurzy s častější frekvencí, aby učitel neřešil celodenní absence ve škole, a zároveň mohl průběžně nové poznatky zkoušet v praxi a konzultovat s lektorem kurzu. Kumulace více dětí se specifickými potřebami nebo příliš mnoho žáků ve třídě mohou rychle vést k přetížení či vyhoření i toho nejlepšího učitele. Čím

náročnější je práce se třídou, tím vhodnější je nabízet učitelům pravidelnou supervizi. Jedná se o setkávání učitelů v podobné situaci vedené odborníkem – supervizorem, při kterém je možné reflektovat svou situaci, sdílet své obtíže a náročné situace s druhými a získat od nich zpětnou vazbu či jejich doporučení. Supervizní setkání může probíhat buď na půdě školy (například v rámci pravidelných měsíčních porad), nebo se lze obrátit na nejbližší pedagogicko-psychologickou poradnu, zda by některý z jejích poradců podobná setkání pro spolupracující školy mohl vést. Možnost předávání zkušeností mezi školami vás může ušetřit mnoha starostí.

Úzká, dobře nastavená spolupráce s rodiči. Integrace dětí se speciálními potřebami by měla vždy probíhat v úzké spolupráci rodičů dítěte a školy. S rodiči je potřeba mít vyjasněné následující oblasti:

- převoz a pohyb dítěte po škole;
- stravování dítěte;
- postoje rodičů/učitele/dítěte ke zdravotnímu postižení;
- naučení učitele nebo dítěte specifické obsluhy dítěte s postižením;
- vyjasnění specifického didaktického přístupu – změna metod, vyučovací pomůcky apod.

Flexibilita v úpravě IVP. Individuální vzdělávací plán má odpovídat schopnostem jednotlivých žáků. Všechny děti mají šanci na úspěch a mohou mít ze vzdělávání přínos. Do IVP zařaďte to, co bude dítě potřebovat v běžném životě. Mnoho věcí, které zdraví vrstevníci považují za samozřejmé, se handicapované dítě musí pracně naučit. Považujte za svou čest, že jako škola na tomto můžete spolupracovat.

Spolupráce s dalšími institucemi – pedagogicko-psychologickými poradnami, lékaři, sociálními pracovníky a dalšími. Problematika dětí se zdravotním postižením je většinou komplexnější, je proto dobré ji konzultovat s dalšími osobami začleněnými do života dítěte. Tyto instituce mají také větší zkušenosti v získávání asistentů k těmto dětem a budou spíše znát cesty, jak se dostat k dotacím na speciální pomůcky.

Podpůrná pomoc ze strany dětí. Podpora ze strany dětí může být zdaleka nejdůležitější a někdy také přirozeně neefektivnější. Ve třídě je potřeba členě

pracovat s dětmi na jejich postoji ke specifickým postižením. Vystavovat je negativním postojům, které budou znát ze svého okolí. Naučit je základy znakové řeči, nechat je zažít den „naslepo“, vytvořit systém služeb se zaplňováním do sešitů, pomoc s odváděním domů. Učte je, ať si hrají dohromady, ať si přerozdělují zodpovědnosti při činnostech. Mluvte o nepřijemnostech, které mohou vyvstat. Ostatní děti se díky tomuto přístupu mohou učit zodpovědnosti, empatii, komunikaci v náročných situacích a dalším dovednostem, které se jim v životě budou velmi hodit.

TEORIE Integrace, nebo inkluze?

Integrované vzdělávání je přístup a způsob zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do hlavního proudu vzdělávání a do běžných škol. Cílem je poskytnout i žákům s těžkým a trvalým zdravotním postižením společnou zkušenost se zdravými vrstevníky, a přitom respektovat jejich specifické potřeby.

Mezi výhody integrace žáka se speciálními vzdělávacími potřebami patří navazování kontaktu se zdravými žáky. Dochází k posilování demokratických hodnot, sociálnímu a kooperativnímu učení. Žák s handicapem se stává součástí třídy, školy a společnosti. Integrace také ovlivňuje ostatní žáky třídy, odstraňuje předsudky a vytváří u žáků empatictější vztah k okolí.

Nevýhodou integrace je její finanční náročnost a potřeba většího pracovního nasazení pedagogů. Žák má své speciální potřeby. Obvykle potřebuje různé speciální pomůcky, speciální přístup, který zabezpečuje osobní asistent či sám pedagog, na kterého jsou tímto kladeny větší nároky. Škola se také musí potýkat s přírůstkem administrativní práce. Ta v současné době zabírá hodně času všem pedagogům.

Inkluze se dá chápat jako stav, kdy se člověk s postižením rodí do společnosti, která akceptuje jeho odlišnost a odlišnost každého svého člena, kdy je tedy normální být jiný. Takové dítě se rodí do společnosti, která se nad jeho stavem vůbec nepozastavuje.

Jedním z nejdůležitějších principů inkluze a inkluzivního prostředí (školy) je poznání, že všechny děti mají nějaké dary nebo nadání, které mohou být přínosem pro ostatní a jejich odlišnost obohacuje učení a vyučování.

Hájková⁸ uvádí rozdíl mezi integrací a inkluzí následovně:

Integrace	Inkluze
Zaměření na potřeby jedince s postižením	Zaměření na potřeby všech vzdělávaných
Expertizy specialistů	Expertizy běžných učitelů
Speciální intervence	Dobrá výuka pro všechny
Prospěch pro integrovaného studenta	Prospěch pro všechny studenty
Díčí změna prostředí	Celková změna školy
Zaměření na vzdělávaného postiženého jedince	Zaměření na skupinu a školu
Speciální programy pro studenta s postižením	Celková strategie učitele
Hodnocení studenta expertem	Hodnocení učitelem, zaměření na vzdělávací faktory

Otázky k zamyšlení

- Zamyšlete se nad svým přístupem k dětem se zdravotním postižením.
- Vnímáte svůj postoj spíše jako integraci či inkluzi?
- V čem by mohla být inkluze efektivnější?

⁸ Hájková, V. (2005). *Integrativní pedagogika*. Praha: IPPP ČR. Další zdroje: <http://osobnostirozvojpedagoga.cz/module/m1/5-1-1-vymezeni-integrace-a-inkluze-ve-vzdelavacim-procesu.html>; <http://www.majinato.cz/26-asistent-pedagoga.php>

Izolace dítěte mimo třídní kolektiv – nadané dítě

„Každý génus má v sobě trochu šílenství.“

Aristoteles

Max chodí do druhé třídy základní školy a spolužáci o něm říkají, že je divný. S nikým ve třídě se nekamarádí. Svým způsobem si s ním neví rady ani paní učitelka. Projevuje se velmi kriticky k výkonům svých spolužáků. Často ve třídě při vyučování vyvolává konflikty tím, že říká ostatním správné odpovědi, opravuje děti, když říkají něco špatně. Někdy opravuje i paní učitelku.

Max uměl již v první třídě plyně číst, psát, sčítat a odčítat bez problémů. Většinu volného času trávil četbou, někdy i během hodin. Jeho specialitou je vesmír a vše, co se týká elektřiny a vzniku světa. Zajímá se o politické otázky, rád diskutuje. Má bohatou slovní zásobu, dokonce umí správně používat cizí slova, čímž je pro své spolužáky nepochopitelný. Je schopen zapojit se do diskuse se staršími dětmi, i o několik ročníků nad ním. Pro ně však zase není dostatečně emočně a sociálně vyspělý. Překvapivě oblíbený je Max u některých rodičů svých spolužáků, pro něž je zajímavým partnerem do diskuse.

Maxovi rodiče se k jeho situaci staví rozporně. Otec říká, že jako chlapec měl mezi spolužáky stejnou situaci, matka je starostlivější a má pocit, že by škola měla dělat něco pro Maxovo lepší začlenění mezi spolužáky.

Rozvíjet nadané dítě není zbytečné, nadstandardní ani elitářské. Ve skutečnosti je to nutnost. Učitel má tak jedinečnou příležitost pozorovat a podněcovat neobvyklý vývoj takového žáka. Individuálním rozvojem nadaného dítěte současně předchází, a to si málokdo uvědomuje, i mnohým komplikacím a problémům. Ty by se mohly vrátit v podobě závažných poruch chování dítěte. Pedagogové, kteří se dlouhodobě zabývají problematikou nadaných dětí, potvrzují, že přehlížení skutečných schopností rozumově nadaných dětí, může mít neblahé dopady na jejich psychický vývoj a postoj ke vzdělávání. Zejména v počátku školní docházky, který se pro takové dítě může změnit v několikaleté čekání na ostatní děti, je individuální přístup důležitý.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Přehradili byste Maxe do vyššího ročníku.
- Maxe byste ponechali ve třídě a zaměřili se na jeho integraci s ostatními dětmi.
- Přehradili byste Maxe do specializované třídy.
- Posílali byste Maxe na část vyučování do speciální třídy.
- Podpořili byste spolupráci rodičů, učitelky a případně psychologa/výchovného poradce.

Rozbor možností

Přehradit Maxe do vyššího ročníku. Mimořádně nadané dítě může postupovat školními osnovami rychleji než ostatní děti. Může „přeskočit“ některý nebo některé ročníky, případně zahájit školní docházku dříve než jeho vrstevníci. Tato eventuality má však také vysoké nároky na schopnost sociální adaptace. Jinak zde opět vzniká riziko sociální izolace. Zkušenost ukazuje, že si nadané děti někdy více rozumí s dětmi o několik let staršími než s dětmi, které jsou výše jen o jeden ročník.

Maxe ponechat ve třídě a zaměřit se na jeho integraci s ostatními dětmi. Pro fungující integraci nadaných dětí do kolektivu třídy je vhodné poskytnout učitelce doplňující vzdělání o speciálních postupech práce s nadanými dětmi, které může ve své třídě využít. Toto rozhodnutí přináší také potřebu rozšířit obvyklé výukové materiály a zpracovat jasný plán dalších postupů práce s vybranými (obzvlášť nadanými) dětmi.

Výhodou tohoto přístupu je, že není nutná reorganizace třídy. Třídní učitelé si mohou individuální program dětí sami organizovat. Dítě si nemusí zvykat na nový kolektiv. I další děti mohou občas na tomto individuálním programu participovat.

Nevýhodou tohoto přístupu je, že učitel má ve třídě i další děti a priority. Učitel musí věnovat speciální čas a energii na přípravu individuálního plánu pro toto dítě, proto ne všichni učitelé jsou ochotni nebo mají možnost zapojit se do vzdělávání nadaných dětí.

Přeřadit Maxe do specializované třídy. Na větších školách a ve větších městech může existovat tato možnost. V těchto třídách obvykle vyučuje jeden nebo více učitelů, kteří mají speciální vzdělání v oblasti péče a vzdělávání nadaných dětí. Zvýšený počet učitelů bývá při tomto vzdělávacím opatření nutností zejména proto, aby byly dostatečně respektovány individuální vzdělávací potřeby jednotlivých dětí. Profil jejich schopností, byt' leží v oblasti nadprůměru, se může velice lišit.

Výhodou tohoto přístupu je sladení speciálních osnov a vyučovacího postupu. Škola má k dispozici speciální učebnice, učitelé pracují s homogenní skupinou a mohou tak postupovat ve výuce velmi rychle.

Nevýhodou tohoto přístupu může být vyčlenění těchto dětí z běžné populace a riziko jejich sociální izolace. Také zdaleka ne ve všech obcích jsou podobné specializované školy pro žáky dostupné.

Poslat Maxe na část vyučování do specializovaných tříd. Je možné nastavit režim, že nadané dítě odchází každý den nebo každý týden ke společné výuce s dalšími nadanými dětmi a opět se vrací na další předměty do své kmenové třídy. Tyto nově vytvořené skupiny vedou speciálně proškolení učitelé.

Výhodou tohoto přístupu je, že žáci mají větší příležitost kontaktovat se s podobně nadanými vrstevníky, což je rozvíjí zejména v sociální oblasti. Žáci jsou vyučováni v souladu se speciálními postupy a osnovami, které odpovídají jejich schopnostem. Učitel se může dobře soustředit na vzdělávání poměrně homogenní skupiny nadaných dětí. Studenti jsou zároveň stále v kontaktu se svými vrstevníky.

Nevýhodou tohoto přístupu může být každodenní „stěhování“, které narušuje hodiny v běžné třídě. Práci v kmenové třídě je nutno zorganizovat tak, aby nadaní žáci „nepřišli“ o některé důležité výklady. Je nutno sladit aktivity obou učitelů. Vytvoření rozvrhu může být obzvlášť logisticky složitě. A v neposlední řadě ostatní děti nemusí mít pro toto „dvojí“ vzdělávání pochopení, může je to demotivovat.

Podpořit spolupráci rodičů, učitelky, případně psychologa nebo výchovného poradce. Rodiče nadaného dítěte mohou zažívat podobné pocity jako rodiče problémových dětí. Jejich dítě je prostě jiné, náročné na čas a přemýšlení. Doporučte rodičům scházet se s rodiči jiných nadaných dětí, doporučte jim vhodné webové stránky, např. portál www.nadanedeti.cz a další

Podpořte jejich spolupráci s psychologem či výchovným poradcem, u kterých mohou získat další podněty a oporu, jak si život s nadaným dítětem více užít než přežít. Život s nadaným dítětem může zásadně obohatit rodinný i třídní život a přinášet k zamýšlení zajímavé situace.

TEORIE Typy nadaných dětí

Podle Bettse a Neihartové (1988)⁹ existuje 6 základních typů nadaných dětí:

Úspěšné nadané dítě: Učitel toto dítě často správně identifikuje. Je to dítě, které se velmi dobře učí, má samé jedničky, dovede jednat s dospělými, je poslušné a nemá žádné problémy chování.

Vysoce tvořivé nadané dítě: Takové dítě stále vymýšlí něco nového, experimentuje. Je pro něj obtížné přizpůsobit se pevnému školnímu systému. Opravuje dospělé, chce měnit školní pravidla, špatně se ovládá. Chování takových dětí bývá velmi konfliktní.

Nadané dítě maskující své schopnosti: Takové dítě obvykle maskuje své skutečné, často nadprůměrné, schopnosti jen proto, aby bylo přijato ostatními spolužáky. Obecně platí, že tyto děti mívají velmi nízké sebevědomí i sebehodnocení a často jsou velmi frustrovány. Tento typ se často týká nadaných dívek, zejména na počátku střední školy.

„Ztroskotané, odpadlé“ nadané dítě: Dítě tohoto typu stojí často v opozici, proti všem a všemu. Protestuje proti dospělým, rodičům i učitelům, kamarádům, sourozencům, proti celé společnosti. Je stále nespokojeno a dává to najevo. Také ono má snížené sebevědomí, a zároveň má pocit, že mu nikdo nerozumí. Buď vyrušuje, nebo již zcela rezignovalo, ztratilo motivaci a odmítá jakoukoliv školní činnost. Nedělá školní úkoly a nepřipravuje se. Jeho školní výkony bývají velmi nevyrovnané, hodnocení průměrné až podprůměrné.

Nadané dítě s určitou vývojovou poruchou (nejčastěji se specifickou vývojovou poruchou učení): Tyto děti bývají velmi nadané, ale jejich školní

⁹ Hottis, G. T., Neihart, M. (1988). Profiles of gifted and talented. In: *Gifted Child Quarterly*, 32(2), 248–253.

výsledky tomu zdaleka neodpovídají. Jejich školní úkoly bývají často nedokončeny, nejsou schopny pracovat pod časovým tlakem a bojí se jakéhokoliv selhání. Většinou jsou hodnoceny jako žáci s průměrnými schopnostmi.

Autonomní nadané dítě: Toto dítě bývá velmi nezávislé, vystačí si samo se sebou. Je schopno riskovat, má velmi pozitivní sebehodnocení a využívá školní vzdělávací systém tak, aby z něj samo mělo co nejvíc užítku.

Pro lepší identifikaci nadaného dítěte uvádíme rozdíl mezi bystrým a nadaným dítětem¹⁰:

Bystré dítě	Nadané dítě
Umí odpovídat.	Klade další otázky.
Zajímá se.	Je zvědavé.
Má dobré nápady.	Má neobvyklé nápady.
Odpovídá na otázky.	Zajímají jej detaily, rozpracovává, dokončuje.
Je vůdcem skupiny.	Je samostatné, často pracuje samo.
Jednoduše se učí.	Většinu probíraného už zná.
Mezi vrstevníky je oblíbeno.	Víc mu vyhovuje společnost starších dětí.
Chápe významy.	Dělá si závěry.
Přesně kopíruje zadaná řešení.	Vytváří nová řešení.
Dobře se cítí ve škole, ve školce.	Dobře se cítí, když se učí (něco nového).
Přijímá informace.	Využívá informace.
Je vytrvalý při sledování.	Sleduje pozorně.
Je spokojené s vlastním učením a výsledky.	Je velmi sebekritické.

Pokračování příběhu

V případě Maxe nakonec došlo k přeřazení na školu s menším počtem dětí ve třídě, ve které byly více respektovány jeho učební potřeby, a jeho intelekt nezahálel. Přesto se mu příliš nedařilo zapadnout mezi ostatní děti a byl částečně izolován.

Paní učitelky si byly tohoto jevu vědomy. Snažily se k Maxovi přistupovat specificky a přitom mu příliš nestránit nadměrnou péčí. Rodiče se školou spolupracovali. Chování Maxe bylo podmíněno spíše jeho nadáním, než že by byl odrazem problémů v rodině. Nakonec k zásadní změně došlo v šesté třídě, kdy se Max dostal na osmileté gymnázium. Tam si našel podobně zaměřené kamarády i dostatečně náročný přístup školy.

10 Cvetković – Lay, J. (1995) *Ja hoću i mogu više. Priručnik za odgoj darovite djece od 3 do 8 godina*. Zagreb, Alinea.

Jak sdělovat nepříjemné zprávy

Navýšení platby za družinu

„Když jde o peníze, každý je téhož náboženství.“

Voltaire

„Jestli chci s dětmi něco zajímavého podnikat, a ne jen sedět ve třídě a mlatit si na papír, nemůžu za tyto peníze nic pořádné,“ postěžovala si Jarmila, nejoblíbenější vychovatelka ze školní družiny své vedoucí a ta slíbila, že problém projedná na poradě.

Požadavek na zvýšení měsíčního poplatku z dosavadního sta korun na sto padesát za měsíc na poradě skutečně zazněl, v požadavku uvedly vychovatelky svoji snahu dětem pobyt v družině co nejmýsluplněji naplnit pořádáním různých výtvarných a jiných workshopů, na kterých by se mohly děti více rozvíjet, ale které jsou finančně náročnější. A to jak co se týče nákupu materiálů, tak i pedagogického dozoru, zajišťování občasných koncertů či divadel, pořádáním různých soutěží a s tím spojeným nákupem drobných odměn...

Vedení tento požadavek zvažilo a po informaci a projednání na radě rodičů rozhodlo o zvýšení poplatku na sto padesát korun měsíčně.

Výsledky hlasování na radě rodičů však byly velmi těsné a ředitelka školy má nyní strach, že se rodiče budou proti tomuto rozhodnutí bouřit nebo své děti z družiny odhlašovat. Obec by pak mohla se školou řešit, proč dětem nenabízí odpolední program, aby se nepotloukaly bez náplně po náměstí, což jim dává větší prostor k nejrůznějšímu zlobení, poškozování veřejného majetku apod.

Potřebujete tedy rodiče informovat takovým způsobem, aby se ztotožnili se zvýšením poplatku za školní družinu. Přesvědčit je, aby přijali i nepopulární rozhodnutí jako vhodné a oprávněné.

Možnosti řešení

Jak byste rodiče informovali o tomto rozhodnutí?

- Napsali byste informace pro rodiče, které by obsahovaly návrhy na zlepšení chodu družiny v souvislosti s navýšením poplatku, do žákovské knížky.
- Informovali byste rodiče na třídní schůzce.
- Uspořádali byste prezentaci činnosti školní družiny – výstavku výtvarných výtvorů, fotodokumentaci různých akcí apod.

Rozbor možností

Písemné informování rodičů o zlepšení ve družině na základě navýšení poplatku. Vedení školy by mělo ve spolupráci s vychovatelkami vytvořit informační list, kde by rodiče podrobně seznámilo s plánovanými změnami a vyzdvihlo by v něm význam školní družiny v souvislosti se zaměřením na všestranný rozvoj dětí, rozvíjení jejich zájmů, zdravě vedenou relaxaci a základní formu dalšího vzdělávání.

Informování rodičů na třídní schůzce. Vychovatelky ze školní družiny osobně navštíví třídní schůzky v jednotlivých třídách a budou osobně informovat rodiče o plánovaném rozšíření a z kvalitnější odpolední činnosti. Variantou je i uspořádání následné schůzky pouze pro rodiče, jejichž děti navštěvují školní družinu. Tam se vyhneme riziku, že vychovatelky nestihnou v omezeném čase třídních schůzek obejít všechny dotčené třídy, resp. celý první stupeň. V takovéto situaci je hlavním cílem prezentace vyzdvihnout možnosti a výhody, které zvýšení poplatku dětem přinese, aby rodiče mohli vnímat zvýšení poplatku jako „něco za něco“, aby jim bylo zřejmé, jaký užitek z toho jejich děti a ve výsledku i oni sami budou mít.

Uspořádání prezentace aktivit školní družiny a výstavky výtvarných výtvorů dětí. Každý rodič rád vidí výsledky, kterých jeho dítě dosahuje i v rámci volnočasových aktivit. Vychovatelky by společně s dětmi ze školní družiny mohly připravit v budově školy výstavku prací dětí ze školní družiny a fotodokumentaci z činností, které družina pořádá.

Zároveň se může prostřednictvím nástěnek a internetových stránek školy nastínit další směřování školní družiny, rozšíření činností, nové zájmové kroužky, případně dát prostor rodičům, např. formou ankety, jak by si oni sami představovali trávení volného času svých dětí ve školní družině.

Dá se očekávat, že vzhledem k současné finanční situaci některých rodin nebudou rodiče ze zvyšování poplatků zrovna nadšení. Jak tedy prezentovat tuto skutečnost tak, aby ji co nejvíce rodičů přijalo?

TEORIE Argumentace užítkem

1. Pokud chceme druhého přesvědčit o oprávněnosti či výhodnosti navrhovaného řešení, nejlépe uspějeme, když mu ukážeme užitek, výhody právě pro něj (v tomto případě jak pro rodiče, tak pro děti).
2. Připravte si 3 argumenty (od nejpádnějšího po ten nejméně silný), které mluví ve prospěch vašeho rozhodnutí. Ve všech argumentech zdůrazňujeme zejména prospěch druhé strany, ne náš vlastní:
 - a) Nejsilnějším argumentem je aktivně naplněný čas v době od konce vyučování do konce školní družiny, tedy celé odpoledne (což nezajistí žádná jiná mimoškolní aktivita).
 - b) Dalším silným argumentem je cena – i navyšená platba za školní družinu je stále nesrovnatelná s cenami za zájmové kroužky. Navíc lze připravit stručnou statistiku, kolik hodin týdně průměrně tráví děti ve školní družině a kolik je tedy průměrný hodinový poplatek za tento čas. Děti zde mají k dispozici nejen teplo a pedagogický dozor, ale také možnost napsat si úkoly, hrát různé hry, vycházky ven, výtvarné a sportovní aktivity, příležitostně i delší vycházku do kina či na výstavu apod.
 - c) Posledním argumentem jsou výtvořky dětí, které mohou zdobit školu, nebo je děti nosí domů svým rodičům.
3. Dejte prostor k vyjádření rodičům. Nyní lze navázat diskusí či anketou nad možnostmi aktivit, které vychovatelky s dětmi budou v rámci školní družiny provozovat.
4. Pro zvláště nespokojené rodiče lze využít techniku „konfrontace s realitou“. V současnosti se většina škol potýká spíše s nedostatkem míst ve školní družině nebo s rodiči, kteří z různých důvodů nechávají své děti v družině každý den do pozdních odpoledních hodin, případně je často vůbec nevyzvednou.

Většinou je i nemožné se s takovým rodičem nějak zkontaktovat. V tomto případě může v krajním případě, pokud nepomohou ústní či písemné domluvy, škola kontaktovat odbor sociálních věcí, případně policii.

5. A závěrem ještě jeden tip: předpokládané námitky ze strany rodičů rovnou pojmenujte a odpovězte na ně; tak předejdete mnohým nepřijemným dotazům.

Pokračování příběhu

Ředitelka se nakonec rozhodla zkombinovat výstavku dětských prací s osobním informováním na třídních schůzkách. Pro rodiče družinových dětí uspořádala krátkou samostatnou schůzku v prostorách školní družiny navazující na obvyklé třídní schůzky (právě družinové děti obvykle rodiče vyzvedávali z družiny až po schůzce).

Jak ředitelka očekávala, schůzka proběhla poměrně bouřlivě. Někteří rodiče popisovali svou nepříznivou sociální situaci, každá padesátikoruna je pro ně v rodinném rozpočtu významná. Jiní rodiče mluvili o principu, porovnávali poplatky za družinu s okolními obcemi a zkušenostmi odjinud (argumenty typu „Děti mojí švagrové chodí do školy, kde je družina zadarmo“), další si stěžovali na to, že je jejich dítě v družině beztak nespokojené či že se navyšovaly poplatky za kroužky a každý si snad myslí, že si může zdražovat, jak se mu zachce...

Ředitelka bouřlivou diskusí ustála dobře, i když jí pochopitelně nebyla příjemná. Podobné argumenty očekávala a měla na ně připravené odpovědi zdůrazňující právě užitek a přínos daného rozhodnutí pro děti. Opakovaně zmiňovala i společný zájem („Nám, stejně jako vám, záleží na tom, aby děti byly v družině spokojené a dělaly tam zajímavé a smysluplné aktivity; dívat se na televizi by se mohly klidně samy doma.“)

Změna třídního učitele

„Dobře vykonáno je vždy lepší než dobře řečeno.“

Benjamin Franklin

Učitel Mažňák byl třídním učitelem 8.C na sportovní základní škole. Svoji třídu měl od začátku druhého stupně. Ke své třídě přistupoval kamarádsky, jezdil s nimi na vodu, na výlety a s většinou studentů se stýkal i mimo školu. Někdy si je pouštěl „až moc k tělu“.

Pro třídu byl spíše vychovatelem než kantorem. Pokud bylo zapotřebí, třída se vždy postavila za něj. Povinnosti třídního učitele však plnil na poslední chvíli. V polovině osmého ročníku své třídy se Mažňák přihlásil do konkurzu na kastelána nedalekého hradu Puštáku a konkurz vyhrál. Znamenalo to však odejít ze školství a opustit svou třídu prakticky v polovině školního roku. Tato možnost se nezamlouvala ani Mažňákovi, ani jeho studentům. Nakonec byl ředitelem školy ve třídě umožněn „přechodový půlroční režim“. Mažňákovi byl upraven rozvrh do čtyř pracovních dnů, aby mohl zbývajících tři dny pracovat na hradě, a třídu postupně přebíral nový třídní učitel Losna. Mnozí studenti nesli Mažňákův odchod nelibě. Měli za to, že mohl se změnou profese počkat do jejich ukončení školní docházky. V předchozích letech se jim hodně věnoval a projevoval o ně zájem i lidsky, nad rámec školních povinností. O to víc jeho náhlý odchod brali jako zradu a popření skutečného zájmu.

Losna byl učitelem tělocviku a trenérem místního atletického oddílu. Tři zákyně ze třídy dokonce trénoval, a tak ho dobře znaly. Byl pečlivý a uhlazený, jiný než Mažňák. Svě třídnické povinnosti si řádně a včas plnil. Po půlroce se ujal svého třídnictví úplně.

Se studenty ve třídě vycházel Losna celkem dobře. Mimoškolní aktivity však zcela ustaly.

Mažňák, který se chopil svého kastelánství, v následujícím závěrečném roce sledoval, jak se třída vyvíjí. Byl svědkem toho, jak se do té doby jednotná třída rozštěpila do skupin a přestala komunikovat jako celek. V devátém ročníku, kdy třídy připravují závěrečné rozloučení se školou a spolupráce třídy je potřeba, to byl docela problém. Díky poklesu celkového zájmu o školu se znatelně zhoršil i průměrný prospěch třídy, což je před přijímacími kami na střední školy ještě méně žádoucí, než kdykoli jindy.

Možnosti řešení

Jak mohl učitel Mažňák zmírnit dopady svého odchodu?

- Počkat se svým odchodem, až třída ukončí školu.
- V „přechodovém režimu“ fungovat se třídou až do jejího odchodu.
- Důkladně studenty na změnu připravit a vysvětlit jim důvody.
- Uspořádat „předávací rituál“ – akci, na které si odcházející a nový učitel „předají žezlo“.
- Dál se neformálně scházet se studenty, organizovat mimoškolní akce.
- Využít propojení školy se svým novým působištem.

Rozbor možností

Počkat se svým odchodem, až třída ukončí školní docházku. I když studentů mohou nést personální změny nelibě, je v pořádku, když učitel není „otrokem“ své profese. Je však užitečné studentům vysvětlit, z jakých důvodů ze školy odchází, co mě na profesi kastelána (či na jiné škole, pobytu v zahraničí apod.) láká, co to přinese mému životu. Se staršími žáky díky této situaci můžeme prodiskutovat téma životního povolání, co od něj očekávám, aby mě naplnilo, které konkrétní profese mi toto naplnění mohou přinést. Jedná se o hlubší zamyšlení nad životním posláním a hodnotami. Nechceme slyšet jen „chci být právníkem“, ale důvody, které mě k tomu vedou (chci mít možnost rozhodovat a dohlížet nad dodr-
žováním práva v této zemi – soudce, chci pomáhat lidem dosahovat a obhajovat svá práva, nároky – advokát, chci chránit ohrožené skupiny – právník neziskové organizace, chci být sám svým pánem a být dobře finančně zajištěný – advokát...))

V „přechodovém režimu“ fungovat se třídou až do jejího ukončení. Jedná se o kompromisní, polovičaté řešení, které je vhodné obvykle jen na omezenou dobu. Pokud je na škole k dispozici jiný učitel, který je schopen třídníckou roli plnohodnotně zastávat, není důvod provizorní kompromis protahovat na celý další školní rok. Toto řešení je dočasné a nese sebou i určitou míru nejistoty – co mám řešit s novým učitelem, co s odcházejícím? Žákům se může navíc nabízet prostor pro manipulaci – „Toto mi ale slíbil učitel Mažňák!“ nebo „Já jsem to ale dávala učitelí Losnovi“ apod.

Důkladně žáky na změnu připravit a vysvětlit jim důvody. Důkladná příprava na změnu může přijetí situace výrazně napomoci, stejně jako rychlá změna bez přípravy může nadělat mnoho škody. Není tedy vhodné čekat s oznámením až na poslední chvíli („Od příštího týdne budete mít formálně nového třídního, já si zkracuji úvazek, budu tu jen čtyři dny v týdnu.“). V intencích předchozích doporučení je vhodné vysvětlit své důvody ke změně profese/školy (není však třeba jít do zbytečných detailů). Žáky jistě povzbudí, když shrneme, v čem se nám s nimi dobře spolupracovalo a co vnímáme jako silné stránky jejich sportovního fungování. V naší modelové situaci můžeme zmínit i to, že v posledním devátém ročníku je čeká ještě pěkná společná práce. Uvítáte, když si své schopnosti a dobrou komunikaci podrží a plně je zúročí právě při této příležitosti. Jistě se hodí také osobní rovina – „Jsem rád, že jsem s vámi mohl strávit tři roky na škole.“ Zároveň je důležité podpořit autoritu přebírajícího učitele, např. takto: „S profesorem Losnou budete mít možnost poznat ještě jiné aktivity a jiný styl práce, což vás dobře připraví na život a přinese nové zkušenosti.“

Udělat „předávací rituál“ – akci, na které si odcházející a nový učitel „předají žezlo“. Dobrému přijetí změny výrazně pomůže, když vidíme, že naše autority (v tuto chvíli střídající se třídní učitelé) jsou jednotní, „táhnou za jeden provaz“. Tuto jednotnost mohou projevit jednak tím, že se o sobě a své práci vyjadřují loajálně, bez ironických či shazujících poznámek (to by ostatně mělo platit pro spolupráci pedagogů obecně). Společnou akci, kterou dokážou dohromady připravit a realizovat spolu se třídou, dají žákům vzor, jak podobně, i když nesnadné situace řešit. Dobrou přechodovou akcí by mohl být v naší situaci např. zmiňovaný víkendový výlet na hrad, kde nyní Mažňák dělá kastelána. Pro rovnováhu by však alespoň část programu měla být v režii Losny, aby také studentům ukázal, „kde je doma“. Je však možné najít i jiné, neutrální prostředí pro tuto akci (např. nedaleké sportovní hřiště).

Dál se neformálně scházet se studenty, organizovat mimoškolní akce. Udržování intenzivního kontaktu se třídou může vést mimoděk ke snížení autority nového třídního. Proto rozhodně nedoporučujeme příliš častý kontakt bývalého učitele se žáky. I když i pro něj může být odchod ze školy citově náročný, je na místě, aby svou třídu „nechal jít dál“. Rozhodně není nic proti ničemu, když zajde na rozlučkový večer, pokud ho žáci pozvou. Ale např. organizovat jednou měsíčně víkendové akce, i kdyby na to dříve byla

třída zvyklá, není za nových okolností žádoucí. Pokud se rozhodne učitel ze školy odejít (a na to má plné právo), měl by tento odchod realizovat naplno. Schopnost ukončit staré věci je stejně důležitá, jako schopnost začínat nové. V psychické rovině toto pravidlo platí stejně, jako v té praktické.

Využít propojení školy se svým novým působištem. Využití prostředí hradu nabízí ideální návaznost. Zvlášť pokud se nový i bývalý učitel dokážou spolu domluvit tak, aby na akci byli oba dva a nesooupeřili mezi sebou o přízeň studentů ani si nepřekáželi, zkrátka si to společně se studenty užili. Například tak, že jeden by připravil sportovní program a druhý následně táborák na hradu a případný kulturně vzdělávací program. Třídní výlet na hrad by mohl být symbolickým „předáním žezla“, rozloučením s odcházejícím učitelem.

Otázky k zamyšlení

- Proč myslíte, že se třída rozdělila do dílčích skupin?
- Nebylo by lepší vybrat za nového třídního stejně orientovaného kantora?
- V jaké míře je vhodné, aby se učitel angažoval osobně, v rámci svého volného času? Kdy může být tato jeho aktivita spíše kontraproduktivní?

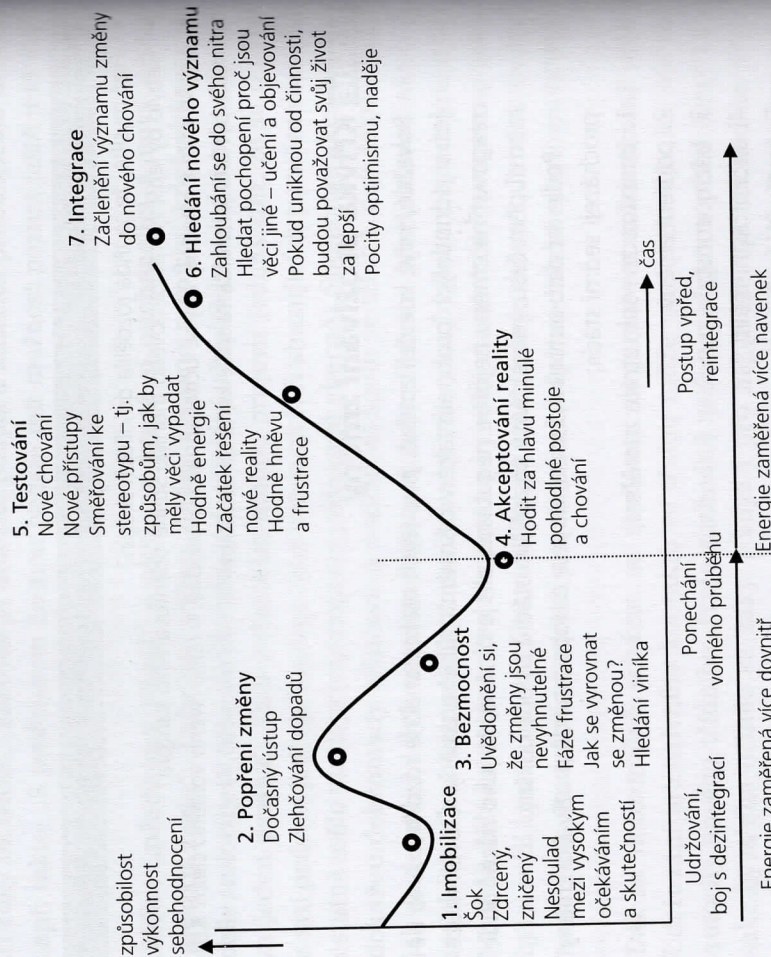
TEORIE Křivka prožívání změny

Pokaždé, když lidé čelí změně, jsou jejich reakce značně rozdílné. A to nejen u jednotlivých osob, ale také v časovém průběhu změny. Člověk může reagovat na změnu nejdříve negativně, ale je možné, že jeho názor bude s odstupem času, respektive v pozdějším stádiu změny odlišný.

Podle modelu autorů Adamse, Hayese a Hopsona lidé prožívající změny procházejí sedmi stádii:

1. imobilizace – šok, ztráta zaměření;
2. popření změny;
3. bezmocnost;
4. akceptování reality;
5. testování možnosti;
6. hledání nového významu;
7. integrace.

Pochopení toho, co se děje, může snížit čas potřebný na realizaci změny a na plné přijetí nové situace. Porozumění tomuto procesu pomáhá učitelům a vedení pracovat s reakcemi dětí i rodičů způsobem odpovídajícím stádiu, ve kterém se nacházejí, porozumět, že odpor může být součástí přirozeného procesu vyrovnávání se změnou. Tento proces je možné nejlépe pochopit na grafu, který je znám jako křivka prožívání změny. Tato křivka ukazuje, jak se vyvíjí přijetí, resp. výkonnost jednotlivce v příslušném čase změny a jak se to odráží ve změnách nálady a morálky (i ve vývoji jeho způsobnosti) v průběhu překonávání změny. Ve školním prostředí je vhodné zajistit, aby třída nezažila další velké změny v krátkém sledu po takové změně, jako je změna učitele.

Jak mluvit s žáky o globálních problémech

V rámci hodiny přírodovědy se děti učily o koloběhu vody v přírodě. Zvědavý a na svých deset let velmi přemýšlivý Filip se zeptal paní učitelky, jak je možné, že na některých místech planety je poušť. Jak to, že někde prší, a jinde ne? A i u nás jsou výkyvy v počasí; někdy v létě o prázdninách prší hodně, zato letos bylo skoro pořád krásně slunečno. On byl rád, ale babička si stěžovala, že jí uschne celá zahrádka. Bylo tak málo vody, že se ani zahrady u nich ve vesnici nesměly kropit. Anička se přidala: „Ano, mně maminka říká, když nechci dojíst oběd, že jsou v Africe děti, které jedí jen jednou denně a mají hlad. Je to pravda, paní učitelko, nebo mě maminka jen chce přinutit dojíst?“

Paní učitelka Dana v tu chvíli neměla čas ani připravený materiál na to, aby si s dětmi o suchu a s ním spojených hladomorech povídala. Řekla si však, že když má ve třídě tak bystré a zajímavé děti, bylo by škoda je trochu nepřivzdělat.

Řekla si, že toto téma by se mohlo hodit do projektového týdne, který mají každoročně na podzim. Nakonec, s dětmi už jsou společně čtvrtý rok, obvyklá témata, jako je „podzim“, „Halloween“, nebo „rodina“ už v rámci projektů prošli, tak co se nepodívat dál do světa.

V dnešní době se informace o dění ve světě dostávají i k dětem, byť je to spíš okrajově.

Paní učitelka se rozhodla zapojit do projektu i děti samotné. Však si to už v minulých letech trochu vyzkoušely. Ve druhé třídě si každé dítě vybralo jednoho živočicha žijícího na našem území a připravilo si o něm krátký referát podle zadané osnovy: jak zvíře vypadá, kde žije a čím se živí. Děti to bavilo, hodně se toho dozvěděly, rozšířily si znalosti i nad rámec vyučovací osnov. Navíc se touto cestou učily také prezentovat souvisle nějaké informace ostatním. Ve třetí třídě si podobný model zopakovaly děti s různými státy světa. Proč by se jako čtvrtáci nemohli věnovat přírodním katastrofám a humanitární pomoci?

Možnosti řešení

Jak se zachovat v podobné situaci?

- Je vhodné mluvit s dětmi na prvním stupni o globálních problémech?
- Nakolik je dobré zapojovat děti, aby si připravovaly na takto náročná témata referáty?
- Dokážou si děti vyhledat a předat vhodné informace, nebude jimi připravený materiál zavádějící?
- Jaké příklady je vůbec vhodné zmiňovat?
- Jaké organizace se věnují humanitární pomoci?
- Kde lze najít k tématu další inspiraci?

Rozbor možností

O čem a jak lze mluvit s dětmi na prvním stupni? V současném globálním světě se rychle dozvídáme informace o všem, co se děje kdekoli na Zemi. I děti mají k informacím přístup. Proto nemá význam zavírat oči před realitou, i když může být nepříznivá. Tragické události a neštěstí se lépe psychicky zpracovávají, pokud o nich mluvíme a můžeme jim dát určitý význam, případně pojmenovat cesty, jak lze v dané situaci pomoci.

Pro děti je užitečné, aby věděly, co všechno se může stát. Ať už se jedná o přírodní katastrofy, jako je zemětřesení, záplavy, hurikány, rozsáhlé požáry a velká sucha. U těchto témat je vhodné, aby děti věděly, že je zde přímá souvislost s podnebným pásmem a stabilitou či nestabilitou klimatu. Na jednu stranu mohou takto děti dostat uklidnění, že přírodní katastrofy ve střední Evropě nebyvají tak rozsáhlé, jako můžeme vidět ve sdělovacích prostředcích z jiných částí světa. Tím můžeme u dětí odbourat případný strach či úzkost, aby se například vlna tsunami či hurikán nepřehnaly i nad jejich domovem.

V České republice dochází k záplavám, nejrozsáhlejší za posledních roků byly v roce 2002. Přestože mnoho lidí dočasně přijde o střechu nad hlavou, ztráty na životech jsou u nás naštěstí minimální.

Další oblastí globálních problémů jsou války a jejich humanitární důsledky.

Důsledky všech takovýchto katastrof jsou obdobné – hlad, šíření nemoci, zničení infrastruktury, ztráta střechy nad hlavou. S rozsáhlejšími

katastrofami je spojená i migrace lidí, kteří přišli o své živobytí a hledají naději na lepší život jinde.

Nakolik a jakým způsobem zapojovat děti do referování o globálních problémech? Žáci čtvrtých a pátých tříd již jsou obvykle schopni připravit si stručný referát na zadané téma. Předpokladem je, že mají doma nebo ve školní družině přístup k internetu či papírovým zdrojům informací (upřímně – s internetem je to jednodušší) a mohou si vyhledávat potřebné informace. Žáci mohou pracovat v malých skupinách, tím můžete vyřešit situaci, kdy ne každý má doma přístup k internetu, nebo by mu samostatné zpracování úkolu činilo velké potíže. Úkoly tohoto typu lze dětem domů zadávat, pokud víte, že mají děti při školní přípravě oporu v rodičích. V případě, že se na spolupráci rodičů spolehnout nemůžete, a přesto chcete děti učit samostatně vyhledávat informace a pracovat s nimi, můžete dětem připravit materiály, ze kterých si v hodině potřebné informace dle zadané osnovy vyhledají a vytvoří vlastnoruční plakát. Přepsat pár klíčových informací na velkou čtvrtku, vytvořit barevné nápisy, případně doprovodit ilustrativní fotografií či obrázkem bude stát děti více přemýšlení a úsilí, než jen vytisknout stránku z Wikipedie. A přímět je přemýšlet a vybírat podstatné informace – to je práce váš záměr! Osnova referátu by měla být dostatečně jasná, aby děti věděly přesně, jaké informace mají vyhledat.

Dokážou si děti vyhledat a předat vhodné informace, nebude jimi připravený materiál zavádějící? Referát samozřejmě bude stručný a pravděpodobně budou děti v tomto věku vycházet jen z jednoho zdroje informací. Může se stát, že občas vyberou nepodstatný detail, nebo zasadí dílčí informace do špatného celkového rámce. Proto je potřeba, abyste jako učitel byli seznámeni se všemi tématy, která dětem zadáváte. Přes všechna rizika a náročnost tématu se děti mohou touto cestou naučit mnoho užitečných dovedností pro svůj další profesní život. Nejde jen o vyhledání informací a jejich přepsání do požadované podoby, ale následně i o jejich prezentaci ostatním spolužákům.

Jaké příklady je vůbec vhodné zmiňovat? Obvykle reagujeme na aktuálně probíhající události, kterým ovšem můžeme dát ještě širší rámec tím, že je porovnáme s jinými katastrofami. Vzájemným srovnáváním dáváme měřítko a učíme děti vnímat souvislosti v celosvětovém pohledu. Příklady z nedávné

minulosti jsou obvykle již ve stavu částečného vyřešení a obnovy katastrofických následků, což je vždy vhodné uvést jako srovnání pro dodání naděje, když se děti dozvídají nepříznivé zprávy. Před těmi mnohdy děti neutečou. O to důležitější je, aby se dozvěděly, jak se podobné situace řeší. K dobrému vyřešení mohou napomoci i ony, nebo lidé z jejich blízkého okolí. Příklady závažných přírodních katastrof za posledních 10 let najdete v teoretické části této lekce.

Jaké organizace se věnují humanitární pomoci? Organizací, které se věnují humanitární pomoci, existuje celá řada. Některé tvoří mezinárodní sítě, jiné působí pouze v rámci jednoho státu. Liší se také podle toho, kde všude působí a jaký druh pomoci poskytují. Mezi nejznámější organizace s mezinárodní působností (zmiňujeme jejich české pobočky) patří Český červený kříž, Charita Česká republika, Lékaři bez hranic nebo ADRA. Mezi nejznámější a největší české humanitární organizace patří Člověk v tísni. Humanitárních organizací v ČR je však celá řada, některé se zaměřují úzce na jednu oblast a místo, kde dlouhodobě působí a pomáhají napravovat následky katastrof, jiné mají široký dosah a poskytují urgentní pomoc bezprostředně po katastrofě. Obojí je velmi potřeba.

Kde lze najít k tématu další inspiraci? Řada výše zmíněných organizací zpracovala materiály využitelné přímo při výuce. Inspiraci hledejte na následujících webových stránkách:

- <http://www.ceskoprotichudobe.cz/>;
- Multikulturní centrum Praha www.mkc.cz, globální vzdělávání;
- Jeden svět na školách <https://www.jsns.cz>, projekt navazující na „dospělácký“ festival Jeden svět. Zde najdete krátké filmy rozdělené podle věku dětí – 1. stupeň ZŠ, 2. stupeň ZŠ, střední školy.

Jak učit o uprchlících

Metodika, kterou vydala Asociace učitelů občanské výchovy,¹¹ je k dispozici pod licencí Creative Commons, přístup k ní tedy má po registraci kdokoli zdarma.

Metodika má dvě části. Lekce Kdo a proč utíká? je pro žáky 1. stupně (předešlým 4. a 5. ročník). Druhá lekce Opouštím svůj domov je zaměřena na žáky 2. stupně (předešlým 8. a 9. ročník).

¹¹ www.obcankari.cz

TEORIE Konkrétní příklady přírodních katastrof z poslední doby

Sucho a hladomor v zemích Afrického rohu – červen 2011

Jednalo se o nejhorší sucho za posledních 60 let. Podle OSN zasáhlo na 10 milionů lidí v Somálsku, Etiopii, Džibutsku, Keni a Ugandě. Ze Somálska navíc prchají tisíce lidí tam, kde by podle jejich očekávání jídlo mohlo být. Uprchlícké tábory na severu Keni a v Etiopii byly zcela přeplněné.

Potravinová krize v Africkém rohu v roce 2011 byla důsledkem sucha, které zasáhlo oblast Afrického rohu v první polovině roku 2011 (místy nepřešlo přes půl roku) a který byl v této oblasti největší za posledních šedesát let.

Kvůli nedostatku vody na polích nerostly žádné plodiny a potraviny na trhu se staly obtížně dostupné. Podle údajů OSN sucho postihlo 10 milionů lidí v Somálsku, Etiopii, Džibutsku, Keni a Ugandě. Hladomor podle definice Organizace spojených národů nastává, pokud dva dospělí nebo čtyři děti z deseti tisíc lidí umírají každý den kvůli nedostatku jídla a 30 % dětí trpí podvýživou. Těto úrovně dosáhla situace v červenci 2011 v jihosomálských regionech Bakool a Lower Shabelle. Hladomor v Somálsku tak nastal po devatenácti letech (v roce 1992 v zemi poměly hlady statisíce lidí). V listopadu 2011 však OSN stupeň varování v těchto regionech snížila z hladomoru na stav ohrožení, předešlým díky rychlému přísunu humanitární pomoci. Stav hladomoru však nadále přetrvával v Middle Shabelle a u uprchlíků v Mogadišu a Afgoye. Od počátku roku 2012 díky lepší bezpečnostní situaci a vyšším srážkám potravinová krize postupně odezněla. 3. února 2012 OSN oficiálně vyhlásila konec hladomoru v oblasti.

Krize měla za následek zvýšenou migraci. Jedním z hlavních záchytných uprchlických táborů se stal východokeňský Dadaab.

Zemětřesení a následná vlna tsunami v Chile, 16. 9. 2015

Podle místních úřadů byly otřesy v dané lokalitě nejsilnější za posledních sto let. Podle televizní stanice při nich zemřelo nejméně pět lidí a úřady evakuovaly obyvatele podél pobřeží, desítky lidí utrpěly zranění.

Otřesy měly sílu 8,3 stupňů. Epicentrum leží 227 kilometrů severozápadně od hlavního města Santiaga de Chile nedaleko města Illapel.

- jaké další problémy tato situace vyvolala;
- kdo chtěl, mohl si ještě najít organizace, které v podobných případech pomáhají.

Ona za sebe si připravila stručný a pro děti pochopitelný výklad o tom, jak vzniká zemětřesení a proč k němu dochází na některých místech světa častěji a ve větší intenzitě než jinde. O záplavách a suchu už spolu mluvili, tak si paní učitelka připravila ještě doplňující informace o klimatických změnách a jejich vlivu na počasí.

V rámci projektového týdne se celá výuka točila kolem přírodních katastrof a humanitární pomoci. Na toto téma si paní učitelka připravila i diktát z českého jazyka a matematické slovní úlohy. Jistě, znamenalo to pro ni několik hodin přípravy navíc. Ale materiály určitě využije ještě později, s další generací školáků.

V důsledku otřesů se v Santiagu de Chile začaly kývat budovy a lidé v panice utíkali na ulici. Místní televize ukazovaly tisíce lidí v ulicích měst a pobřežní komunikace, které už byly zaplaveny přívalovou vlnou.

Centrum specializující se na varování před tsunami uvedlo, že vlny o výšce tří metrů mohou zasáhnout pobřeží Chile. Vlny tsunami mezi jedním a třemi metry mohou očekávat dokonce i lidé na pobřeží Francouzské Polynésie.

Úřady už dříve varovaly před tsunami obyvatelé sousedního Peru, Havaje či Kalifornie. V chilském městě Coquimbo již zaznamenali vlny vysoké 4,5 metru, uvedlo námořnictvo.

Do oblasti byla ihned vyslána armáda, aby zabránila rabování, které bohužel podobné situace doprovází.

Podle starosty města Illapel, které se nachází poblíž epicentra zemětřesení, se tamní lidé ocitli zcela bez elektřiny a pitné vody. „Máme strach, ve městě zavládla panika,“ dodal starosta Denis Cortés.

Chile je zemí s jedním z nejvyšších výskytů zemětřesení na zeměkouli. Zemětřesení silnější než osm stupňů zažila země v posledních patnácti letech hned třikrát. V roce 2010 jej zasáhlo zemětřesení o síle 8,8 stupně. Následná vlna tsunami způsobila ve středním a jižním Chile rozsáhlé škody a zabila přes pět set lidí. Nejsilnější zaznamenané zemětřesení v historii se odehrálo také v Chile. Nastalo v roce 1960, mělo sílu 9,5 stupně Richterovy stupnice a zeměřelo v jeho důsledku více než pět tisíc lidí.

Dokončení příběhu

Paní učitelka Dana se tentokrát rozhodla děti rozdělit do skupin a zadala jim témata ke zpracování sama. Jedna skupinka se věnovala tématu sucha a hladomoru, další skupinka zpracovávala zemětřesení, třetí skupinka se věnovala záplavám a poslední skupinka válečným konfliktům. Děti již v páté třídě mají hodiny informatiky a učí se vyhledávat informace na internetu. Spousta z nich to už uměla daleko dříve, zvlášť pokud šlo o vyhledávání zajímavých on-line her. Aby práci dětem usnadnila, připravila jim učitelka i stručnou osnovu:

- na kterých místech světa se v posledních 5 letech podobná událost ve velkém měřítku stala;
- kde na mapě tyto země najdeme;

Onemocnění spolužáka (leukémie)

„Láska, vřidnost a bratrský soucit potřebuje nemocný někdy více než všechny léky.“

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Renata chodí do čtvrté třídy základní školy. Nemá sourozence, její rodiče maximálně rozvíjejí její osobnost a hudební talent. Ve třídě je opravdu oblíbená, kamarádí s většinou spolužáků. Třída ji využívá jako mluvčí, dokáže zařadit i nestandardní věci pro třídu (za zmínku stojí třeba vyjednání možnosti hrát venku o velké přestávce míčové hry). Renata se úspěšně účastní různých soutěží ve škole i v rámci svých zájmových aktivit. Prospěch má nadprůměrný a zvláště ji baví angličtina a hudební výchova. Lze ji charakterizovat jako pohodové a usměvavé dítě.

Před dvěma měsíci onemocněla chřipkou, která dlouho doznívala, některé obtíže nejen že neustávaly, ale ještě se zhoršovaly. Po dalších vyšetřeních se zjistilo, že Renata trpí akutní leukémií a je nezbytné podstoupit okamžitou a náročnou léčbu v nemocnici. Nakolik a kdy se Renata uzdraví, je velkým otazníkem.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Vůbec byste zprávu spolužákům nesdělovali.
- Okamžitě a šetrně byste sdělili zprávu o zdravotní situaci spolužákům.
- Zeptali byste se rodičů, zda může být informace o nemoci sdělena ostatním dětem.
- Na třídní schůzce byste sdělili informaci o Renatině nemoci rodičům ostatních žáků.

Rozbor možností

Učitel nebude tuto zprávu spolužákům Renaty vůbec sdělovat. Toto řešení je velmi rizikové. Žáci se informací stejně dozvědí, víme, že špatné zprávy se šíří rychle. Zpravidla platí úměrnost – čím více nějakou informací tajíme, tím zkresenější, zveličenou či zavádějící se ji stejně dotčení dozvědí. Navíc mlčení snižuje důvěru mezi učitelem a žáky a způsobuje nejistotu. Žáci si mohou klást otázky: „Co nám ještě tají? Snad už Renata neumírá?“

Učitel okamžitě šetrně sdělí zprávu o Renatě jejím spolužákům. Sděliti informací je dobré řešení, v takto citlivé situaci je však nezbytné, aby předcházela dohoda s rodiči Renaty. Jako učitel dobře promyslete i to, do jaké míry detailu je potřeba zacházet. Obvykle je užitečné sdělit klíčové informace, naznačit vážnost situace, ale nezabíhat do přílišných detailů.

Nabízíme vám jednu z možných variant, jak by mohlo sdělení žákům proběhnout: „Renata vážně onemocněla, je nezbytné, aby se léčila v nemocnici. Jedná se o závažnou nemoc krve. Již nastoupila léčbu a je jí věnována maximální péče. Věřím, že se uzdraví a v příštím pololetí se do naší třídy vrátí. My teď můžeme Renatu povzbudit tím, že jí každý namaluje hezké přání. Ta jí předáme prostřednictvím jejích rodičů. Co tomu říkáte?“ Učitel nechá čas (pět až deset minut) na diskusi a vyjádření emocí. U blízkých kamarádek může tato zpráva vyvolat i pláč. Spontánně ventilovat své emoce je v tomto případě dobré, protože nedochází k jejich skrytému umocnění, naopak tím, že se projeví, emoce částečně odezní. Výroba přání je dobrá cesta, jak děti přesvědčit, že mohou i v takové situaci Renatě pomoci.

Neobsazujte místo, kde sedával těžce nemocný žák, někým jiným. Toto místo by mělo počkat na návrat uzdraveného maroda. V případě, že by se návrat nekonal, necháme místo neobsazené až do konce roku, teprve s novým školním rokem přeskupíme zasedací pořádek novým způsobem.

Další možnosti, jak tišit zármutek a zůstat v kontaktu s těžce nemocným dítětem, je průběžné malování obrázků a psaní společných dopisů spolužákovi a jejich přádávání přes rodiče.

Učitel se zeptá rodičů Renaty, zda může sdělit informaci o nemoci ostatním dětem. Toto je nezbytný začátek. Když rodiče informují učitele o zdravotním stavu své dcery, učitel ověří, zda může tuto informaci vhodným způsobem

sdělit i ostatním žákům. V případě, že si to rodiče nepřejí, je vhodné taktním způsobem upozornit, co nesdělení může způsobit (zveličování, nedůvěra, rozpaky, jak s Renatou komunikovat, až se vrátí do třídy). Při tomto setkání s rodiči nemocného dítěte je velmi vhodné se zeptat, zda učitel může o nemoci informovat i ostatní rodiče na třídních schůzkách.

Učitel na třídní schůzce sdělí rodičům ostatních žáků informaci o Renatině nemoci. V případě, že rodiče Renaty nejsou proti, učitel sdělí tuto informaci také ostatním rodičům. Některé děti se doma svým rodičům svěříjí ohledně svých kamarádky vztahů, nemocný spolužák mohl často chodit na návštěvy, a tak mohou být i jiní rodiče informováni o dlouhodobé absenci. Netajte, že se jedná o vážnou nemoc a vyzvěte rodiče, aby to netajili ani svým dětem. Můžete však doporučit, aby se drželi pozitivního poselství, například tímto způsobem: „Jedná se o těžkou nemoc, ale je dobře léčena a věříme, že se Renata uzdraví“. Vzájemná solidarita mezi rodiči může přinést podporu rodině nemocného dítěte, ať už v praktické rovině, jako je třeba předávání školních sešitů, nebo v rovině osobního zájmu a vyjádření účasti.

Pokračování příběhu

Renata dostávala průběžně od spolužáků společné dopisy i obrázky. Za čtyři měsíce v doprovodu maminky, s rouskou na obličej a čepicí na hlavě (na což učitelka spolužáky předem připravila) Renata spolužáky ve třídě navštívila. Po dalším čase rekonvalescence se vrátila do běžného školního života.

Umřela učitelka

„Život zemřelých je uložen v paměti žijících.“

Cicero

Na olomoucké základní škole a došlo k tragické události. Učitelka z první třídy, Jana Nováková, která většinu žáků školy na prvním stupni učila, zahynula během víkendu při autonehodě. V pondělí ráno se pedagogický sbor musí rozhodnout, jak tuto zprávu bude komunikovat žákům. Předpokládáme, že během víkendu se mohli o události někteří žáci dozvědět.

Také učitelka 3.B Martina Smutná musí tuto zprávu sdělit ve své třídě. Pro ni je to situace obzvlášť těžká, protože učitelka, která zahynula, učila její žáky v předchozích dvou letech. Často o ní mluvili a měli ji rádi, k Vánocům jí ještě společně malovali a psali pěkné přání.

Možnosti řešení

Jak by měl učitel komunikovat tuto situaci ve třídě?

- Zbytečně byste žáky neděsili a zprávu byste zatajili.
- Poslali byste e-mail rodičům, aby svým dětem situaci vysvětlili sami.
- Připravili byste ve škole pietní koutek s fotkou a svíčkami.
- Oznamovali byste událost žákům prostřednictvím školního rozhlasu.
- Promluvili byste o tragické události s žáky ve třídě.
- Udělali byste první krok pro podpoření hezkých vzpomínek na zemřelou.

Rozbor možností

Učitel se rozhodne žáky zbytečně neděsit a zprávu jim zatají (sdělí, že učitelka musela náhle odjet). Může se nám zdát, že pro mladší děti z prvního stupně jsou některé události příliš tragické a je lepší je nesdělovat. Žáky tak uchráníme od smutku. Je však potřeba si uvědomit, že skutečnou příčinu nepřítomnosti učitelky se žáci stejně časem dozvědí a budou mít pocit, že byli oklamáni a jednalo se s nimi jako s „malými dětmi“.

Učitel pošle e-mail všem rodičům a požádá je, aby svým dětem citlivě vysvětlili, co se stalo. Sám situaci ve třídě ignoruje. Může být užitečné požádat rodiče o spolupráci při vysvětlování tragické události takto malým dětem. Událost, jakou je úmrtí učitelky, se ale týká školy a jako taková by měla být sdělena dětem ze strany školy – někým z učitelů. I tím, jak se zachováme v náročných situacích, dáváme žákům důležitý příklad pro jejich chování. Přímé, pravdivé sdělení podané citlivou formou je zde na místě.

Učitelé se na pedagogické radě dohodnou, že připraví ve škole pietní koutek s fotkou a svíčkami. Určitě je vhodné utít památku zesnulé učitelky, ale jako jediný prostředek komunikace události žákům je pietní koutek nedostačující. Je to však možná cesta, jak může každý, kdo chce, přispět nějakým příspěvkem, napsanou vzpomínkou, přidat předmět, který nosil do vyučování s paní učitelkou apod.

Pedagogický sbor se domluví, že oznámí událost žákům prostřednictvím školního rozhlasu, vyhlásí minutu ticha a pustí státní hymnu na uctění památky zesnulé. Tato cesta má své výhody – pokud je hlášení na začátku vyučování, zabrání se vzniku fám a dezinformací. Nevýhodou je značná necitlivost a nedostatek prostoru pro ošetření emocí žáků i učitelů. V praxi toto řešení není ojedinělé a kombinuje se s pietním koutkem, což je mnohdy považováno za dostatečné. Nezapomínejme na to, že ve škole se děti kromě informací učí i postojům a způsobům řešení různých situací. Vyhlášení rozhlasem je cesta transparentní a rychlá, svým způsobem nejjednodušší. Zároveň však v situaci, kdy celá škola dotyčnou znala a měla k ní osobní vazby, může být tento přístup vnímán jako příliš neosobní až hrubý.

Učitel promluví s žáky o tragické události přímo ve třídě. Ke sdělení tragické zprávy žákům je vhodné přistoupit okamžitě, bez zbytečného odkládání. Zprávu sdělujeme přímo a jasně s velkou dávkou empatie a pokory. Po vlastním sdělení je dobré dát také prostor žákům pro vyjádření jejich emocí či vzpomínek. K tomu lze využít i různé umělecké prostředky.

Učitel udělá první krok pro podpoření hezkých vzpomínek na zemřelou. Paní učitelka může přinést fotku ze školního výletu, na které se zemřelá směje a je mezi svými žáky. Následně po komunikaci můžeme žáky vyzvat,

aby namalovali hezký obrázek s tématem paní učitelky, která zahynula. Tyto obrázky lze umístit do pietního koutku. Jako další možnost lze vést diskusi o tom, co dobrého každému z nás zesnulá přinesla. Učitel začíná svou pozitivní vzpomínkou. Diskusi můžeme uzavřít konstatováním, že učitelka odešla – zemřela, ale my si uchováme hezké vzpomínky na ni. Můžeme přidat, že i my bychom měli žít tak, aby se na nás jednou hezky vzpomínalo.

Pokračování příběhu

Nedlouho po pohřbu učitelky Jany oslovili dva žáci z její třídy svou novou třídní, zda by nemohli dokončit jeden výtvarný projekt, který s učitelkou Janou začali. Třídní nebyla proti, ale v celé věci se neangažovala. Připadalo jí to netaktní. Oba žáci tedy vyhledali jiného učitele, který jim pomohl vyvést výsledky výtvarného projektu na svém webu s upomínkou na učitelku Janu. Výtvarný odkaz oblíbené paní učitelky tam visí dosud.

TEORIE Zásady prezentace nepřijemné zprávy

Co může být méně příjemného, než sdělovat druhým nepřijemnou, či dokonce tragickou zprávu? Zde vám nabízíme pár zásad, které vám tuto situaci usnadní.

Stručně, jasně, jednoznačně

„Právě jsme se dozvěděli zprávu, která nás všechny nemile zaskočila. Vaše bývalá paní učitelka Jana měla o víkendu těžkou autonehodu, po které skončila v nemocnici. Dnes v noci zemřela.“

S osobním zaujetím, empatií

„Vím, že jste měli paní učitelku rádi, stejně jako my kantoři. Je to pro nás všechny šokující zpráva, na kterou jsme nebyli připraveni.“

S pozitivním zakončením (vzpomínka)

„Paní učitelka Jana po sobě zanechala silnou stopu, jak v našich srdcích, tak ve výtvarných dílech, která jste pod jejím vedením vytvořili. Popřemýšlíme o tom, jak můžeme ve škole důstojně uctít její památku.“

Dát prostor pro reakce, vyjádření emocí

„Pokud k tomu budete mít také nějaké nápady, budeme rádi. Paní učitelku jste znali dobře a možná víte lépe než my, co by ji potěšilo, co měla ráda. Se svými nápady se můžete obracet na mě nebo na paní výchovnou poradkyni. Je v tuto chvíli něco, na co se chcete zeptat, co chcete k této situaci říci?“ (vydržet, dát chvíli prostor pro přemýšlení, vyznění otázky).

Nastínit další kroky

„Zatím pochopitelně nemáme za paní učitelku náhradu. Prozatím její třídu převezme paní družinářka, občas budu asi vypomáhat i já. Budeme teď mít náročné období, než to všechno překonáme. Smutek z té tragické události i zajištění nové dobré učitelky pro vaši třídu.“

Jak zacházet s problémy v rodině

Spolužačka s anorexií

„Existují tisíce nemocí, ale jenom jedno zdraví.“

L. Börne

Viktorie pochází z uměleckého prostředí. Až do osmého ročníku byla premiérkou třídy. Vždy však stála poněkud stranou, byla svérázná, osobitá. O stejné staré chlapce se moc nezajímala, avšak vyhledávala společnost starších i dospělých mužů. Ráda zabředala do diskusí, ve kterých uplatňovala svůj intelekt, sečtělou a umění diskutovat. V osmé třídě se začala výrazněji zajímat o různé alternativní životní cesty. Účastnila se seminářů, vyhledávala přednášky, chodila na cvičení a meditace. Pak během jednoho měsíce výrazně zhubla a začala svým spolužákům, kantorům i rodičům „unikat“. Pokud něco jedla, tak to byla syrová zelenina a ovoce, a to jen v malém množství. I v hovoru se radikálně lišila a nepřipouštěla jiná řešení než ta, ke kterým sama dospěla. Viktoriina maminka vyhledala třídní učitelku a světila se jí se svými obavami o dceru. Třídní učitelka byla starší, velmi vzdělaná, energická a zkušená kantorka. S Viktorií vedla dlouhé dialogy a obdivovala její vhléd a postřeh. Viktorie měla svou učitelku také ráda. Třídní učitelka si tělesných změn u Viktorie nevšimla, teprve po upozornění maminky jim začala věnovat pozornost a s Viktorií si o této skutečnosti promluvila. Následně si všimla, že se jí začala Viktorie vyhrabat. Občas ji viděla v diskuzi s mladším kolegou. Viktorie hubla dál.

Je dobrým signálem funkční rodiny i spolupráce se školou, že na divčiny možné problémy upozornila její matka. Na podobné upozornění rodičů je jistě dobře reagovat, situaci pečlivě monitorovat a být s rodiči v kontaktu. Stejně tak se ovšem může stát, že podezřelého hubnutí a změny v chování si dříve všimne škola než rodiče. Pak je stejně důležité se s rodiči sejit a citlivě je o svých obavách informovat. Jak však předejít tomu, aby se rodiče na učitele nerozzlobili se slovy, že přehánějí, že s růstem mohou mladí lidé hubnout, je přece normální, jejich dítě přece není cvok? Pokud rodiče zatím nic podezřelého nezaznamenali, budou pravděpodobně reagovat nejprve odmítavě. To je pochopitelná a přirozená reakce na nepřijímané zprávy. Můžete jim předat odkaz na webovou stránku, kde se mohou dozvědět více informací,¹² či doporučit vhodnou literaturu, aby získali více informací a věděli, na co se při pozorování své dcery nebo výjimečně i svého syna mají zaměřit. Bohužel, ne vždy jsou rodiče připraveni brát varovné signály vážně,

12 Například: <http://www.anorexia.cz/>; <http://www.anabell.cz/>

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Komunikovali byste s Viktorií.
- Nabídl byste prostor k uplatnění osobnosti ohroženého studenta.
- Stavěli byste na silných stránkách.
- Požádali byste Viktorii o sdělení svých zkušeností ostatním studentům.
- Pozvali byste externí přednášející a uspořádali byste cyklus o „mentální anorexii“ a jejich důsledcích.
- Donutili byste dotyčného jíst třeba i násilím.

Rozbor možností

Komunikovat opakovaně s Viktorií o její situaci. Komunikace se studentem, jako je Viktorie, může být velmi náročná. Cítí silnou potřebu obhajovat své názory, vyhledává prostor pro diskusi, a když vidí na vaší straně odezvu, může se na vás upnout a vyhledávat vaši přítomnost více, než je zdravé. Tato pozornost a komunikace vás tedy může stát hodně času i potřebu asertivního sebeohraničení. Přesto je důležité tuto péči a pozornost v míře, která je pro vás únosná, umožnit. Přes svoji pevnou vůli je Viktorie křehkou osobností s nepředvídatelnými a osobitými reakcemi.

Dát Viktorii ve třídě prostor k uplatnění její osobnosti. S ohledem na závažnost možných problémů je žádoucí specifický přístup kantorů k Viktorii. To konkrétně znamená citlivěji reagovat na její podněty, všimnout si jejího chování, umožnit jí projevit se dle její individuality.

Nechat Viktorii uplatnit se v různých uměleckých oblastech. Viktorie pochází z umělecké rodiny, má tedy k umění blízko. I když její výtvarný či jiný umělecký projev může být odlišný od většiny, může jí vyjádření vlastních emocí skrze umění pomoci se s vlastní situací vyrovnat. Velmi vhodná je podpora v rámci arteterapeutického programu, kdy se s uměleckou prací nakládá i z hlediska psychotherapeutického. Arteterapeutické

či jiné terapeutické programy nabízejí buď speciální organizace zaměřené přímo na pomoc v oblasti mentální anorexie (například Centrum Anabell nabízí jak osobní terapii, tak poradenství a konzultace formou e-mailu nebo telefonátu), s problematikou poruch příjmu potravy, mezi které anorexie patří, si však poradí i řada zkušených psychoterapeutů a psychiatrů, v pokročilém stadiu se léčba řeší pobytem na psychiatrických odděleních v nemocnicích.

Požádat Viktorii o sdělení svých zkušeností ostatním studentům. Viktorii podle toho, jak je vykreslená v našem příběhu, může udělat dobře možnost sdílet své zkušenosti či své výtvořky s vrstevníky. Je však potřeba zvážit, zda dokáže vrstevníkům ukázat, kam až může přílišná touha po vlastní dokonalosti dojít. Bez náhledu na sebe a vnímání anorexie jako problému může ostatní postrčit k přijetí nevhodného modelu stravování či života. Tato cesta je tedy vhodnější až ve chvíli, kdy Viktorie bude mít na svou situaci náhled, nebo ještě lépe, až bude v procesu uzdravy a návratu k běžnému, vyváženému stravování a psychologické pohodě. Podobně jako na besedy o drogách a jejich dopadu na život zveme ke studentům dlouhodobě abstinující uživatele drog, kteří mají své zdraví pod kontrolou.

Pozvat externí přednášející a uspořádat cyklus o mentální anorexii a jejích důsledcích. Pokud se objeví podezření, že se toto téma týká některého studenta či studentky na škole, je rozhodně na místě problematice poruch příjmu potravy věnovat více prostoru. Vzhledem k závažnosti onemocnění se to jistě vyplatí. V poslední době se podobné diskuse objevují i na poli modingu a dohady o tom, kolik modelek trpí touto nemocí, budí vášně mezi zastánci a odpůrci světa módních mol. To, že nám média a digitální technologie zprostředkovávají nereálný, dokonalý svět, je dnes známá pravda. Na poli školy může studentům k pochopení této odlišnosti pomoci řada projektů. Mohou se například sami stát módními redaktory, pohnat si s úpravou svých vlastních fotek ve fotoshopu a na vlastní oči zažít, jak se může reálný a virtuální stav od sebe lišit. Podobně by mohlo být například pojaté téma práce z výtvarné výchovy. Spolužáci si mezi sebou rozlosují své jména a jejich úkolem bude náhodně vylosovaného spolužáka či spolužačku vyfotit a jeho fotku přivést k co největší dokonalosti s využitím dostupné techniky. Kromě hrátek

s virtuální realitou tak můžeme podpořit i posílení pozitivních vztahů mezi spolužáky.

Donutit ji jíst třeba i násilím. Přinutit k jídlu násilím u nemocných mentální anorexií obvykle nefunguje. Viktorie má očividně svou hlavu a tlak okolí na to, aby jedla, jen podpoří její odmítání potravy. Obvykle platí, že tlak jedné strany vyvolává protitlak té druhé. I v tomto případě by Viktorii pouhý tlak pravděpodobně vedl k tomu, aby vymýšlela rafinovanější způsoby odmítání jídla. Navíc není jisté, zda by se pouhým mechanickým přinucením k jídlu zlepšil její celkový psychologický stav. Poruchy příjmu potravy jsou obvykle odrazem jiných, hlubších psychologických potíží. Dlouhodobě tedy může pomoci pouze odborná léčba, nejlépe se zapojením celé rodiny.

TEORIE Mentální anorexie

Příčiny mentální anorexie nejsou zcela jasné. Svou roli zde hraje i genetická predispozice. Zpravidla mladá dívka (95 % pacientek jsou dívky, obvykle ve věku 14–18 let) získá chorobný (a velmi často zcela nesprávný) pocit tloušťky, které se chce za každou cenu zbavit, zkreslenou představu o vlastním těle, dále pak vtíravé, nutkavé myšlenky na udržení nízké hmotnosti. Příčinou vzestupu onemocnění v poslední době je trend štíhlosti jako známky krásy. Podobný efekt může mít i jakákoliv negativní postávka o dívčině postavě pronesená někým z kolektivu. Postižená dívka začne hubnout drastickým omezením přijímané potravy a usilovným cvičením. Projevy mentální anorexie jsou ohroženy spíše inteligentní dívky se sklony k pečlivosti, které mívají dobré výsledky ve škole. Projeví-li se onemocnění již před pubertou, puberta je opožděna či nezačne (pubertou zde myslíme tělesný rozvoj pohlavních znaků, tedy vývoj prsů, zahájení menstruačního cyklu, dětské genitály chlapců), po uzdravení dojde k pubertě.

Nejčastější příčiny vzniku

- nízká odolnost jedince vůči stresu;
- strach z dospělosti – bojí se, že nebudou schopni zvládat „dospělácké“ úkoly, raději chtějí zůstat malí a hubení, aby připomínali dítě;

- snaha být ve všem perfektní a nezklamat rodiče nebo okolí – nemoci často trpí velmi inteligentní osoby;
- silná závislost na matce či přehnaná péče ze strany rodičů;
- touha po samostatnosti, pocitu nezávislosti a získání sebevědomí, rozhodování o tom, co a v jakém množství budu jíst;
- tlak společnosti, kde je upřednostňována štíhlost jako symbol krásy a úspěchu;
- tlak médií – televize, internetu, módních časopisů.

Rizikové faktory aneb co vznik mentální anorexie podporuje

Ačkoli konkrétní příčina vzniku anorexie není známa, existují určité faktory, jejichž přítomnost riziko jejího vzniku zvyšuje. Mezi rizikové faktory patří:

- držení diety – lidé hubnoucí na základě držení diety jsou většinou pobuzeni pozitivním hodnocením okolí a novým vzhledem svého těla a motivuje je to k dalšímu hubnutí, které se u některých jedinců může postupně vymknout kontrole. Také lidé, kteří zhubli neúmyslně, například po prodělané nemoci, se mohou následkem kladné odezvy okolí na jejich nový zjev povzbudit k novému, postupně extrémnímu hubnutí. A naopak, rizikovým faktorem je i příbytek hmotnosti.

- puberta – jedná se o období života, kdy je člověk zranitelný, touží po uznání okolí a snaží se druhým líbit více než jindy v životě
- změny v životě – ať už jde o změnu školy, práce, nové bydlení, partnerský rozchod či rozchod rodičů, smrt nebo těžkou chorobu v blízkém okolí. To vše může způsobit stres. Jednou cestou, jak se vypořádat se situací, nad níž nemáme kontrolu, je zaměřit se na něco, co kontrolovat můžeme. V tomto případě to může být právě přísun jídla.
- povolání či kariéra – ve zvýšeném riziku jsou všichni, pro které je vzhled profesně důležitým kritériem. Především se jedná o modelky a sportovce, hlavně atlety, gymnasty, krasobruslaře, herce, tanečníky a zpěváky.

Pokračování příběhu

Jednoho dne, poté co Viktorie doma řekla, že se chce rozplynout v neko-neču, to matka nevydržela a odvezla dceru na léčení do nemocnice. Tam zjistili, že Viktorie je již s poruchou přijímání potravy tak daleko, že ji její tělo samo není schopno přijmout. Lékaři stanovili diagnózu „mentální anorexie“. Viktorie na stravu úplně rezignovala. Dostávala umělou výživu. Jakmile však nabyla trochu sil, odmítala další kapáčky a přes protesty doktorů snědla vždy jen množství, které si sama určila a které bylo nižší, než co dieteticky potřebovala. Navštívil ji primář kliniky a snažil se ji přimět ke změně pří-stupu. Podle názoru lékařů její dieta nemohla stačit k překonání slabosti je-jího těla. Viktorie nadále trvala na svém. Po dvouměsíční intenzivní psycho-terapii a odborné léčbě nakonec přehodnotila svůj vztah ke světu, dospívání, sama k sobě a nakonec i k přijímání potravy. Nakonec své tělo i svůj život díky podpoře odborníků i celé rodiny zachránila, vrátila se domů a posléze i do školy. Rodiče Viktorii v této situaci podpořili a také docházeli na tera-peutická sezení. Navíc v létě o prázdninách Viktorie na doporučení lékařů absolvovala šestidenní doléčovací pobyt v terapeutické komunitě. Viktorie zdárně absolvovala základní školu a dvouletou střední školu v oboru šička a žije si svým osobitým životem.

Jak o nemoci mluvit s ostatními spolužáky?

Dlouhodobější či zásadní onemocnění někoho ze třídy se odráží v chování a atmosféře celé třídy. Lepší než nechat kolovat nejruznější hypotézy či fámy je o celé situaci se spolužáky pravdivě promluvit. Nejdříve je však vhodné celou situaci prodiskutovat se žákem i rodiči nemocného žáka. Možná rodiče nebudou hned souhlasit s tím, abyste o zdravotním stavu jejich dítěte mluvili s ostatními žáky, možná bude oponovat sám léčící se žák. Je na vás, abyste vysvětlili, že nedostatek informací je horší variantou než pravdivá informace.

Choulostivou informací tohoto charakteru je dobré sdělit:

1. věcně („Viktorie bude delší dobu chybět, dlouhodobě se léčí“);
2. stručně – velké podrobnosti jsou spíše na škodu („Pravděpodobně jste si všimli, že v uplynulých měsících výrazně zhubla. Toto hubnutí je

- způsobené mentální anorexií, její tělo již není schopné strávit pevnou potravu. Proto je v nemocnici, momentálně na infuzích.“);
3. dát naději („Je pod vedením odborníků, kteří vědí, jak jí pomoci.“);
 4. zaúkolovat, vybídnout k akci – žáci osmé třídy by se mohli snažit pod vedením třídního učitele přemýšlet o tom, jak Viktorii usnadnit návrat do třídy a běžného vyučování. Ke zvažování je i kontakt s Viktorií (po dohodě s jejími rodiči a ošetřujícím lékařem), například pomocí Skypu přímo z vyučování, společně psaný dopis do nemocnice nebo osobní návštěvy nejbližších kamarádů.

Rodiče se rozvádí, kdo bude mít dítě v péči?

„Hněv je jako plamen, který spaluje veškeré naše sebeovládání, nutí nás k tomu, abychom myslili, řekli a dělali věci, kterých budeme později litovat.“

R. F. Baumeister

Vojta chodí do první třídy. Je to bystrý, komunikativní a sportovně nadaný chlapec. Jeho rodiče se právě rozvádějí. Vojta žije s maminkou, ale otec je aktivní a žádá o svěření svého syna do péče, nebo alespoň do péče střídavě. Na základě předběžného opatření je Vojta svěřen do péče matky, definitivně zatím nebylo soudem rozhodnuto, jak bude péče o Vojtu po rozvodu rodičů vypadat.

Minulý pátek se situace vyhrotila: otec čekal na Vojtu před školou a odvedl ho k sobě domů. Vojta měl být ve školní družině. Paní vychovatelka okamžitě řešila situaci s ředitelem i s matkou, která obviňovala školu ze selhání.

Vojta má nyní pocit, že situaci zavinil sám, neví, co má dělat. Věděl, že měl být v družině, ale věřil slovu otce, který mu řekl, aby šel s ním. Incident narušil i stabilitu třídy, někteří žáci považují Vojtu za neposlušného, jiní jeho situaci chápou, vedou se „diskuse“ o tom, co se stalo a jak se to mělo stát.

Vojtova třídní učitelka má za úkol situaci řešit ve vztahu k Vojtovi i k celé třídě a provést prevenci podobných situací.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Ponechali byste řešení jen na rodičích.
- Probrali byste situaci s Vojtou o samotě.
- Probrali byste situaci odchodu ze školy nebo školních akcí bez vědomí učitele v celé třídě za přítomnosti Vojty.
- Probrali byste situaci ve třídě bez přítomnosti Vojty.
- Individuální konzultace s rodiči, každým zvlášť.
- Společná konzultace s oběma rodiči za přítomnosti výchovné poradkyně nebo psychologa.

Rozbor možností

Nijak se k situaci nevyjadřovat, ponechat řešení na rodičích. Přesto, že oba rodiče jsou dospělí lidé, jejich situace se v tuto chvíli týká také školy. Incident z minulého pátku je toho jasným dokladem. Je minimálně třeba zajistit dobré nastavení komunikace mezi oběma rodiči a školou.

Probrat situaci s Vojtou o samotě. Vojta může mít pocit, že je viníkem nepříjemné situace, ke které došlo v pátek. Nejprve byste tedy měli Vojtu ujistit, že situaci nezavinil. A že chápete, že když pro něj přišel otec, odešel s ním. Zároveň je dobré vést Vojtu k pochopení a přijetí pravidel a rolí jiných lidí. Tedy například, že je potřeba odchod nahlásit paní učitelce v družině. Pro zmírnění celé situace a vyjádření pochopení Vojtovi můžete uvést příklad, kdy i vám se stalo, že jste pod vlivem pozitivních emocí nedodrželi pravidla, která běžně dodržujete. Cílem této intervence je, aby se Vojta necítil viníkem této situace a zároveň aby věděl, jak se v podobných situacích zachovat. Je dobré postupovat velmi citlivě a s ohledem na situaci, ve které se Vojta nachází.

Probrat situaci odchodu ze školy nebo školních akcí bez vědomí učitele v celé třídě i za přítomnosti Vojty. Jako potvrzení toho, o čem jste mluvili/a s Vojtou, můžete takto s celou třídou diskutovat pravidla odchodu ze školy a školních akcí. Je však dobré o situaci mluvit obecně a přidat k ní jiné podobné situace (např. cestou do divadla, na sportovní aktivitu), aby si děti uvědomily, že se situace netýká jen Vojty a že existují určitá pravidla, která dodržujeme, aby se nám spolu dobře fungovalo. Například je potřeba o svém odchodu v době vyučování informovat učitele nebo vychovatele.

Probrat situaci ve třídě bez přítomnosti Vojty. Toto řešení je riskantní v tom, že Vojta by se od spolužáků dozvěděl, že se jeho „selhání“ probíralo bez něj. To by ho pravděpodobně utvrdilo v myšlence, že on vlastně selhal, že je viníkem nepříjemné situace, a ještě navíc se s ním o tom nikdo nebaví.

Pozvat rodiče (otce a matku) každého zvlášť na individuální konzultaci a pokusit se jim domluvit. Podobnou situací je určitě potřeba probrat s rodiči. Je zřejmé, že jich se to týká nejvíce a jejich situací byly problémy Vojty zaviněny. Nicméně úlohou učitele určitě není rodiče napravovat nebo vychovávat, tím by

mohl své postavení výrazně zhoršit. Na schůzkách se učitel snaží dohodnout jasná pravidla, která budou výhodná především pro dítě a jasná pro školu.

Je tu riziko, že pokud se na pravidlech dohodnete s jedním rodičem bez přítomnosti druhého, druhý bude výsledky zpochybňovat a napadat. U vyhroceného konfliktu mezi rodiči však může být oddělené jednání s každým rodičem zvlášť vstupní branou k řešení situace. Navážete tím vztah s oběma rodiči nezávisle na sobě, vyslechnete si jejich pohled na situaci. Tak budete lépe připraveni na společné jednání s oběma rodiči zároveň.

Pozvat oba rodiče na společnou konzultaci za přítomnosti výchovné poradkyně nebo psychologa. Toto řešení v sobě nese možnost budoucí dohody akceptované oběma rodiči. Připravte se, že jednání může být velmi konfliktní a emočně náročné. Užitečnou pomocí může být přizvání odborníka – mediátora, který pomůže řídit konfliktní diskusi a dovést ji ke společné dohodě.

Kontakty na proškolené mediátory jsou např. na webu Asociace mediátorů,¹³ často mají mediální výcvik i pracovníci rodinných poraden. Také lze odkázat rodiče na odbornou organizaci, která pomáhá lidem v podobné životní situaci hledat funkční dohody, pokud je podobná organizace v regionu k dispozici.

TEORIE Mediacce

Jak vést setkání lidí v konfliktu jako třetí strana, v roli neutrálního prostředníka, tedy mediátora?

Mediace je řízené řešení konfliktní situace, které je zaměřené především na řešení konkrétního problému. Nehledá viníky (protože to není soud), ani nehledá traumata v dětství nebo dávne minulosti (není to dlouhodobá psychoterapie).

Typická mediace probíhá na neutrální půdě (např. ve výše zmiňované neziskové organizaci, případně na půdě sociálního odboru na obecním úřadě), škola zde není jen nezaujatým pozorovatelem. Škole záleží především na blahu a prospěchu dětí a z tohoto úhlu pohledu také mediaci vede. Proto v případě nemůžeme mluvit o úplné neutralitě. Učitel může mít zkušenost, že u jednoho rodiče si dítě úkoly do školy dělá pečlivěji než u druhého, a toto může výrazně ovlivnit pohled a preference, kde by z hlediska školy bylo dítěti lépe. Přesto se však i na půdě školy mohou využít některé principy a postupy této metody.

Pojďme se proto seznámit s jednotlivými fázemi mediačního procesu:

1. fáze mediace – zahájení jednání, vysvětlení postupu a nastavení pravidel komunikace. Klíčovými pravidly, která umožní konstruktivní komunikaci a řešení problému, jsou: *jasná domluva na čase*, který jednání věnujeme, která předejde tomu, že se jedna strana zvedne a řekne, „že už musí jít“, aniž by se téma uzavřelo. Z praxe doporučujeme u takto závažných jednání věnovat skutečně šedesát minut času minimálně, mnohdy je zapotřebí dvou hodin, aby se konflikt nejen pojmenoval, ale aby došlo i k fázi hledání dohody. Dalším bodem je *pravidlo zachování slušného a důstojného chování* vůči všem z přítomných, i když budeme projednávat možná nepřijemná a sporná témata. Důležité je také *odsouhlasení základního postupu* – v naší modelové situaci může vypadat takto:

„V rámci tohoto jednání se nejprve vyjádří každý z vás za sebe a druhý mu do toho nebude vstupovat, budeme si navzájem naslouchat. Poté až můžeme reagovat na to, co bylo řečeno. Klíčové je zde *najít dohodu* na tom, jak vašemu dítěti usnadnit dobré fungování ve škole. Nejsme u soudu, abychom hledali, kdo má pravdu a jak má situace po rozvodu ve vaší rodině vypadat.“

Jako první dostane slovo ten, kterého tato situace evidentně víc „pálí“, tedy na jeho chování vidíme silnější emoční přetlak, napětí. Můžeme toto své rozhodnutí „objektivně“ zdůvodnit buď tím, že „dáme přednost dámě“, nebo „vy, tatínku, jste otevřel tuto situaci, pojďme si poslechnout váš pohled na ni“.

2. fáze mediace – získání informací od jednotlivých stran. Každý dojde tolik času, kolik potřebuje (v našem, školním prostředí maximálně do deseti minut) na to, aby vyložil, jak řešenou situaci nahlíží. Druhý rodič i mediátor ho poslouchá, případně si dělá poznámky. Pokud mu do řeči druhý rodič vstupuje a má tendenci ho korigovat, mediátor ho jemně stopne, například slovy: „Pojďme teď dát prostor paní X, dělejte si poznámky a budete mít samozřejmě možnost se k tomu za sebe vyjádřit za chvíli“.

3. fáze mediace – pojmenování společných zájmů. Snažíme se najít společné jmenovatele, u rodičů to typicky bývá zájem o dítě, záleží jim na tom, jak dítě prospívá, čemu se věnuje, jak se mu daří ve škole. V tomto případě

oba rodiče chtějí být platnými vychovateli svého dítěte, podílet se na péči o něj i na školní přípravě. Pozor na to, abychom vše formulovali pozitivně. Nikoli tedy zdůrazňováním rozdílů, jako například „Vy chcete, aby hrál fotbal, a vy chcete, aby dělal atletiku“. Společné pojmenování zájmů v tomto případě zní: „Oba máte zájem na tom, aby váš syn ve volném čase sportoval, budeme tedy hledat řešení přijatelné pro všechny a zejména pro něj“.

4. fáze mediace – hledání různých řešení. Snažíme se vést strany jednání k tomu, aby padlo několik různých návrhů. Z nich je potom možné dohromady poskládat dohodu tak, aby byl každý alespoň v nějakém ohledu uspokojen. U mediace mezi rodiči zdůrazňujeme pohled dítěte, který někdy rodiče ve vzájemném konfliktu opomíjejí. V tomto učitel není nestranným mediátorem, a je to tak pro dítě dobře.

5. fáze mediace – vytváření dohody. Osvědčuje se, když je dohoda uzavřena písemně. Hledáním vhodné formulace a jejím ověřováním se vyjasní případné detaily. Je také potřeba pamatovat na takzvané pojistky, tedy možné komplikace při plnění dohody. Co se stane, když otec/matka, který/rá má vyzvedávat dítě v pátek ze školy, bude na mimořádné služební cestě a nestihne to v dohodnutý čas? Co když třída pojede na celodenní výlet? Zvláště u lidí v konfliktu se může stát, že jen čekají, až druhý udělá chybu. Nastavení jasných komunikačních pravidel může pomoci uklidnit situaci a dodržet dohody. Jedno takové pravidlo například může spočívat v tom, že v případě změny ve vyzvedávání dítěte ze školy pošle jeden rodič druhému SMS minimálně tři dny předem, nebo jakmile se o služební cestě nebo jiné komplikaci dozví.

Parametry účinné dohody

vyváženost obou stran	proveditelnost v praxi
konkrétnost, velmi jednoznačné formulace	ověřitelnost plnění – jak lze poznat plnění dohody

Pokračování příběhu

Učitelka nepodcenila situaci, promluvila s Vojtou a ujistila ho, že nenese odpovědnost za situaci, ve které se nachází. Postupně se setkala s oběma rodiči a zjistila, že situace mezi nimi je poměrně vyhrcoená. Rozhodla se proto kontaktovat svoji známou z pedagogicko-psychologické poradny, která jí doporučila mediátora, na kterého se lze obrátit. Vše vyžadovalo ještě několik schůzek, ale nakonec společně došli k dohodě. Podařilo se nastavit jasnou dohodu o vyzvedávání Vojty přijatelnou pro obě strany.

Zanedbání péče o dítě

„Odstraňujeme slzy dětí. Květy nesnášívají dlouhé deště.“

Jean Paul

Anežka je velmi tichá dívka, která v současné době navštěvuje pátou třídu základní školy. Je nejstarší ze čtyř sourozenců. Paní učitelka zaznamenala, že poslední dobou má Anežka velkou absenci, větší než v nižších ročnících. Když už Anežka přijde do školy, je velmi unavená, někdy dokonce usíná v hodinách. Někdy bývá oblečená, jako by nesledovala počasí – až příliš nalehko. Měla také několik konfliktů s dětmi. Vždy šlo o to, že jim bez dovolení vzala jejich svačinu. Na dotazy, jestli je vše v pořádku, reaguje neutrálně, poslušně odkývá, že ano. Na pokárání, že dítětem nemůže brát jejich věci bez dovolení, reaguje pokrčením ramen. Její matka na pokus o telefonický kontakt nebo výzvy k návštěvě školy v žákovské knížce nereaguje. Při ojedinelé návštěvě školy matka sdělila, že je „holka furt nemocná“, a tím pro ni byla věc vyřízená. Matka působí dojmem, že o dceru příliš nepečuje. Je dokonce možné, že má problémy s alkoholem. Otec se v rodině vůbec nevyskytuje.

Anežčiny studijní výsledky, které byly již dříve podprůměrné, se ještě zhoršily. Jinak nejsou s Anežkou problémy, je spíše apatická, do hodin se aktivně nezapojuje. Mezi ostatní dívky nezapadá, na obědy do školní jídelny nechodí, hned po vyučování mizí ze školy, někdy dokonce odchází o hodinu dříve. Paní učitelka by ráda situaci řešila, nicméně Anežka má hodiny matkou řádně omluvené a sama si na nic nestěžuje.

Je pravděpodobné, že ve třídě máte děti, které si o vaši pozornost říkájí „hluchnějším“ způsobem. Introvertnější děti jsou také uzavřenější v komunikaci, takže když už se rozhodnete jednat a snažíte se jejich situaci nějak zlepšit, máte pocit, že o vaši pomoc nestojí. Přesto, pokud máte náznaky, že něco není v pořádku, je žádoucí se situací něco dělat. Zvláště pokud vidíte, že dítě není ostatními přijímáno a nekomunikuje s nimi.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- V soukromí byste si promluvíli s Anežkou.
- Oznámili byste vše sociální pracovníci OSPOD.
- Sledovali byste interakce Anežky s ostatními dětmi.
- Pracovali byste se třídou na rozvoji jejich akceptace Anežky ve třídě.
- Řešili byste situaci s rodinou žákyně.
- Řešili byste situaci společně s dalšími učiteli.
- Individuální konzultace žáka s výchovným poradcem.

Rozbor možností

Promluvit znovu s Anežkou soukromě o její situaci. Je pravděpodobné, že jste se pokoušeli s Anežkou už nějakou spolupráci navázat. U introvertních dětí je to někdy těžké a může to být běh na dlouhou trať. Nicméně to by vás nemělo odradit. U těchto dětí učitel nemůže spoléhat jen na domluvené schůzky. Tyto děti někdy nečekaně využijí neformální příležitosti – na školním hřišti, při výletu a podobně, aby si s učitelem promluvíly. Také se může stát, že to neděte vy jako třídní, ale že si jako zvědělka vyberou jiného učitele, kterému z nějakého důvodu více důvěřují. Využijte ho pak jako spojku ke spolupráci. Je potřeba zaměřit se především na zjištění, jak Anežka celou situaci nahlíží. Citlivě pátřejte, zda je pro ni situace vyhovující. Hledejte náznaky sdělení v řeči i v mimoslovní komunikaci těchto dětí. Používejte pro konverzaci cíleně otevřené otázky, několikrát zdůrazněte diskrétnost rozhovoru, nabídněte, že je možné kontaktu s učitelem využít, bude-li to třeba. Je vhodné ubezpečit žákyni, že učitel nepodnikne žádné kroky, o kterých by s ní předem nemluvil. Také doporučujeme využívat v rozhovoru příběhy jiných dětí, se kterými se případně může žák identifikovat. Poznamenávejte si, co dítě říká (nejlépe přesnými slovy dítěte). Oceňte jeho odvahu se světit a ujistěte jej, že udělalo správnou věc. Ubezpečte jej, že uděláte vše, co je ve vašich silách, abyste mu pomohli.

Oznámit situaci sociální pracovníci OSPOD. Snahou učitele je v tomto případě zajistit bezpečí dítěte, zjistit, zda se nejedná o zanedbávání či týrání

dítěte. Rodič, který péči o dítě zanedbává, ignoruje potřeby dítěte, včetně těch základních, jako je potřeba bezpečí, lásky a přijetí, ale například také zdravé výživy. Dochází k poškození vývoje dítěte a v extrémním případě až k ohrožení jeho života. Zanedbávání může být zároveň provázeno i týráním či zneužíváním. Ale co je důležité, oproti týrání a zneužívání bývá zanedbávání péče nejméně viditelné.

Příčinou zanedbání péče může být neznalost rodičů, dále například to, že se o dítě starat lépe nemohou kvůli dlouhodobé chudobě, nebo nechtějí, neboť se jedná například o nechtěné dítě.

Každý učitel by měl také vědět, že zákon o sociálně-právní ochraně dětí dává možnost (v zákoně 359/1999 sb. § 7) každému člověku, aby pracovníka či pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) upozornil na své podezření, že se někde vyskytuje dítě, o které není dostatečně postaráno, či dítě, které se nechová v souladu s obvyklými normami (sem může spadat i případ, kdy dítě šikanuje ostatní a podobně). Dítě samo má právo (§ 8) vyhledat pomoc pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí i bez vědomí svých rodičů. Paragraf 10 pak vymezuje povinnost pracovníků zařízení pro děti, nemocnic a dalších, aby oznamovali orgánům sociálně-právní ochrany dětí i podezření, že dítě, se kterým pracují či přicházejí do styku, je dítě ohrožené. Oznámení je možné provést anonymně.

Více o této problematice najdete například na webu Šance Dětem¹⁴ nebo můžete i jako pedagogové využít Rodičovskou linku.¹⁵

Sledovat více interakci Anežky s ostatními dětmi. U podobně se projevujících dětí je dobré se zaměřit na sledování následujících faktorů: jak se zapojují do výuky, co dělají o přestávkách, jak nesou prohru, kdy se dobře baví, jak řeší konflikty, jak komunikují s ostatními, mají-li alespoň jednoho přítele, s kterým se baví. Introvertní děti nemají hodně přátel. Pokud mají alespoň jednoho dobrého kamaráda, může to být známka zdravé intergrace. Než se učitel pustí do dalších kroků, měl by mít situaci ve třídě dobře vysledovanou.

Pracovat se třídou na rozvoji jejich akceptace Anežky ve třídě. Toto je klíčovým momentem pro možnou pozitivní změnu v postavení Anežky

¹⁴ www.sancedetem.cz

¹⁵ www.rodicovskalinka.cz, tel: 840 111 234

a nakonec i dalších „ohrožených“ dětí ve třídě. Se třídou je třeba pracovat dlouhodoběji, ale nikoli káráním a represí za nekomarádské chování k Anežce. Jako jednoznačně prospěšné se ukazuje pracovat s dětmi na třídních hodinách na jejich osobnostním rozvoji, pochopení svých lidských práv apod. Možnosti rozmanitých aktivit a lekcí uspořádaných dle témat, věku dětí a času můžete najít třeba na portálu Výchova k občanství¹⁶ a v dalších zdrojích.

Řeší situaci s rodinou dotyčného žáka. Pro vyřešení Anežčiny situace je samozřejmě klíčové do řešení zahrnout její rodinu. To může být ten nejpálčivější moment. Rodiče si někdy svého přístupu k dětem nejsou vědomi, protože byli sami obětí zanedbávání, ne-li něčeho horšího, případně jsou závislí na alkoholu či jiných omamných látkách. Pak je důležité najít jinou dospělou osobu, která je ochotna situaci Anežky řešit. Nejlepší cestou je najít někoho, koho její osud zajímá – prarodiče, tetu či strýce, někoho, komu Anežka důvěřuje. Pokud v rodině nikdo takový není, pak můžeme využít alespoň situace OSPOD. Také přimět rodiče k návštěvě školy je někdy nadsadový úkol. Rychlejší může být dojít na návštěvu za nimi (z bezpečnostních důvodů chodíte raději ve dvou) nebo využít sociálního pracovníka, který s mapováním situace může pomoci.

Situaci řeší i s dalšími učiteli, kteří ve třídě Anežky učí. Než učiníte další kroky, je velmi důležité informovat ostatní kolegy, kteří ve třídě učí, získat od nich jejich pohled na situaci a zjistit co nejvíce informací. Třídní učitel by měl zjistit, aby i ostatní učitelé byli o Anežčině náročné situaci dostatečně informováni a uměli s tím zacházet. Na dalším postupu v této situaci by měla mezi pedagogy panovat shoda.

Svolat individuální konzultaci žákyně s výchovným poradcem. Souhra všech učitelů, zastávání podobných výchovných opatření či konzultace s výchovným poradcem jsou pro zvládnutí situace velmi žádoucí. Na počátku spolupráce s žákem však může přílišný tlak na individuální konzultaci s výchovným poradcem způsobit, že se dítě vyplaší a ještě více se stáhne do sebe.

¹⁶ www.vychovakobcanstvi.cz

TEORIE Zanedbávání dítěte

Na vás jako učitele je kladen nemalý nárok v oblasti pedagogických dovedností, děti jsou dnes zvyklé na využívání různých informačních kanálů a jak žáci, tak jejich rodiče očekávají pestré a motivující metody práce. Navíc jako učitel zvládáte skupinovou dynamiku mezi v krajním případě až 30 dětmi ve třídě. I kdyby byly všechny děti takzvané bezproblémové, práce s nimi vás stojí spoustu energie. Dále k vaší roli patří předávání nejen dovedností a znalostí, ale také postojů a názorů na situace. A aby toho nebylo málo, očekává se i jistá vnímavost vůči nestandardním situacím, jako je například právě zanedbávání dítěte. Co tedy přesně zanedbávání dítěte je a jak poznat, že bychom se k problému měli v roli školy či učitele nějak postavit?

K zanedbávání dítěte dle naší platné legislativy dochází když:

- dítě nemá dostatek výživy, oblečení, přístřeší, hygieny a ochrany před nebezpečím;
- dítěti není zajištěna řádná školní docházka a přiměřený dohled nad studiem;
- rodina neprojevuje zájem o to, kde dítě pobývá, s kým se stýká apod.;
- rodiče s dítětem netráví žádný volný čas a nekomunikují s ním.

Jak poznáte zanedbávané dítě? Zanedbávané dítě:

- je trvale hladové, někdy bere jídlo ostatním;
- je neupravené, často špinavé a zapáchající;
- je na něm patrná ztráta na váze nebo trvalá podváha;
- je nevhodně oblečené s ohledem na počasí;
- přechází neléčené choroby, v případě zranění není předáno k lékařskému ošetření.

Zanedbávání dítěte má za následek:

- problémy s chováním;
- problémy se vzdáváním;
- narušení duševního zdraví;
- narušení společenských vztahů;
- problémy s alkoholem a drogami;
- pokusy o sebevraždu a jiné způsoby sebepoškození.

Pokračování příběhu

V případě Anežky zkoumání rodiny prokázalo, že Anežka v rodině supluje roli matky, která vzhledem ke svému alkoholismu tuto roli nezvládá. Anežka zabezpečuje chod rodiny. Ve svých jedenácti letech vaří a stará se o mladší sourozence. Škola je v jejím zorném úhlu na posledním místě. Učitelka se o její případ zajímala a spolupracovala se sociální pracovnící na OSPOD. Situace se ale vyhrotila tak, že matce byly nakonec všechny děti odebrány z péče. Děti byly rozděleny do dvou rodin v rámci příbuzenstva. K rodičům otce šly dvě starší děti a k sestře matky dvě mladší. Anežka musela změnit školu a při posledním setření se učitelka dozvěděla, že Anežka se zatím do kolektivu příliš nezapojila, nicméně její prospěch se zlepšil a působí „zabezpečeně“.

Týrané dítě

„Rozumem, nikoli násilím máme vést lidi k pravdě.“

Denis Diderot

Maruščinu maminku si na základní škole pamatují skoro všichni učitelé. Nebylo možné zapomenout na její zatvřelost a zlost, když jí u zápisu doporučili, aby Maruška nastoupila o rok později – šest let jí bude až v září. Nakonec si tehdy matka prosadila svou a Maruška od září do školy nastoupila.

Dnes je Maruška v sedmé třídě a i když nosí domů skoro samé jedničky, myslí na ni její třídní učitelka Jiřina docela často. Maruška chodí vždycky čistě oblékaná, věci má důkladně připravené, ale jako by něco nebylo v pořádku. Jiřina ani nedokáže přesně říct, co to je. Maruška má občas nějakou divnou modřinu, ale není tak „otlučená“ jako Štěpán ze stejné třídy, který je jak z hadích vajec. Maruška je spíš uzavřenější, všechny úkoly si plní dobře, ale s paní učitelkou se nikdy nechce bavit o tom, jak je doma. Zato spolužákům ráda pomáhá, je kamarádská, živě si s nimi povídá.

Jiřina se děsí každých třídních schůzek s touto třídou. Maminka Marušky na ni často útočí, že je na děti málo důsledná, že jim dává známky zadarmo a že kazí rodinnou výchovu. Není přístupná k dialogu a má jasný názor na výchovu – přísnost a řád. Tatínek Marušky s nimi prý bydlí, ale ze školy ho nikdo nikdy neviděl. Buď se vedle své výrazné ženy nedokáže prosadit, anebo nemá o výchovu dětí zájem. Jiřina matku již čtyřikrát pozvala na individuální konzultaci, nicméně ta ji vždycky odmítla s tím, že by pak nejspíš skončily u soudu.

Jednoho podzimního dne byla Maruška obzvláště zaražená a měla zarudlé oči. Jiřina si ji o přestávce pozvala do kabinetu a začala s ní hovořit. Maruška se dala do pláče, že se bojí, že dostane špatnou známku z fyziky a že jí maminka řekla, že když dostane horší známku než jedničku, tak ji přiváže k topení na tolik hodin, jakou známku dostane. Jiřina poslouchala v šoku a došlo jí, že Maruška už podobné přivázání asi zažila, a její strach je tedy oprávněný. Využila tedy zbytek přestávky k tomu, aby Marušku uklidnila a ukonejšila, ale sama zažívala uvnitř sebe velkou bouří emocí. Zavolala

své kamarádce, která bydlí od rodiny Marušky přes ulici, a zeptala se, jestli si něčeho nevšimla. Dozvěděla se, že je to movitá rodina vlastních rodinnou firmu, strýc Marušky je dokonce v zastupitelstvu v nedaleké vesnici. Všechny tři děti prý občas čekají před bytem nebo dokonce až venku před domem, kam je matka s křikem vyhodí, občas je prý zavře do kůlny na zahradní náčiní. Je to žena známá v širokém okolí a všichni se jí bojí, současně je známá tím, že všude chodí upravená a děti má „jak z cukru“. Jiřina za svoji pětadvacetiletou praxi podobný příběh nezažila. Zaraženě sedí ve svém kabinetu a řeší, co udělat dál.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Ohlásili byste vše na policii.
- Zavolali byste oba rodiče do školy.
- Znovu byste všechno důkladně prověřili.
- Nedávali byste Marušce špatné známky.
- Probrali byste vše s kolegy.
- Podali byste ohlášení na „sociálku“.

Rozbor možností

Výdat se na policii a vše ohlásit. V případě, že zjistíte týrání či zanedbávání dětí, máte povinnost zamezit tomu, aby tento trestný čin pokračoval. Ohlášení na policii je jednou z cest, jak můžete zabránit rodičům, aby v týrání pokračovali. Vaším úkolem není rodinnou situaci vyšetřovat, nýbrž upozornit na možný problém. Je dost možné, že policie váš podnět předá orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), aby věc prošetřili sociální pracovníci. V tomto případě nemáte jako učitel žádné přímé důkazy o fyzickém týrání, nicméně je lepší „jít s kůží na trh“ a riskovat nelibost ze strany rodičů, abyste naplnili svou povinnost ochraňovat děti. Místo policie ale můžete rovnou kontaktovat OSPOD, tím také naplníte povinnost zastavit týrání.

Zavolat oba rodiče do školy i s Maruškou a vše s nimi probrat. Vzhledem k tomu, že učitelka již několikrát zvala rodiče do školy, je výsledek takového akce pochybný. Úspěšnému řešení nenahrává ani to, že v jiných kontaktech je matka vůči učiteli útočná a nespolupracuje s ní. Někdy můžeme mít snahu přenést řešení do rodiny, obzvláště pokud má pověst „dobré rodiny“. Musíme však mít na paměti možné nebezpečí, že bude naše jednání znamenat ohrožení dítěte, například fyzické tresty za to, že si stěžovalo. V takové chvíli také nadlouho či natrvalo ztrácíme důvěru dítěte.

Dvakrát či třikrát si všechno prověřit, protože malé děti si často vymýšlejí. Je dobře nic nepodceňovat, velké rodinné problémy jsou často ukrývané pod hladinou a učitel může spatřit jen malé čerčení, které signalizuje zrádné podmorské útesy. Ty nejmutnější dětské příběhy obsahují často dospělé účastníky, kteří problém tušili, ale nic proti němu neudělali. Jako učitelé nemáte k dispozici takové nástroje k ověření informací jako sociální pracovníci, policie, či specializované psychologové v krizových centrech. Je proto lepší být raději opatrnější a s informacemi pracovat jako s pravdivými. Pokud se náhodou ukáže, že jste se v odhadu spletli, nevyčítejte nic sobě ani dítěti – reagujete na základě dostupných informací.

Kamarádka v příběhu Jiřiny by měla hrát spíše nepodstatnou roli; to, že by si ničeho nevšimla, nemusí vůbec nic znamenat, stejně tak i naopak.

Dát si pozor, abyste nedala Marušce zbytečně špatnou známku. Stejně jako by děti neměly dostávat dobré známky za to, že jejich rodiče darovali škole balík peněz, neměli bychom spojovat známky za prospěch a možné týrání v rodině. Je lepší dítě dočasně neklasifikovat, anebo pokračovat ve stejném režimu jako dopsud. V tomto příběhu by se Jiřina navíc dostala do kletství – když dá Marušce dobrou známku, bude ji matka osočovat, že dceři nadřazuje, když dá horší, hrozí fyzický trest. Známky jsou zástupným problémem a je potřeba řešit skutečné jádro situace, tedy ochránit dítě před fyzickým či jiným týráním.

Probrat vše s kolegy na odpoledním setkání ve sborovně. Je dobře získat názor a podporu ostatních, současně ale musíme dbát na ochranu zájmů dítěte. V dnešní době se již klade větší důraz na ochranu obětí trestných činů, aby se předešlo tzv. sekundární viktimizaci, tedy pro dítě traumatizujícím

situacím vytvořeným necitlivým způsobem řešení problému. Bylo by jistě nepřijemné, kdyby se Maruška stala předmětem drbů ve škole, nebo byla při „výslechu“ různými učiteli nucena bezdůvodně znovuprožívat týrání. Pokud bude situaci prošetřovat policie, počítejte s tím, že nebudete kolegům smět říci podrobnosti a budete muset unést jejich tlak a případně i nevrzivost. Je možné probrat situaci se školním psychologem či výchovnou poradkyní, nebo ředitelem či zástupcem. Okruh zapojených lidí by ale měl být pouze takový, aby tam byli pouze relevantní lidé, kteří mohou pomoci.

Podat ohlášení na „sociálku“. Je vhodné kontaktovat orgán sociálně-právní ochrany dětí, aby prošetřil situaci a zjistil, zda nedochází k týrání dětí. Je možné podat oznámení i anonymně, OSPOD má povinnost se i anonymními podněty zabývat. Záleží pak na sociálních pracovnících, kdy a jakým způsobem se budou zajímat o názor vás jako učitele. Samozřejmě, že aktivnější a otevřený přístup umožňuje snáze koordinovat aktivity a může přispět k lepšímu řešení situace. V realu se můžete setkat se sociálními pracovníky různých kvalit a kromě vysoce angažovaných jedinců se můžete potkat i s lidmi, u kterých pro vyřešení situace bude nutná vaše aktivita a důslednost.

Pokračování příběhu

Poté, co Jiřina dala podnět na OSPOD, vypluly na povrch další informace – matka Marušku patrně hodně bila, ale tak, aby to nenechávalo výrazné stopy. Sociální pracovníce s Jiřinou komunikovaly v rámci toho, o čem mohou mluvit, poměrně otevřeně. Ze všeho vyplývalo, že Maruška je ve škole ráda, že je to prostor, kde je šťastná a kde se nebojí. Sociální pracovníce by rády udělaly více, ale byly také limitované svými pravomocemi. Příběh nabral nový obrat až jednoho dne, kdy Maruška přišla k paní učitelce do kabinetu a prosila jí o pomoc. Paní učitelka jí povzbudila v tom, aby z kabinetu sama zavolala na sociálku. Maruška nejdříve váhala, ale nakonec opravdu zavolala. Se sociální pracovnící se domluvila, že se společně i s paní učitelkou sejdou ve škole. Protože se Jiřina zajímala o situaci a mluvila i s Maruškou, která k ní měla velkou důvěru, dokázala říci sociální pracovníci, že Maruška občas mluvila hezky o svých prarodičích z otcovy strany. V poslední době bylo kontaktu s nimi zamezováno matkou Marušky, otec proti tomu nic nedělal. Role

otce v celém příběhu byla velice pasivní, o děti nejevil velký zájem a nechránil je před libovůlí matky. Její přísný styl výchovy schvaloval: „Hlavně že z nich budou slušní a pořádní lidi.“ I když se patrně aktivně nepodílel na bičí, péči značně zanedbával. Prarodiče ze strany matky také nebyli pro děti oporou, naživu byla jen babička, která zastávala podobné názory na pevnou výchovu – a matka s ní dávno přerušila veškeré kontakty.

Přes různé peripetie a těžkosti se nakonec Maruška se sourozenci dostala do péče prarodičů, ačkoli formálně za ně byl odpovědný jejich otec. Prarodiče se s paní Jiřinou několikrát byli poradit, jak mají s Maruškou mluvit a co má ráda. A když za rok šla do osmé třídy, šel stejný den jako prvníček do této školy její druhý bratr.

TEORIE Možné známky týrání dítěte:

Fyzické týrání – známky bití (modřiny, zlomeniny, jizvy, popáleniny), emoční reakce (strach, nejistota, úzkost, nepřiměřená pasivita či agresivita), lhaní svědčící o strachu z určité osoby, vyhýbání se kontaktu, uzavřenost, omlouvání týrající osoby.

Psychické týrání – snížené sebevědomí, smutek až depresivní epizody, zdravotní potíže (např. pomočování), nepřiměřená neposlušnost vůči týrající osobě, opožděný vývoj, výchovné problémy – lhaní, krádeže...

Takto definuje týrání svěřené osoby trestní zákon:

§ 215 Týrání svěřené osoby

(1) Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách, nebo
- b) pokračuje-li v páchání takového činu po delší dobu.

Ustanovení chrání osoby, které vzhledem ke svému věku nebo z jiných důvodů jsou v péči nebo výchově jiných osob. Poškozeným může být nejen dítě, ale i osoba zletilá, která pro stáří, nemoc, invaliditu, mentální retardaci apod. je odkázána na péči jiných osob.

Týrání je zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti, krutosti, bezcitnosti, bezohlednosti, bolestivosti a určitou trvalostí, které tato osoba pociťuje jako těžké příkoří. Pachatelem může být jen ten, kdo vykonává ve vztahu k týrané osobě péči nebo výchovu (tedy nejen rodiče, ale i příbuzní, učitelé, vychovatelé, ošetřovatelky, trenéři, přátelé, známí rodičů, kterým je poškozený svěřen jen na určitou dobu).

Výše trestu u všech uvedených trestných činů závisí na způsobeném následku a pohnutce jednání pachatele.¹⁷

¹⁷ Informace o dětských právech – www.detskaprava.cz. Další zdroj informací – www.tyrane-deti.cz. Adresy pomáhajících institucí (vládní i nevládní organizace) najdete v příloze č. 1.

Domácí násilí v rodině

„Poznáš, že lidé sami si působí všechny své starosti.“

Bratři Semeščí, dvojčata, přišli o otce, který zahynul pádem z lešení. Poněvadž povolání maminky vyžadovalo cestování, řešila rodinnou situaci místním přestěhováním k prarodičům. Dědeček chlapců byl v rodině dominantní a začal chlapcům svými příkazy měnit způsob života. Každý, kdo rodinu znal, věděl, že dědeček je „stará škola“. Neváhá udělit výchovný pohravek, pokud má dojem, že na to má právo, což je několikrát do týdne. Je statné postavy, takže chlapci, kteří jsou nyní v sedmé třídě, na něj ještě nekoukají svrchu.

Po nějaké době se u obou chlapců začalo měnit jejich chování. Jestliže Robert se stával uzavřenějším, Radek míval, zejména ve škole, záchvaty vzteku. Učitel tělocviku si všiml toho, že Radek se během míčových her opakovaně dopouští vědomých zákeřností jako podkopnutí ze zadu či přistrčení a vyvolává zbytečné dohady o každý míč. Vše vyvrcholilo tím, že po jedné hodině v šatně napadl svého spolužáka pěstí. Po útoku to nevypadalo, že by svého konání litoval. Naopak, učitel se nemohl zbavit pocitu, že v jeho oblíbení spatřil záblesk potměšilosti. O týden později na školní chodbě podrazil zničehonic stejné starému žákovi z jiné třídy nohy. Robert byl při tomto incidentu účasten a svého bratra hájil. Třídní učitel, po upozornění učitelem tělocviku, nechtěl dál čekat a zakročil.

Možnosti řešení

Jak byste v podobné situaci postupovali vy?

- Promluvíli byste s oběma chlapci.
- Konzultovali byste situaci s matkou bratrů.
- Otevřeli byste téma před ostatními pedagogy.
- Ve třídě byste jasně deklarovali, že podobné chování je nepřijatelné, nevhodné a zbytečné.
- Zapojili byste ostatní žáky ve třídě do „protiaktivit“ v případě další Radkovy agrese.
- Snažili byste se zmírnit chování dědečka.
- Oznáмили byste záležitost na OSPOD.

Rozbor možností

Promluvit s Radkem a Robertem, zjistit, co je příčinou změny jejich chování. Možná už učitel zná okolnosti rodinného života chlapců a změn, ke kterým došlo v poslední době. Je však rozhodně dobře promluvit s chlapci a zjistit, co je příčinou jejich chování. Teprve potom lze pracovat na efektivním řešení problému. Je pravděpodobné, že půjde spíše o náznaky a bude potřeba se doptávat. Je třeba být maximálně opatrný při rozhovoru, může jít o značně citlivé téma pro oba chlapce.

Vyžádat si konzultaci s matkou bratrů, a to nejen ke sdělení situace ve škole, ale i k zjištění stavu v rodině

Promluvit s matkou je klíčová záležitost. Chápeme její těžkou situaci a chceme jí dát podporu. Zároveň ji potřebujeme informovat o chování Radka a zjistit, zda se v rodině neděje něco špatně. Uvědomuje si matka nepřiměřenost fyzických trestů? Kde je hranice mezi trestem a týráním? (viz teorii)

Otevřít téma před ostatními pedagogy – vybědnout je k pozorování a zmaření Radkovy agresivity hned v zárodku. Pokud více než jeden učitel zachytí specifické či nežádoucí chování na straně žáka, je velmi užitečné toto sdílet s ostatními pedagogy. Může tak být zvýšena sociální kontrola a pozornost na daného jedince.

Ve třídě jasně deklarovat, že podobné chování je nepřijatelné, nevhodné a zbytečné. Toto je příležitost pro opětovné nastavení pravidel chování a spolupráce, co je a co není ve třídě akceptovatelné. Zapojte žáky do nastavování takových pravidel, aby to byla jejich společná pravidla, na kterých se shodli.

Zapojit ostatní žáky ve třídě do „protiaktivit“ v případě další Radkovy agrese. Je dobré a užitečné učit kolektiv reagovat na špatnost, vést žáky k aktivitě. Umět se proti neřádku jednat ohradit, podpořit napadeného kamaráda. Zároveň však není žádoucí budovat v nich potřebu msty a odplaty. I toto může být tématem pro diskusi s celou třídou.

Snažit se zmírnit striktní chování dědečka. Pokud dědeček bude ochoten přijít do školy, rozhovor s ním pro vás může být cenným zdrojem informací.

Pokud sám odmítne se školou komunikovat, můžeme využít prostředníka, například sociálního pracovníka, výchovného poradce, ale i třídního učitele. Hlavním cílem bude dát dědečkovi zpětnou vazbu o nevhodnosti jeho přístupu a sledovat, zda se něco na situaci v rodině, respektive chování chlapců mění.

Oznámit sociálním pracovníkům na OSPOD, že máte podezření na domácí násilí. O domácím násilí ve smyslu zákona nelze mluvit ve vztahu k nezletilým dětem, tam by podobné chování mohlo být hodnoceno spíše jako týrání svěřené osoby. Můžeme však zjistit, že dědeček si troulá na svou dceru, matku chlapců. Není vyloučeno, že dochází k domácímu násilí vůči ní a Radek jen kopíruje dědův přístup. Pokud máte podezření, že dochází v rodině k násilí, máte povinnost zabránit tomu, aby pokračovalo. Forma ohlášení na OSPOD je jednou z možností, jak tuto povinnost naplnit.

Pokračování příběhu

Třídní učitel si postupně pozval Roberta a Radka každého zvlášť, aby si s nimi probral celou situaci a upozornil je na nevhodnost jejich chování. Radka na agresivní chování, Roberta na „krytí“ Radkova agresivního chování. Z tohoto setkání vyplynuly i domácí problémy s dominantním dědečkem.

Následovala rychlá schůzka s matkou obou chlapců, při které se matka zhroutila, rozplakala se a nebyla schopná nalézt nějaké řešení.

Na schůzku byl přivolán výchovný poradce školy a po uklidnění matky chlapců se pokusili najít řešení. Matka však rezolutně popřela účast dědečka na celé situaci.

Oběma chlapcům bylo sděleno, že v případě dalšího případu agrese ze strany Radka, ale i Roberta, bude přistoupeno k přísným kárným opatřením.

Agresivní chování Radka ve škole se již nevykytlo, avšak přeneslo se mimo školu.

TEORIE Kde je hranice mezi trestem a týráním?

Mluvíme-li o domácím násilí, máme na mysli napadání a nerovný vztah mezi dvěma dospělými lidmi. Nejčastěji se jedná o konfliktní stav mezi partnery, ale může probíhat i domácí násilí ve vztahu dítě–rodič, ovšem za předpokladu, že dítě je již plnoleté. Jedná-li se o soustavné ubližování, tedy týrání dítěte, mluví zákon o tzv. týrání svěřené osoby (viz předchozí příběh).

Co je domácí násilí?

Domácí násilí je fyzické, psychické nebo sexuální násilí mezi intimními partnery, tedy manžely, druhy a podobně. Dochází k němu obvykle v soukromí, tedy mimo kontrolu veřejnosti. Intenzita násilných incidentů se zpravidla stupňuje a u oběti vede ke ztrátě schopnosti včas zastavit násilné incidenty a efektivně vyřešit narušený vztah.

Širší pojem „násilí v rodině“ zahrnuje také násilí páchané na dětech a násilí páchané na seniorech.

Domácí násilí není

- spor
- jednorázový incident
- vzájemné potyčky mezi partnery

Charakteristické pro domácí násilí je také to, že je jednostranné. Násilná a ohrožená osoba si nikdy nemění role.¹⁸

¹⁸ Více informací k domácímu násilí naleznete na webových stránkách určených této problematice: www.domacinasilii.cz.

Policejní výslech ve škole

Jednoho dne se v ředitelně objevili dva uniformovaní policisté. Velmi rádi by přý mluvili s Denisou K., v té době žákyní druhého ročníku šestiletého gymnázia. O přestávce ředitel zavolal žákyni do ředitelny. Denisa, která byla vždy vzornou žákyní, se vyděla nejprve toho, že s ní chce mluvit ředitel a posléze ještě víc, když zjistila, že na ni čekají dva policisté – jedna žena, specialistka na vyslýchání dětí a mladistvých, a jeden muž. Ředitel se rozhodl nechat studentku při pohovoru samotnou, ale po odchodu policistů si s ní promluvil. Denisa řediteli důvěřovala a otevřeně mu sdělila, že se jedná o několik let starou záležitost, kdy nový partner její matky ji – tehdy jedenáctiletou – sexuálně obtěžoval. Denisa v té době navštěvovala jinou školu, která byla do problému také nepřímo zapojena. (Denisa se svěřila své třídní učitelce, když na toto téma narazili v hodinách občanské výchovy.) Matka o všem údajně věděla, ale nedokázala či nechtěla celou záležitost řešit. Případ nyní dospěl k soudnímu projednávání a policisté si potřebovali ujasnit nějaké údaje.

S podobnými, velmi závažnými případy se na škole bohužel příliš často nesetkáváme. Jejich složitost je dána už samotnou podstatou problému. Musíme mít na paměti, že možnosti školy jsou ve střetu s realitou někdy velmi omezené. Těžko může škola vstupovat jako oficiální instituce do rodinných problémů, přestože mají zásadní dopad na chování i prospěch studenta, natož do případů s trestněprávním pozadím. Přesto škola nemůže zůstat zcela stranou, protože podobné události mají závažný dopad na samotného žáka.

Možnosti řešení

Jak by měl podle vás v podobných případech postupovat třídní učitel?

- Neinformovat třídního učitele, je to věc policie a soudů.
- Spojit se s matkou a zjistit více informací.
- Promluvit se žákyní.
- V problému se neangažovat, přesahuje kompetence školy.

Rozbor možností

Ředitel by třídního učitele neměl informovat, je to věc policie a soudů. Ředitel sám má v takovýchto případech pochybnosti jak postupovat, těžko může obsáhnout všechny situace, které ve škole nastanou. Nemusí všechny žáky osobně znát, natož být detailně seznámen s jejich rodinným zázemím. Pochybnosti může mít ředitel i o tom, jestli má povolit ve škole policii rozbor bez přítomnosti jiné dospělé osoby či rodičů. Řediteli je jasné, že celá záležitost bude mít negativní dopad na konkrétní žákyni a možná i na celou školu. Bystrým pozorovatelům z okolních domů možná neuniklo, že do školy vstupují uniformovaní policisté. Těžko očekávat, že by takový případ řešil ředitel sám, bez spolupráce s některým z kolegů ze školy. Třídní učitel by o všem, co se na půdě školy děje s jeho studenty, měl být rozhodně informován. Podle reakce dívky a osobních vztahů s třídním učitelem lze případně využít i výchovného poradce, který si se studentkou může promluvit a nabídnout jí za školu možnou podporu (spíše morálního či emočního charakteru) v náročném životní situaci.

Třídní učitel by se měl spojit s matkou a zjistit více informací. Pokud dojde k podobným závažným případům, těžko můžeme očekávat, že rodiče budou ochotni s někým ze školy celou věc řešit. Měli přece možnost tuto záležitost probrat již dříve, kdyby o to měli zájem. Určitě nemuseli čekat, až se někdo náhodně o problému dozví. Rodiče – především matky – nemají problém mluvit s učiteli o rozvodu a nepřijemnostech s ním spojených. Jiná věc je ovšem mluvit o trestných činech, které se rodiny přímo dotýkají. Těžko předpokládat, že by matka v uvedeném případě měla touhu a ochotu s třídním učitelem o trestním stíhání v rodině smysluplně komunikovat.

Třídní učitel by měl být informován a promluvit si se studentkou. Z výše uvedeného vyplývá, že informovat třídního učitele je důležité a žádoucí. Jiná věc je však možnost a schopnost konkrétního třídního učitele do celé záležitosti vstoupit a nějak ji řešit. Záleží především na vztahu mezi ním a žákyní, odborné fundovanosti učitele, zcela jistě i na závažnosti celého případu. V tomto konkrétním případě bude také hrát silnou roli to, zda je třídním učitelem muž, nebo žena. Pokud je to v možnostech třídního učitele a vztahy mezi ním a žáky jsou dobré, žákyni určitě pomůže pocít, že se

někdo o její problémy zajímá, že to lidem ve škole není lhostejné, že o problému víme, přestože není v našich silách ho zcela řešit. Ne nadarmo se říká, že sdělená starost je poloviční starost. Hledání sociální podpory patří mezi klíčové a účinné strategie zvládání stresu. Právě téma sexuálního zneužívání je často tabuizované a dotčené osoby se velmi ostýchají o něm mluvit. Zároveň tedy rozhodně není vhodné zjišťovat detaily o tom, co se přesně dělo. Úkolem školy je poskytnout podporu při zvládání současně náročné situace, tedy policejního vyšetřování. Jistě, situace bude jiná, pokud tento muž stále v domácnosti žije, nebo pokud již vztah mezi ním a matkou žákyně skončil. Místo pátrání po minulosti by třídní učitel nebo výchovný poradce měli spíše chránit soukromí žákyně a dbát na to, aby se tato informace mezi její spolužáky zbytečně nerozšířila.

Třídní by měl odmítnout se v problému angažovat, nemůže na to stačit, je potřeba o spolupráci požádat kvalifikovaného odborníka. Je však možné pochopit i to, že třídní učitel si uvědomuje, že na celý problém nestačí. Nedokáže o podobných závažných záležitostech se studenty mluvit, bojí se, aby to, že se do případu vloží, nebylo kontraproduktivní. Pak je jistě na místě do problému vtáhnout výchovného poradce či školního psychologa. Škola by měla mít k dispozici někoho, kdo si ví s podobnými případy rady a dokáže s žákem celou záležitost citlivě a vhodně probrat. Je však možné, že žák nebude mít chuť s někým ze školy o problému mluvit, že mu to bude z různých důvodů nepříjemné. I tento postoj by škola měla respektovat a žáka spíše chránit a sledovat jeho klid a soukromí.

Dokončení příběhu

Ředitel se studentkou o celé záležitosti promluvil, dívka byla vstřícná a ochotně se svěřila, protože doma o svých obavách z policejního vyšetřování s matkou mluvit nemohla. Ředitel se snažil zjistit, jestli by chtěla dívka o celé záležitosti více mluvit ještě s někým ze školy. Nabídl jí několik variant, ze kterých si dívka vybrala možnost informovat třídního učitele.

Třídní učitel s žáky ze své třídy dobře komunikoval, žáci k němu měli důvěru a v tomto případě došlo k významnému posunu i tím, že třídní učitel konatoval matku. Ta neměla příliš chuti věc řešit, víceméně ji bagatelizovala

a snažila se najít omluvu pro sebe i svého partnera, nevěděla si s celou záležitostí příliš rady. Dívčina pozice v rodině byla vlastně čím dál tím horší.

Třídní učitel nabídl dívce i matce zcela ojedinělou možnost, aby se dívka přestěhovala na nějaký čas k bratrovi učitele, s jehož dcerou byly veliké kamarádky. Dívce se na rozdíl od matky tato nabídka velmi zalíbila a přes částečný nesouhlas matky se po dobu soudního jednání od ní odstěhovala.

Po vynesení poměrně přísného rozsudku se však její situace ještě zhoršila. Matka jí vyčítala, že kvůli ní přišla o partnera. Dívka nechtěla být dále na obtíž nejen matce, ale ani rodině kamarádky. Zašla opět za ředitelem a požádala ho, jestli by jí povolil přerušit studium, že by odjela na rok za příbuznými do zahraničí. Přestože ředitel pochyboval, že se studentka ve přerušení do školy vrátí, přerušení jí povolil. Tři roky nato studentka ve škole úspěšně maturovala a řediteli napsala děkovný dopis, ve kterém píše: „Moc Vám chci poděkovat za to, že přestože se Vám moje životní cesta nelíbila, vždycky jste mě na ní podržel. Vy i pan třídní...“

TEORIE Co říkají zákony o spolupráci školy s orgány činnými v trestním řízení

Škola jako oficiální instituce se může v podobných problémových situacích stát pro policii vhodným místem k uskutečnění výslechu nezletilého. Ať už je to kvůli podezření ze spáchání nebo podílení se na trestné činnosti žákem, nebo je na žáka školy pohlíženo jako na svědka či oběť trestného činu.

S ohledem na obecná ustanovení trestněprávních předpisů o povinné pomoci policejním orgánům nemohou ředitelé škol policii ve vstupu do školy bránit. Úkolem ředitele je, pokud je o to policií požádán, poskytnout ve škole vhodnou místnost k výslechu žáka. Ředitel školy nebo jeho zástupce mají právo být policií seznámeni s předmětem policejního úkonu, tedy zda se jedná o podání vysvětlení, výslech svědka, výslech osoby podezřelého nebo výslech obviněného. Škola má právo znát i důvody, které k tomu policejnímu úkonu vedou.

To se týká i případného uvolnění žáka ze školy pro potřebu policie, například k rekonstrukci na místě činu, rekognici, označení míst páchaní trestné činnosti, k vydání věci, k výslechu či podání vysvětlení na útvaru policie. Jedná se tedy o všechny policejní úkony, ať jde o poškozeného, svědka nebo pachatele protiprávního jednání.

Přítomnost učitelů u výslechu

Z § 422 občanského zákoníku vyplývá, že škole přísluší vykonávat náležitý dohled nad nezletilými žáky. Tato povinnost a odpovědnost přísluší především rodičům, ale i těm, kteří přechodně tento dohled vykonávají. Pedagogický dozor nad žáky je zásadním prvkem v ustanoveních předpisů, které upravují povinnosti v péči o bezpečnost a ochranu zdraví ve školství.

Pokud má být předvolání nebo předvedení a výslech nezletilého žáka provedeno ve škole a z opodstatněných důvodů o tom není předem vyzooměn zákonný zástupce žáka, je žádoucí, aby škola zajistila přítomnost pedagoga, protože je to právě škola, kdo za žáka v době vyučování odpovídá. Proto by měl ředitel školy stanovit odpovědnou osobu, která bude tento dohled zajišťovat.

Jak se k vyslýchání mladistvých staví Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), 218/2003 Sb.?

Způsob provádění úkonů řízení ve věcech mladistvých

1. Při provádění úkonů řízení ve věcech mladistvých se musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel řízení; vždy je nutno šetřit jejich osobnosti. Při jednání s mladistvými se musí s přihlédnutím k jejich věku a duševní vyspělosti postupovat tak, aby nedošlo k narušení jejich psychické a sociální rovnováhy a jejich další vývoj byl co nejméně ohrožen.
2. Úkony přípravného řízení, kterých se účastní mladiství, provede zpravidla policejní orgán určený k úkonům v trestních věcech mladistvých osob, státní zástupce specializovaný na věci mládeže nebo soudce soudu pro mládež, ledaže nelze zajistit provedení úkonu takovým orgánem činným podle tohoto zákona a provedení úkonu nelze odložit. To platí i o provádění dožádání.

Právníkou mluvou je zde řečeno, že výslech mladistvých mají dělat lidé se speciálním vzděláním či přípravou, ať už jsou to policisté, státní zástupci, soudci, nebo jimi pověřeni psychologové či jiní odborníci. V prvním odstavci je apelováno na to, aby byl rozhovor s dětmi a mladistvými vždy veden co nejšetrněji a s ohledem na jejich situaci. Přítomnost pedagoga, který dítě či studenta zná delší dobu, může významně napomoci k tomu, aby byl postup policie či jiných specialistů šetrný a vhodně namířený k danému žákovi či studentovi.

O autorech

Mgr. Martina Tesařová

Akreditovaná mediátorka, mentorka a senior konzultantka Centra dohody s dřívější praxí na krizové lince pro oběti domácího násilí. Vystudovala Filozofickou fakultu UK obor sociální práce a dnes kromě konzultační a lektorské práce ve společnosti Centrum dohody externě přednáší na FHS. Jako lektorka se podílela na několika vzdělávacích projektech zaměřených na rozvoj komunikačních a konzultačních dovedností učitelů a výchovných poradců.

PhDr. Alice Hamplová

Psycholožka a psychoterapeutka, dříve učitelka Vyšší odborné školy pedagogické, lektorka v oblasti prevence sociálně patologických jevů ve školách, dlouholetá ředitelka Centra dohody a autorka řady vzdělávacích projektů pro učitele a ředitele škol.

PaedDr. Jiřka Šobrová

Učitelka na 2. stupni Základní školy v Benátkách nad Jizerou, dříve vysokoškolská pedagožka Pedagogické fakulty UK a lektorka Centra dohody specializující se na vzdělávání pracovníků ve školství.

PhDr. Tomáš Mertin

Psycholog a psychoterapeut, vedoucí konzultant Centra dohody působící v oblasti komunikace a managementu.

Mgr. Jana Wills

Zástupkyně ředitele v pražské ScioŠkole, dříve konzultantka Centra dohody.

Mgr. Jiří Růžička

Ředitel pražského gymnázia Jana Keplera a lektor zážitkových kurzů pro studenty i učitele.

JUDr. Petr Zemánek

Středoškolský profesor Gymnázia Jana Keplera v Praze a externí spolupracovník Centra dohody.

Mgr. Kateřina Polívková

Původně středoškolská profesorka, nyní v Centru dohody vedoucí projektů zaměřených na vzdělávání učitelů a ředitelů škol v oblasti komunikace a manažerských dovedností.

Mgr. Ondřej Staněk

Projektový manažer a konzultant Centra dohody, vedoucí dětských táborů a organizátor volnočasových aktivit pro mládež.

PaedDr. Zdeňka Veselá

Učitelka prvního stupně na základní škole generálporučíka Františka Peřiny v Praze 6-Řepích.

Centrum dohody je česká konzultační a školicí společnost, která se zaměřuje na rozvoj manažerských dovedností ve školství, zdravotnictví i soukromém sektoru. Sdružuje odborníky z oblasti managementu, psychologie, pedagogiky, ekonomie, práva, personalistiky a řízení lidských zdrojů, kteří jsou mimo jiné spoluautory této publikace. Centrum dohody se dlouhodobě zaměřuje na práci s učiteli ZŠ a SŠ, zvláštní pozornost věnuje ředitelům škol.

Od roku 2000 lektori Centra dohody proškolili v akreditovaných programech více než 5000 pedagogů ZŠ a SŠ v tématech: manažerské dovednosti, primární prevence sociálně patologických jevů, komunikační dovednosti, moderní výukové techniky, prevence stresu a pracovního vyhoření, týmová spolupráce, vedení zážitkových kurzů a přípravy školních vzdělávacích programů.

Škola:

INDIVIDUÁLNÍ VÝCHOVNÝ PROGRAM

Jméno žákyně/žáka:..... Nar.:

Třída: Datum:

Rizikové chování žákyně/žáka svou závažností narušuje proces vzdělávání dané žákyně/daného žáka, případně dalších žáků.

Vymezení problému:

Za účelem odstranění výše uvedeného rizikového chování se jednotlivé strany domluví na plnění následujících úkolů a poskytování uvedené podpory.

žákyně/žák	
zákonný zástupce	
škola	

V případě zlepšení situace bude uplatněno níže uvedené opatření:

Termín/y setkání průběžného přezkoumání plnění úkolů:

Závěr o plnění individuálního výchovného programu bude proveden dne:

Důležité informace (např. telefonní kontakty, konzultační hodiny,...)

Podpisem se vyslovuje souhlas se stanoveným programem:

Pozice	Jméno	Podpis
žákyně/ žák		
zákonný zástupce žákyně/žáka		
za školu:		

Adresy pomáhajících institucí (vládní i nevládní organizace)

Dětské krizové centrum – www.dkc.cz

Linka důvěry pro týrané, zneužívané a zanedbávané děti
Tel. 241 484 149 nepřetržitě

Sdružení Linka bezpečí – www.linkabezpeci.cz

Linka bezpečí: tel. 800 155 555 nepřetržitě, zdarma

Linka vzkaz domů: tel. 800 111 113

Rodičovská linka: tel. 283 852 222

Nadace Naše dítě – www.nasedite.cz

Tel. 266 727 999

Mob. 602 474 146

Česká společnost na ochranu dětí a Růžová linka

Praha 10, Ruská 87

Tel. 272 736 263

Fond ohrožených dětí – www.fod.cz

Krizové centrum RIAPS – www.mcssp.cz/riaps.php

Regionální institut ambulantních psychosociálních služeb

Praha 3, Chelčického 39

Linka důvěry: tel. 222 580 697 nepřetržitě

Martina Tesařová a kol.

Jak na žáky

Zvládání náročných situací ve třídě

Odpovědná redaktorka Pavla Le Roch
Technická redaktorka Kateřina Tvrdá
Sazba Jan Hampl
Obálka Vladimír Zindulka
Vydalo nakladatelství Portál, s. r. o.,
jako svou 2823. publikaci.
168 stran. Vydání první, Praha 2016
Tisk Rentis, s. r. o.

Knihy Portálu si můžete objednat na adrese:
Portál, s. r. o.,
Klapkova 2, 182 00 Praha 8
tel.: 283 028 202, 283 028 203

na internetu: <http://obchod.portal.cz>
nebo e-mailem: obchod@portal.cz

